

DOMINIKÁNSKÝ KLÁŠTER SV. KLIMENTA V PRAZE NA STARÉM MĚSTĚ

JAN HAVRDA – MIROSLAV KOVÁŘ – ANNA ŽĎÁRSKÁ

Podoba našeho patrně nejstaršího mendikantského konventu nebyla doposud známa. V tomto příspěvku je vůbec poprvé prezentován jeho půdorys a nastíněn i jeho stavební vývoj. Významný český dominikánský klášter byl založen po příchodu bratří kazatelů do Prahy po roce 1225. Dominikáni se nejdříve usadili u starobylého kostelíka sv. Klimenta na Poříčí, který se nacházel na severovýchodním okraji pražské středověké aglomerace. Po několika letech se přestěhovali na výhodnější místo, a to ke kostelu sv. Klimenta u Juditina mostu, kde vybudovali konvent. O jeho existenci jsme dosud věděli pouze z písemných pramenů, neboť středověký klášter zcela zanikl při výstavbě barokní jezuitské koleje – Klementina. Při archeologickém výzkumu v letech 2012 až 2017 byly vedle dalších objektů objeveny významné části dominikánského kláštera – severní křídlo kvadratury s refektářem a východní křídlo s kapitulní síní a kaplí. Díky stavebněhistorickým analýzám byl rozpoznán komplikovaný stavební vývoj kláštera, který bylo možné rozdělit do více etap.

ST. CLEMENT DOMINICAN MONASTERY IN THE OLD TOWN OF PRAGUE

The appearance of what may have been the earliest mendicant convent in Prague has, to date, been unknown. This article presents, for the first time, its groundplan and structural development. This important Bohemian Dominican monastery was founded after the arrival of the Friars Preachers to Prague after 1225. The Dominicans first settled at the ancient church of St. Clement at Poříčí, situated at the north-east edge of the Prague medieval agglomeration. After several years they moved to a more convenient site of St. Clement church by the Judith bridge, where they built a convent. Its existence was until recently known only from written evidence, since the medieval monastery completely vanished during the construction of the Baroque Jesuit college called Clementinum. During the archaeological excavation between 2012 and 2017, among other discoveries, substantial parts of the Dominican monastery were revealed – the northern wing of the cloister with the refectory and the eastern wing with the chapter house and the chapel. A building history survey recognised the complicated development of the monastery with several structural phases.

Klíčová slova — mendikanté — dominikánský klášter — Praha — archeologický výzkum — stavebněhistorický průzkum — románská architektura — gotická architektura

Key words — mendicants — Dominican monastery — Prague — archaeological excavation — building history survey — Romanesque architecture — Gothic architecture

I. ÚVOD

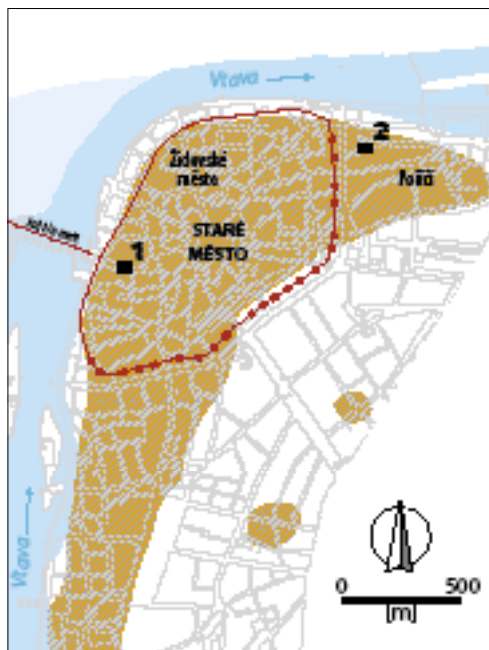
Jeden z nejvýznamnějších českých mendikantských klášterů zanikl při zásadní barokní proměně jednoho staroměstského bloku. Až výzkumy realizované v nedávné době umožnily alespoň částečně rekonstruovat jeho podobu a stavební vývoj. Odkrytí části zaniklého mendikantského kláštera – konventu sv. Klimenta na Starém Městě pražském – patří k výjimečným archeologickým akcím nejen v rámci Prahy. I v minulosti došlo k odhalení konstrukcí středověkého kláštera zničeného během husitských válek. Jedna z mála takovýchto akcí proběhla v sedmdesátých letech minulého století v Berouně. Zbytky onoho kláštera však byly hned po jejich archeologické dokumentaci odstraněny (SOMMER 1979, 43). Jiný osud potkal relikt pražského kláštera sv. Klimenta. V letech 2012 až 2017 proběhl na mnoha místech pražského Klementina archeologický výzkum, který provázely i analýzy historických konstrukcí odkrývaných pod podlahami sklepů a pod dlažbami dvorů současného areálu. Výzkum, který zde byl realizován, byl vyvolán stavební akcí nazvanou Revitalizace Klementina, jejímž investorem byla Národní knihovna ČR. Většina archeologických sond situovaných v jižní a západní části areálu bývalé jezuitské koleje nezaujímala velkou plochu. Zásahy do terénu byly obvykle pouze liniové povahy (obr. 1). Významná pro poznání předbarokní zástavby byla skutečnost, že se práce dotkly míst, kde se od 13. do poloviny 16. století nalézaly stavby konventu bratří kazatelů.¹ Kromě zmíněného, v tomto příspěvku poprvé podrobněji prezentovaného, rozsáhlého výzkumu se v areálu někdejšího konventu bratří kazatelů neuskutečnily žádné větší plošné odkryvy.

II. DOSAVADNÍ INFORMACE O STŘEDOVĚKÉM KLÁŠTERU

II.1 Středověký klášter v písemných pramenech

Počátky působení dominikánského řádu v Praze byly pojednány již dříve (HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015; HAVRDA 2017a), proto je na tomto místě připomeneme pouze ve stručnosti. Dominikáni byli

¹ Výsledky tohoto výzkumu (č. 2012/35 NPÚ v Praze), jehož terénní část skončila v roce 2015, byly zatím publikovány velice předběžně (HAVRDA/KOVÁŘ 2011; HAVRDA/KOVÁŘ/PROKOPOVÁ 2013; HAVRDA/PROKOPOVÁ/KOVÁŘ 2013; HAVRDA/ŽĎÁRSKÁ/KOVÁŘ 2014), jeho zpracování v současné době probíhá. V roce 2017 bylo severně od kláštera realizováno několik zjišťovacích sond, z nichž jedna se dotkla i areálu kláštera (archeologický výzkum NPÚ Praha č. 2017/10, vedoucí akce J. Havrdá).

Obr. 1. Praha 1-Staré Město, čp. 190/I a 1040/I Klementinum. Archeologický výzkum v liniovém výkopu na Hlavním nádvoří bývalé jezuitské koleje. Na západním konci sondy bylo odhaleno zdivo východního křídla středověkého dominikánského konventu. Pohled od východu (foto J. Hlavatý, 2014).

Obr. 2. Staré Město pražské a jeho zázemí okolo poloviny 13. století. 1 – dominikánský konvent u sv. Klimenta „u paty mostu“; 2 – kostel sv. Klimenta na Poříčí (v dnešní Klimentské ulici), původní místo, kde se po příchodu do Prahy dominikáni usadili (mapový podklad: Mapa evidence nemovitostí; na základě podkladů autorů zobrazila S. Babušková, 2017).

prvním mendikantským řádem, který se dostal do Čech, a to velmi brzy po založení řádu sv. Dominikem v roce 1216. Je vysoce pravděpodobné, že pražský dominikánský klášter byl založen z Polska, z krakovského konventu, a to nejspíše po roce 1225.² Na zasedání kapituly v Krakově v roce 1225 (KOUDELKA 1956, 133) bylo rozhodnuto o vyslání skupin bratří, a to mimo jiné do Prahy, a již v roce 1228 byla utvořena českopolská provincie (KŁOCZOWSKI 1956, 49, 149). V domácích pramenech jsou zde poprvé zmíněni v Letopisech českých od roku 1196 do roku 1278 (*Druhé pokračování Kosmovy kroniky*). Podle uvedeného pramene roku 1226 „kazatelé obdrželi dům ve městě Pražském“ (FRB II 1874, 284; POKRAČOVATELÉ, 98). Tuto zprávu později převzal do své kroniky také Přibík Pulkava z Radenína (FRB V 1893, 133).³ Podobně k roku 1227 zasazuje příchod dominikánů, konkrétně ke kostelu sv. Klimenta Na Poříčí (dnes Klimentská ulice), také *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila* (HAVRÁNEK/DAŇHELKA 1958, 135; DAŇHELKA ET AL. 1988).⁴ V tomto směru mohla být významná i osoba biskupa Pelhřima (MUSÍLEK 2012, 17). Tento biskup, podporovatel politiky krále Přemysla Otakara I., seděl na pražském biskupském stolci krátce, v letech 1223–1225. Na nátlak papeže Honorie III. musel rezignovat, ale ponechal si biskupský titul a důchody. Ve třicátých letech se tak podepisoval jako Peregrin, kdysi biskup pražský (MUSÍLEK 2012, 19).

Krátce poté, asi ještě v průběhu třicátých let 13. století, se bratři kazatelé přesouvají k mostu, přímo do centra města (obr. 2). Jako důvod uvádí většina badatelů panovníkem zamýšlenou výstavbu staroměstského opevnění (obr. 3), zahájenou někdy po roce 1230, při které se celé Poříčí ocitlo vně městských hradeb (DRAGOUN 1987, 42; HUML 1987, 167) a mnoho staveb před hradbou dokonce zaniklo (JUŘINA 2009, 66). Lze předpokládat, že dominikáni měli snahu umístit svůj konvent dovnitř města (HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015, 44). Poříčí, kde dominikáni sídlili (obr. 2: 2), zůstalo po dokončení staroměstské hradby neopevněným předměstím. O jiném důvodu přesunu nás informuje autor *Dalimilovy kroniky*. Podle pisatele žena jménem Trubka vyjevila, že měla zjevení, v němž jí sv. Kliment rozkázal, aby se bratři kazatelé usadili u paty pražského mostu a tam sloužili.⁵ Více o ženě jménem Trubka nevíme, kromě toho, že snad přebývala u mostu, pravděpodobně v nějaké kamenné stavbě (HAVRDA 2017a, 37). Patrně se jednalo o osobu s určitou autoritou, snad i ctěnou pro její zbožný způsob života. Přizednice, též *inclusy* či *reklusy*, byly ženy, které se rozhodly pro jistý typ poustevnictví, obvykle nikoli v liduprázdné krajině, ale „zazděné“ přímo uprostřed města.

² S jejich bezpečnou přítomností v Praze se počítá k roku 1226, ale pražský klášter byl zapsán již na soupisu klášterů z roku 1225, založených na základě nařízení Gerharda z Vratislavi (viz KŁOCZOWSKI 2013, 95, 96). Gerhard jako jeden z prvních bratří studoval ve Francii.

³ Tyto prameny týkající se počátků pražského konventu jsme uvedli již dříve (HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015, 44), ale je vhodné je zde pro úplnost zopakovat.

⁴ Podrobně k nejstarší historii řádu KOUDELKA 1955, 133–139; ČERNUŠÁK 2001, 20–21 a starší autoři JAKUBÍČKA 1916; NOVOTNÝ 1928.

⁵ „... predikateři do země přidu a k svatému Klimentu do Poříčie vnidu. / Tehdy u svatého Klimenta u mosta přizednicě bieše, / ta sobě jmě Trubka jměješe. / Ta sě je mluviti, / že svatý Kliment velí jim u mosta sobě slůžiti. / Proto predikateři s Poříčie vynidu / a k svatému Klimentu k mostu přijdu.“ (HAVRÁNEK/DAŇHELKA 1958, 135)

Obr. 3. Praha 1-Staré Město pražské krátce po polovině 13. století s vyznačenými církevními stavbami. 1 – kostel sv. Klimenta s klášteřem dominikánů; 2 – kostel sv. Jana Křtitele Na Zábřadli; 3 – rotunda sv. Kříže; 4 – kostel sv. Valentina; 5 – kostel sv. Vavřince s templářskou komendou; 6 – kostel sv. Ondřeje (lokalizace nejistá); 7 – kostel sv. Filipa a Jakuba; 8 – kostel sv. Štěpána ve zdi (lokalizace nejistá); 9 – kostel sv. Martina ve zdi; 10 – kostel sv. Jiljí s kolegiální kapitulou; 11 – kostel sv. Michala; 12 – kostel sv. Havla (předpoklad románské fáze); 13 – kostel sv. Linhart; 14 – kostel Panny Marie Na Louži; 15 – kostel sv. Martina Menšího (románské stáří hypotetické); 16 – kostel Panny Marie před Týnem se špitálem; 17 – kostel sv. Benedikta s komendou německých rytířů; 18 – kostel sv. Haštala; 19 – „stará“ synagoga; 20 – klášter klarisek a menších bratří; 21 – kostel sv. Jakuba s klášteřem minoritů; 22 – kostel sv. Ducha s klášteřem křižovníků s červenou hvězdou; 23 – kostel sv. Kříže Většího s klášteřem křižovníků s červeným srdcem (mapový podklad: otisk stabilního katastru; sestavila a historické prvky z podkladů autorů zobrazila S. Babušková, 2017).

Žily izolovaně v samostatné stavbě, v níž v odloučenosti od okolí trávil čas modlitbou a rozjímáním. Ze západní Evropy jsou známy případy, kdy takovéto inclusy měly i své služebnice/pomocnice, které jim zprostředkovávaly kontakt s okolním světem. V Čechách, v městském prostředí, žádnou další takovou osobu, kromě zmíněné Trubky, prameny neuvádějí (ŘEHÁKOVÁ 2015, 53).

V. V. Tomek předpokládá, že se dominikáni přestěhovali z Poříčí ke sv. Klimentu „u mosta“ krátce po svém uvedení do Prahy, a to kolem roku 1232. Ve stejné době snad mohlo dojít i k analogickému přesunu sídla řádu německých rytířů také z Poříčí, a to ke kostelu sv. Benedikta (TOMEK 1855, 159), konkrétní prameny však tuto událost nepopisují.

První písemná zpráva o sídle německých rytířů u kostela sv. Benedikta je až z roku 1306 (RBM II, č. 2098, 905–906). Většina badatelů předpokládá, že se přesun komunity mohl uskutečnit přibližně ve druhé třetině 13. století v návaznosti na usazení křižovníků s červenou hvězdou u kostela sv. Petra, kteří německé rytíře na Poříčí vystřídali (JEČNÝ/OLMEROVÁ 1992, 36; HUML 1989, 205). Podobně se ve městě ve 30. letech 13. století usazují i další řády, templáři (u kostela sv. Vavřince) a minorité (u sv. Jakuba). Probíhá též výstavba spojených klášterů klarisek a menších bratří založených sv. Anežkou. *Kronika česká* Václava Hájka z Libočan uvádí, že dominikáni sídlili Na Poříčí podstatně déle, do roku 1244. Poté se přesunuli k již stojícímu kostelu sv. Klimenta, který nechal založit Vladislav II. (vládl v letech 1140–1172).⁶ „T. r. (1244 – pozn. autorů) také bratří predykatorové zákona sv. Dominika s povolením krále Přemysla i Václava krále, také i nějakým ponuknutím Božským (tak jakž sú oni pravili) hnuli se z kláštera sv. Klimenta z Poříčan, kterýž sú 17 let držali, a obrátili se do Většího města Pražského a přestěhovali se s svými věcmi kostelními do kaply také sv. Klimenta, kterůž byl někdy Vladislav, král Český, dal pro nějaké od anděla Božího napomenutí postaviti.“ (HÁJEK 1541; FLAJSŠANS 1929, 400)

O významu dominikánského konventu a jeho etablování v pražském církevním provozu svědčí papežská listina z roku 1238. Papež Řehoř IX. jmenoval převora pražského kláštera spolu s polským provinciálem vizitátory nového českého řádu – křižovníků s červenou hvězdou, jediného řeholního řádu založeného u nás (SOUKUPOVÁ 2015, 403, pozn. 320; HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015, 45).⁷ Jeho zakladatelkou byla královská dcera, sv. Anežka. Dominikáni byli jistě podporováni vládnoucími Přemyslovci – Přemyslem Otakarem I. a jeho synem Václavem I. Bratři kazatelé měli příznivce i v kruzích v okolí panovníka.

Prostředky pro stavbu kláštera získali dominikáni dary a odkazy. Svědčí o tom odkaz královského číšníka Zbraslava, který v roce 1238 zanechal část svého majetku dominikánským konventům v Praze a v Hradci Králové (ŽEMLIČKA 2016, 245). Důležitou informací je zpráva Beneše Krabice z Weitmile vážící se k roku 1240, kdy měly být v kostele sv. Klimenta uloženy ostatky pražského biskupa Pelhřima, podporovatele dominikánského konventu, který zemřel 25. ledna

6 Toto je jediná, bohužel ne příliš důvěryhodná zmínka o stáří kostela sv. Klimenta. Nelze však vyloučit, že kostelík obklopený pohřebištěm zde stál ještě před zahájením výstavby Juditina mostu. Za upozornění na text v Hájkově kronice děkujeme Mgr. Dušanu Foltýnovi.

7 Originál listiny se nezachoval, její opis se nalézá v papežských registrech, ASV, Reg. Vat. 19, f. 8v (SOUKUPOVÁ 2015, 403, pozn. 320).

1240 (FRB IV 1884, 548; MUSÍLEK 2012, 19). Před polovinou 13. století již klášter či alespoň jeho podstatná část stála, což dokládá zpráva z *Příběhů krále Václava I.* Ta nás informuje o tom, že „za časů téhož krále (Václava I. – pozn. autorů) vystaveno jest mnoho domů řeholních ve městě Pražském, totiž bratří kazatelů u sv. Klimenta...” (FRB II, 303–304).⁸ Roku 1248 se v klášteře konala provinciální kapitula (ČERNUŠÁK 2001, 22; cituje LOENERTZ 1951, 21). Sjeli se do něho zástupci českých, moravských, slezských i polských konventů, neboť do počátku 14. století patřily české kláštery do polské řádové provincie (ČERNUŠÁK 2001, 37). V roce 1248 již svatoklimentský klášter musel být tudíž z větší části dobudován, jistě bylo dokončeno severní křídlo s refektářem a východní s kapitulní síní.⁹

Z pražského konventu se postupem času stalo významné centrum duchovního a intelektuálního života. Kláštery dominikánů nepředstavovaly zcela uzavřené řeholní komunity, nýbrž byly do jisté míry součástí městského a společenského života středověkých měst. Zároveň se ukazuje, jaké důvěře se dominikáni v této době těšili. V areálech klášterů se konala duchovní i světská shromáždění s různou náplní (ČERNUŠÁK 2001, 31). Jeden z nejstarších záznamů z roku 1253 se váže právě k pražskému konventu u sv. Klimenta, kde měl v kapitulním sále proběhnout smírčí soud mezi představenými vyšehradské kapituly a jejími dalšími členy (CDB V/1, č. 263, s. 446). Podobné události se zde konaly i v letech 1267 (FRB III, č. 788, s. 317) a 1279 (FRB III, č. 1180, s. 507). Klášter byl také místem, kde byly uzavírány dohody všeho druhu. První listina toho typu se váže k roku 1272, kdy se zde mezi sebou dohodli ohledně jistého majetkového vypořádání opat premonstrátského kláštera v Teplé a řád německých rytířů (ČERNUŠÁK 2001, 31–32; FRB III, č. 788, s. 317). Zde je možno zmínit, že dvůr premonstrátů z Teplé se nalézal v bezprostředním severním sousedství konventu sv. Klimenta, u farního kostela sv. Martina Menšího. V klášteře se také setkávali zástupci české šlechty, probíhala zde zasedání městské rady, různá jednání a soudy. V letech 1267 a 1293 se zde konaly provinciální kapituly. Patrně nejvýznamnější událost se v klášteře odehrála v roce 1359. Tehdy pražský konvent hostil zástupce všech dominikánských klášterů, kteří se do Prahy dostavili na zasedání generální kapituly řádu. Té se osobně účastnil i císař Karel IV. (ČERNUŠÁK 2001, 22).

Zdá se, že konvent, snad díky své poloze na důležitém komunikačním uzlu – nástupu na most přes Vltavu, plnil významnou úlohu ve veřejném životě a byl navštěvován panovníkem a příslušníky jeho dvora (MUSÍLEK 2012, 18). Někdy po roce 1290 měl být totiž u kostela sv. Klimenta zabit královský podkomoří Zbyslav Zajíc z Třebouně (FRB IV, 160). Podle líčení *Zbraslavské kroniky* zde byl roku 1304 zavražděn kvůli sporu o majetek také Tas z Vízmburka, komorník Českého království (FRB IV, 87).

Z hlediska poznání architektonického vývoje klášterního areálu je důležitá zmínka o existenci refektáře vážící se k roku 1281. Právě v něm se měla sejít část české šlechty pod předsednictvím biskupa Tobíaše z Bechyně, aby zde přijala usnesení k nápravě neutěšených poměrů v zemi po smrti Přemysla Otakara II. (BLÁHOVÁ/FIALA 1975; FIALA 1975, 425; FRB II, č. 1238, s. 535; TOMEK 1866, 60). O významu kláštera vypovídá i skutečnost, že roku 1296 byl v konventním kostele pohřben druhorozený syn krále Václava II. Jan (FRB IV, 344; TOMEK 1892a, 218).¹⁰

V souvislosti s osobou Vítka ze Švábenic je k roku 1309 okrajově zmiňována existence ambitu kláštera sv. Klimenta u paty mostu (RBM II, č. 2189, s. 952; TEIGE 1915, 390). Roku 1317 se v něm sešli zástupci stran královny Elišky Přemyslovny a Jindřicha z Lipé, aby jednali o podmínkách míru (BLÁHOVÁ/FIALA 1975; FIALA 1975, 312).

V 1. polovině 14. století sídlil v klášteře inkviziční soud a vězení, poté byl pro tento účel vystavěn dům u kostela sv. Jana Na zábradlí (BUBEN 2006, 71). V této době sílilo napětí mezi mendikantskými řády a farním klérem. Jedním z projevů byl i odpor vůči nově zřízenému nezávislému papežskému inkvizičnímu úřadu, který byl svěřen právě dominikánům. Když se v letech 1320 a 1321 inkvizitor Kolda z Koldic dostal do sporu s městskou radou, postavili se proti němu i někteří členové kléru. Interdikt, který vyhlásil nad Prahou, pak nebyl kněžími vůbec dodržován (ČERNUŠÁK 2001, 42). S odporem se při výkonu své funkce setkávali i jeho nástupci. Kolda z Koldic, lektor v klášteře sv. Klimenta, jeden čas zastával i úřad převora české dominikánské provincie. Tento autor duchovních textů se patrně osobně znal s německým mystikem mistrem Eckhartem, který strávil nějakou dobu v Praze, neboť v letech 1307–1311 působil ve funkci představeného české

8 Cf. převzetí této zmínky v kronice Neplachově (FRB III, 473; POKRAČOVATELÉ; BLÁHOVÁ/FIALA 1974, 102).

9 *Acta Capitulum Provincie Polonie Ordinis Praedicatorum* datují první provinční kapitulu v Praze již do roku 1247 (MADURA 1972, 5).

10 Pohřeb králova ročního syna mohl však souviset i s pobyty členů královské rodiny v pražských měšťanských domech v sousedství.

Obr. 4. Vyobrazení z Graduálu magistra Václava používaného při liturgii v dominikánském kostele sv. Klimenta v Praze okolo roku 1400. Na výřezu sv. Dominik s klečícím řeholníkem (podle SVATOŠ 1986, fol. 104v).

dominikánské provincie. Jednou z jeho povinností byly osobní návštěvy jednotlivých klášterů, tzv. vizitace (SOKOL 1993, 32).

S inkvizicí patrně souvisí i zpráva vážící se k roku 1341, kdy v klášteře bydlel slezský inkvizitor Jan Schwenkfeld, vypuzený z Wroclawi. Do kláštera vnikli dva „kacíři“, kteří jej pod záminkou zpovědi vylákali z bytu a zavraždili. Oběť pak byla v klášteře ctěna jako mučedník (FRB IV, 432; BUBEN 2006, 61).

Důležitou součástí života dominikánů bylo studium a podpora vzdělávání členů řádu. V konventu existovala snad již ve 13. století škola, na které studovali příslušníci řádu. V písemných pramenech však zmíněna není. Důraz na vzdělání ukazuje založení vyššího stupně dominikánského vzdělání, řádové školy (*studium generale*). To mělo u sv. Klimenta vzniknout již počátkem 14. století, tehdy však z tohoto záměru nakonec sešlo. Situace se změnila až s přípravou založení pražské univerzity, kdy v roce 1347 bylo na žádost Karla IV. *studium generale* zřízeno. Někteří dominikáni současně s příslušníky několika dalších řeholních řádů na teologické fakultě nově založené pražské univerzity přednášeli. K organizaci studia vyslala generální kapitula mistra teologie Jana z Dambachu, který se v Praze zdržel jen krátkou dobu. Roku 1348 byl jeho nástupcem jmenován jistý Lev a o rok později Martin Klatovský. Karel IV. také vymohl promování na stejnou akademickou hodnost pro dalšího dominikána – Jana Moravce¹¹ (ČERNUŠÁK 2001, 71–72).

V roce 1383 došlo k právní inkorporaci dominikánského studia do svazku univerzity (BUBEN 2006, 71). Členové řádu byli na univerzitě oprávněni studovat a získávat všechny akademické hodnosti podle zvyků pařížského studia. Během pražského pobytu magistra řádu Raimunda z Capuy na jaře roku 1384 došlo dokonce k vydání listiny týkající se specifického duchovního propojení univerzity s dominikánským *studium generale*. Členům univerzity byla dána účast na duchovních dobrech řádu. Raimund též uložil modlitby za zemřelé členy univerzity jako za členy řádu a propůjčil pro bohoslužbu a společná shromáždění kapli sv. Vincence ve svatoklimentském klášteře (ČERNUŠÁK 2001, 72; KADLEC 1966, 65–66).

Přesně lokalizovat zmíněnou kapli sv. Vincence nedokážeme. Informace o další sakrální stavbě kláštera pochází až z počátku 15. století, kdy je zmíněna kaple sv. Bartoloměje (TOMEK 1866, 61). Ta se bezpochyby nalézala ve východní části klášterního areálu a bývá zmiňována současně se zahradou, do které patrně zasahovala. Nejspíše se jednalo o stavbu vystupující k východu z kapitulní síně.¹²

Zájem o rozvoj vzdělávání dosvědčuje i zápis krále Václava IV. z roku 1406 povolující převorovi kláštera koupit platu 30 grošů pro podporu studentů pražské univerzity, který se dochoval v nejstarší staroměstské knize *Liber vetustissimus* (PÁTKOVÁ ET AL. 2011, 379). Roku 1409 kázal u sv. Klimenta patrně v rámci zmíněných dohod mezi konventem a univerzitou i Mistr Jan Hus (MUSÍLEK 2012, 21).

Na počátku 15. století byl konvent u sv. Klimenta jedním z největších klášterů v zemi (VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 524). Podle J. F. Beckovského zde mělo žít více než 150 řeholníků, z toho 120 kněží (TEIGE 1915, 395). Tyto počty se však zdají být nadnesené. S nástupem husitství se pozice dominikánů prudce změnila. Příslušník řádu Petr z Uničova otevřeně vystoupil proti učení Jana Viklefa jak na univerzitě, tak při kázáních u sv. Klimenta. Vyzýval k exkomunikaci Jana Husa či Jeronýma Pražského. Zároveň proti Janu Husovi vystupoval jako svědek na koncilu v Kostnici. V lednu 1417 byl kališníky zatčen a následně přinucen odvolat svá vyjádření. Dominikáni byli nenáviděni také v souvislosti s inkvizicí, takže případy výhrůžek a útoků na členy řádu nebyly ojedinělé (BUBEN 2006, 71).

Jedinou památkou na liturgii konanou v předhusitském období ve svatoklimentském klášteře je unikátně dochovaný *Graduale Magistri Wenceslai*. Kniha obsahuje zpěvy gregoriánského chorálu zpívané při mešní liturgii. Mistr Václav působil v klášteře mezi lety 1396–1401 jako lektor a vznik graduálu je řazen právě do tohoto období. Je zřejmé, že bohatě iluminovaný rukopis vznikl přímo pro pražský dominikánský konvent. Na titulní miniatuře se zpodobněním Boha Otce a sv. Dominika je kromě donátora rukopisu – označeného jako *frater Wenceslaus, dictus Sech, magister sacre theologie* – též zmíněn písař *frater Jacobus Pragensis*. O vlastníku rukopisu vypovídají i postavy řeholníků v dominikánských pláštích (obr. 4, 5). Graduál byl patrně pořízen jako zbožný odkaz člena dominikánského řádu a univerzitního profesora pro svou komunitu (SVATOŠ 1986).

11 Jan Moravec bývá považován za autora prvního českého překladu bible. O dobrých vztazích řádu s panovníkem svědčí i skutečnost, že Jan Moravec byl zpovědníkem Karla IV. (ČERNUŠÁK 2001, 74).

12 Kaple sv. Bartoloměje je na Millerově plánu mylně lokalizována do míst někdejšího středověkého konventního kostela sv. Klimenta, který v době vzniku plánu již nestál.

Dne 8. srpna 1420 vtrhli do kláštera sv. Klimenta husité, vypálili jej a řeholníky, kteří se nestačili ukrýt, povraždili (PROKOP 2001, 103). Většina členů konventu však již pravděpodobně v té době v Praze nebyla. Václav Hájek uvádí, že tehdy zde spadla zeď, která zabila dvacet šest osob (HÁJEK 1541, 890). Spolehnout se na věrohodnost této Hájkovy zprávy nemůžeme. S klášteřem zanikla škola, knihovna, archiv a další cennosti (BUBEN 2006, 71).

V následujících letech byly části vypáleného a pobořeného kláštera rozprodány soukromníkům. Po obvodu konventu po roce 1420 bylo postaveno několik nevelkých domů,¹³ v kterých žili nejčastěji drobní řemeslníci – švec, kovář, písař apod. Přimo v klášteře v roce 1429 přebývalo osm podnájemníků. Do rukou soukromníků se tehdy také dostala klášterní zahrada, položená východně od kvadratury. Bratři kazatelé se po husitských bouřích do zrušeného areálu vrátili.

Klášter po celou dobu své existence sloužil jako místo posledního odpočinku nejen pro řádové bratry, ale také pro mnohé světské osoby. Již byl zmíněn biskup Pelhřim (FRB IV, 548) i Jan, roční syn Václava II. (TOMEK 1892a, 218). Záměr být pochován v kostele sv. Klimenta projevil ve své závěti z roku 1320 také Mistr Jan Štěpánův z Prahy (RBM III, 548). Ještě roku 1460 dominikánský provinciál pro Čechy a Moravu Ondřej potvrdil Přibíkovi z Klenové, že je v klášteře sv. Klimenta pohřben Přibíkův syn Jan a že v kostele bývala před vyhnáním mnichů během husitské revoluce korouhev pánů z Klenového (MUSÍLEK 2012, 19). Je zřejmé, že konventní hřbitov byl využíván i v 16. století. To potvrdil i archeologický výzkum. Roku 1503 se pražský purkrabí Jan Jeneč z Janovic odvolával na staré právo svých předků jako fundátorů a podporovatelů kláštera, které jim zaručovalo právo pohřbu v jeho zdech. Jan byl také v dominikánském klášteře pochován, podobně jako příslušníci šlechtické rodiny Bezručů z Kolovrat (TEIGE 1915, 393–394). Farníci a pražští měšťané však mysleli na kostel sv. Klimenta i formou zbožných odkazů za své duše, což byl ostatně obvyklý jev nejen pozdně středověké městské společnosti. V jedné z formulářových sbírek se dochoval zápis, v němž biskup Tobiáš z Bechyně musel naříditi arcijáhnovi, aby byly vyplaceny zadřené odkazy ke kostelu sv. Klimenta (MUSÍLEK 2012, 19; NOVÁK 1903, 170–171). Klášterní hřbitov se v písemných pramenech výslovně připomíná až roku 1558 (MUSÍLEK 2012, 21). Podle určitých starších výsad měli mít majitelé domů v Křižovnícké ulici volný průjezd na konventní hřbitov, který užívala kovářka a jenž byl umístěn někde u jejího domu (TEIGE 1915, 398; RUTH 1995, 484). Další zmínka pochází z roku 1593, když kněz Václav Šturm kupoval rohový dům, uváděný jako „nárožní dům proti mostu při krchovu též (jezuitské – pozn. autorů) koleje“ (TEIGE 1915, 382). Archeologický výzkum doložil pohřbívání hned na několika místech klášterního areálu (viz kapitola IX.).

V průběhu let 1437 až 1476 snad žilo v rozvalinách svatoklimentského kláštera několik bratří. Roku 1467 se zřítla věž kostela a bratři se snad museli uchýlit do Plzně a Českých Budějovic (BUBEN 2006, 72).¹⁴ K roku 1476 je připomínán převor Petr (TEIGE 1915, 393). Teprve roku 1496 povolal král Vladislav na žádost pražských měšťanů dominikány z Polska (PROKOP 2001, 103–104). Klášter v původní velikosti již však obnoven nikdy nebyl.

Podle J. F. Beckovského žili v rozvalinách kláštera do roku 1552 jen převor a dva bratři (TEIGE 1915, 395). Dominikáni byli nuceni pronajímat některé budovy, zahradu, a dokonce i kapli sv. Bartoloměje (BUBEN 2006, 72). Je však nutno poznamenat, že pozemky kláštera byly odprodávány či pronajímány již dříve. Dominikáni postupně propůjčovali svou půdu (pozemky) a obklopovali se poplatnými podsedy (MUSÍLEK 2012, 24).¹⁵

Areál u sv. Klimenta si při svém pobytu v klášteře křižovníků s červenou hvězdou vyhlédl jezuita Petr Canisius, když v Praze hledal sídlo pro svůj řád. Převor Bedřich Bořechovský se spolu se svými spolubratry dominikány přestěhoval do opuštěného konventu klarisek Na Františku a král Ferdinand I. věnoval klášter řádu jezuitů (BUBEN 2006, 72). O stavu kláštera sv. Klimenta svědčí zmínka, že dominikáni stěhování přivítali, neboť proti jejich dosavadnímu sídlu se jim zdál nový klášter prostornější a kostel krásnější (TOMEK 1892b, 7, pozn. 29). V dubnu 1556 přichází k sv. Klimentu prvních jedenáct Otců jezuitů vedených Petrem Canisiem, kteří následně započali s úpravami někdejší středověké kvadratury pro potřeby jezuitského řádu.

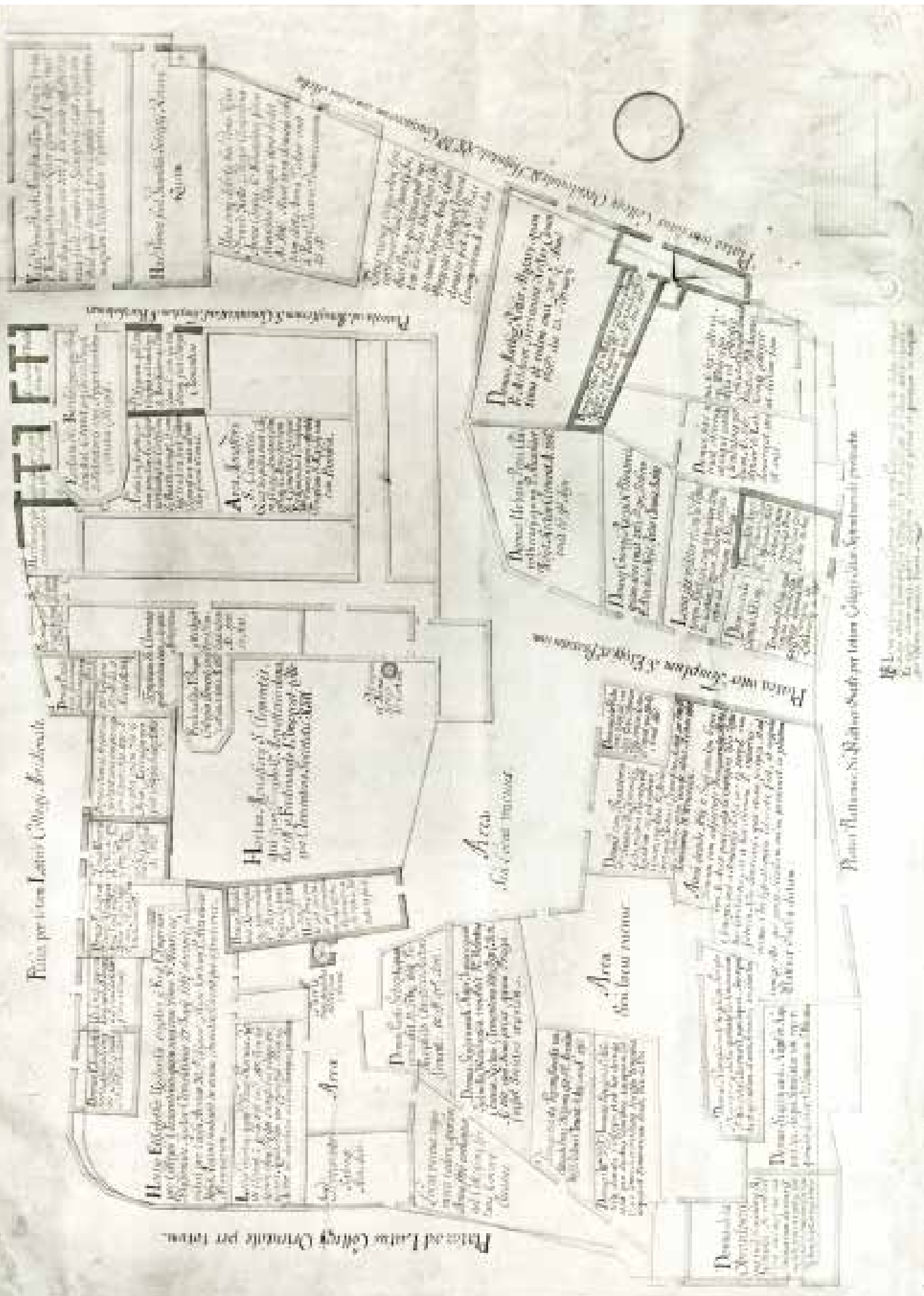
Obr. 5. Vyobrazení z Gradálu magistra Václava používaného při liturgii v dominikánském kostele sv. Klimenta v Praze okolo roku 1400. Iniciala C s kostelní budovou (podle SVATOŠ 1986, fol. 198v).

13 Některé domy pro měšťany byly v okrajových částech kláštera postaveny patrně již dříve.

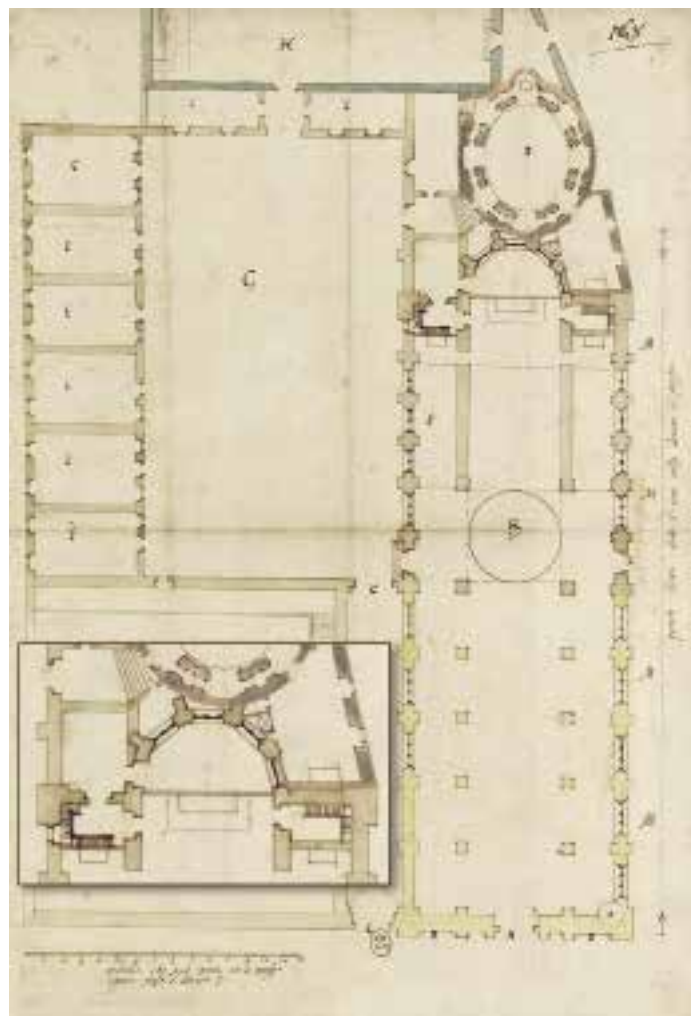
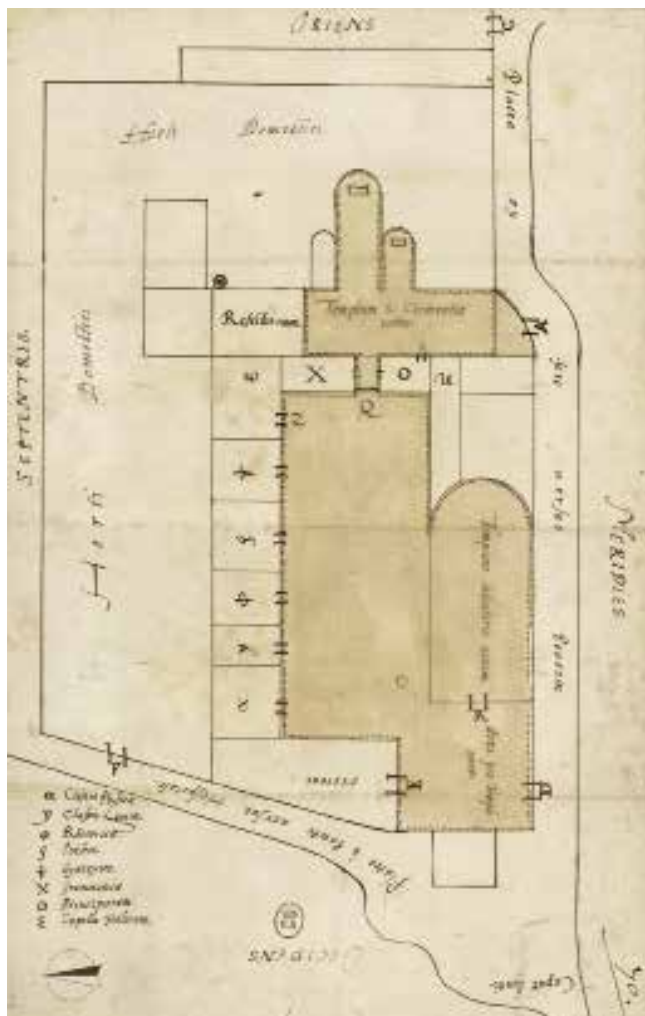
14 Podle Hájkovy kroniky se věž zřítla již v roce 1466. Milan BUBEN (2006, 72) ve své práci neuvádí primární prameny.

15 Například roku 1361 „Bohuslav koupil dům (čp. 184) od konventu kláštera sv. Klimenta, kterýžto dům je situován mezi domy čp. 186 a čp. 185a a domem kdysi Bartoše ševce (čp. 184b) – zachovává se platit 2 kopy censu, které má nad ním výše řečený konvent“ (TOMEK 1866, 66; MUSÍLEK 2012, 24).

ICHINOGRAPHIA INSULAE, QUAE NUNC TOTAE ST' COLLEG'9 CLEMENTINI SOCIETATIS ES. SU. PROUIT
 1443 CONSTITUTA FUIT ANNO MDLVI. QUO SOCIETAS STABILEM SEDEM PRAGA' FIXIT. EX VETUSTIS AC LACERIS DELINEATA.
 CONTRIBUS ET ARCHIT'9 SCRIPTIS COMBINATA. A R. P. JOHANN. MILLER RECTOR E. CLEMENTINO. ANNO MDCCX. 1710.

Obř. 6. Jan Miller, 1710: Stavební předchůdci Klementina. Plán zobrazuje stavby existující v areálu v roce 1555, tj. těsně před příchodem jezuitů do Prahy (fotokopie nedochovaného plánu, uložená v AHMP, Sbírka fotografií, sign. A 481). Archeologické výzkumy doložily, že plán ve všech částech areálu není dostatečně přesný.

II.2 Výpověď ikonografických pramenů a historických plánů

Ačkoliv přesnou podobu kláštera neznáme, pro alespoň rámcovou rekonstrukci podoby konventu můžeme využít několik novověkých plánů. Nejstarší situace kláštera je zachycena na plánu, který sestavil P. Jan Miller, významný jezuitský historik, který byl jeden čas i rektorem Klementina. Plán v odborné literatuře dosud zveřejněn nebyl. Překreslený, zjednodušený a zmenšený plán publikoval Jaroslav SCHALLER (1796, 40), od kterého tuto hrubou verzi přebírali i další autoři, kteří se zabývali Klementinem (např. VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997; VILÍMKOVÁ 1969; OULÍKOVÁ 2006). Kartografické dílo (obr. 6) ukazuje podobu areálu těsně před příchodem jezuitů do Prahy (1555).¹⁶ Omezení jeho vypovídací schopnosti je dáno skutečností, že byl sestaven podle starších nákrešů až v roce 1710, proto je jeho přesnost nedostatečná. To potvrdily archeologické výzkumy realizované v některých částech areálu. Nalezené reliktů původních staveb neodpovídaly objektům na plánu vyobrazeným (např. HAVRDA 2000, 368). Plán navíc neukazuje středověký stav, ale situaci zástavby až okolo roku 1555, tj. v době, kdy již bylo na klášterišti postaveno množství dalších objektů, neboť tehdy byl majetek konventu již rozchvacen měšťany. Je nutno poznamenat, že v případě dvou domů východně od konventního kostela (domů zlatníka Prokopa Černého a Mikuláše Velesera; zmínka k roku 1402) a jednoho v severovýchodní části areálu (domu vdovy po Januši z Roudnice; 1400) se ukazuje, že dominikáni začali rozprodávat části pozemků konventu už ve 14. století či počátkem 15. století (MUSÍLEK 2012, 17, 32). Problémem zůstává lokalizace domu Ondřeje Kutnera, jenž byl v roce 1367 situován mezi klášter špitálníků (s červenou hvězdou) a dominikánů u sv. Klimenta („inter domos dominium hospitaliariorum et dominium Clementariorum“; MUSÍLEK 2012, 5). V těchto místech lze totiž předpokládat loď (nedostavěnou?) konventního kostela. Zástavbu, která je patrná na Millerově plánu, prezentuje dobře situace nových

Obr. 7. Anonym, 1581–1590: schematický návrh úprav severního a východního křídla dominikánského kláštera pro potřeby jezuitské školy a koleje (Bibliothèque nationale de France v Paříži, č. 1032, Hd-4c, 70).

Obr. 8. Anonym, 1593–1597: Plán dostavby kostela Nejsv. Salvátora zobrazuje též podobu nejstarší jezuitské školní budovy v českých zemích s vyznačením jednotlivých učeben. Jedná se o jediný známý plán, který podrobně zobrazuje severní křídlo dominikánského kláštera. Tato část středověkého konventu byla po příchodu jezuitů výrazně upravena. Zbourána byla na konci 17. století. Při archeologickém výzkumu byla na nádvoří odkryta jižní zeď objektu. Jediný plán, kde je zobrazen polygonální závěr (detail ve výřezu) konventního kostela (Bibliothèque nationale de France v Paříži, č. 1033, Hd-4d, 168).

¹⁶ Fotokopie plánu je uložena v Archivu hl. města Prahy, Sběrka fotografií, sign. A 481. Originál plánu shořel na Staroměstské radnici 5. května 1945.

Obr. 9. Anonym, 1641: Plán Starého a Židovského Města pražského, výřez. Za novostavbou kostela Nejsv. Salvátora (č. 15) je vidět východní křídlo někdejšího dominikánského konventu, severně od kostela je vstup do areálu (převzato z KUCHAR 1971).

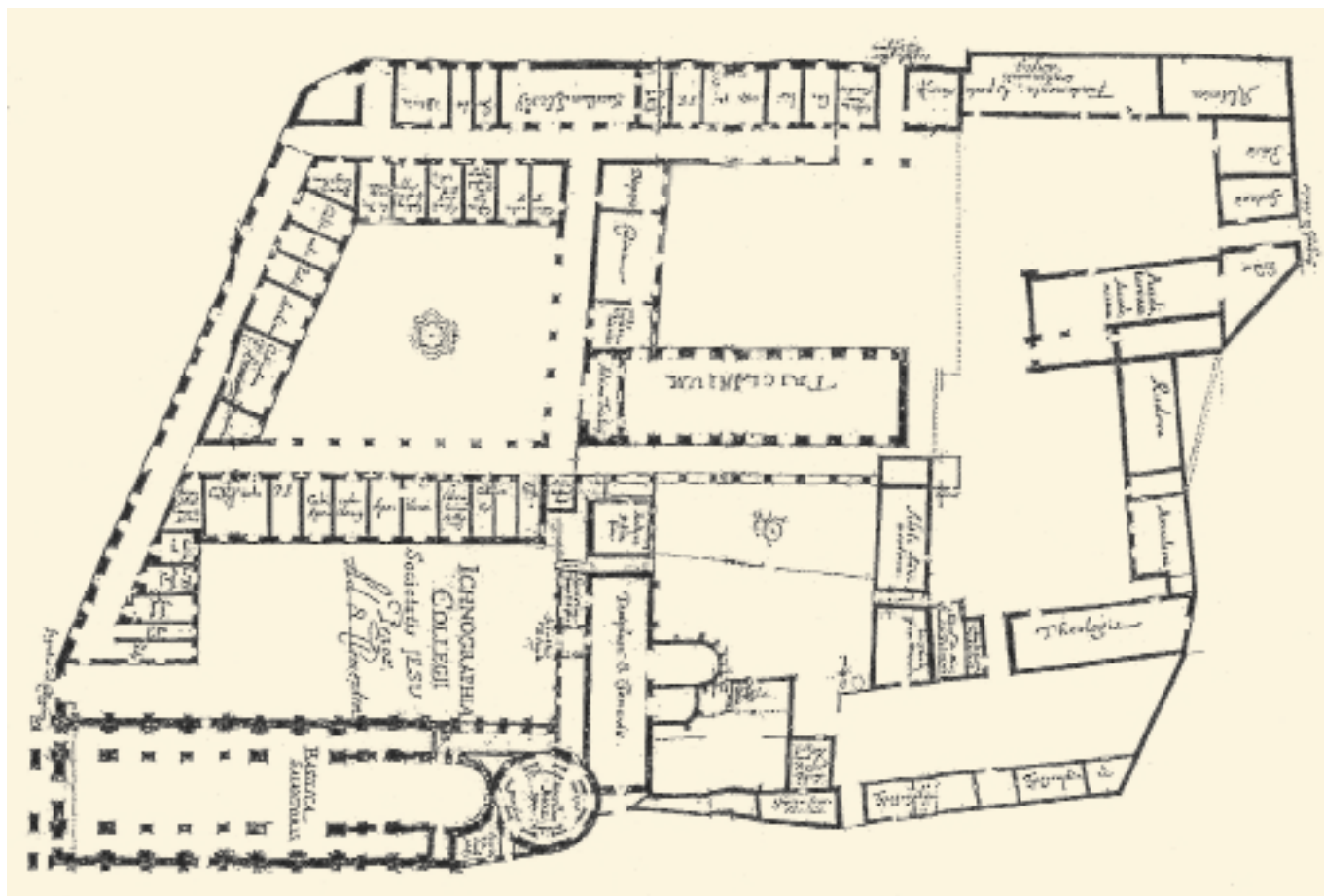
Obr. 10. Anonym, krátce po polovině 17. století: tzv. Křížovnický plán, výřez. Kromě nejstarších jezuitských staveb – západního křídla Klementina, kostela Nejsv. Salvátora a Vlašské kaple – plán zachycuje starší zástavbu v místech někdejšího dominikánského konventu (AHMP, sign. MAP P1 A/2231).

objektů postavených přímo na rajském dvoře. Vestavby, včetně například pekárny postavené v jeho jihozápadním rohu, zde vyrostly nejspíše až v raném novověku (obr. 6). Podoba nejstarších jezuitských staveb – trakt s učebnami – je naznačena na návrhu úprav části dominikánského kláštera pro potřeby jezuitské školy a koleje, vzniklém mezi lety 1581–1590,¹⁷ na kterém jsou zobrazena křídla koleje se školními budovami. Z plánu je zřejmé, že školní budova měla využít konstrukcí dominikánského kláštera, a to severního křídla středověkého konventu (obr. 7). Schematicky je znázorněna situace sakrálních objektů (kostela Nejsv. Salvátora a bývalé kapitulní síně dominikánského kláštera s dvojicí kaplí, používané od konce 15. století jako konventní kostel, na který bylo přeneseno zasvěcení sv. Klimenta). O něco mladší i přesnější je plán stavby kostela Nejsv. Salvátora a přilehlé části jezuitské koleje se školními učebnami datovaný do let 1593–1597 (obr. 8).¹⁸ Tento plán je významný tím, že zachycuje pozdně renesanční výstavbu Klementina, při které byly bezpochyby využity starší středověké konstrukce konventu, konkrétně severní a východní rameno kláštera a patrně polygonální presbytář konventního kostela. Jezuity upravené východní křídlo středověkého kláštera je schematicky nakresleno na plánu Starého a Židovského Města pražského z roku 1641 (KUCHAR 1971). Oba štíty severojižně

17 Plán je pod označením „Collège Saint-Clément de Prague, République Tchèque : plan de situation“ uložený v Bibliothèque nationale de France v Paříži (č. 1032, Hd-4c, 70); dostupné na <<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb42311076z>>, [vid. 2017-06-05]. Viz též VALLERY-RADOT 1960, 317.

18 Plán je pod označením „Collège Saint-Clément de Prague, République Tchèque : plan de l'église Saint-Sauveur“ uložený opět v Bibliothèque nationale de France (č. 1033, Hd-4d, 168); dostupné na <<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb42311087m>>, [vid. 2017-06-05]. Viz též VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 525.

orientované budovy jsou zakončeny výrazným křížem, snad jako zdůraznění sakrálního užití tohoto prostoru (obr. 9). Na tzv. Křížovnickém plánu Starého Města (1649–1653)¹⁹ je zobrazeno severní a hlavně východní křídlo někdejší dominikánské kvadratury, a to včetně vstupů na rajský dvůr a oken v druhém nadzemním podlaží. Opodál jsou patrné další stavby nalézající se východně od původního kostela sv. Klimenta (obr. 10). Z nich je nejzajímavější trakt prodlužující severní rameno kvadratury směrem k východu, neboť na žádném jiném plánu či ikonografii zde není zobrazen, a na něj kolmý další trakt orientovaný ve směru sever–jih. Tyto dvě stavby tak vymezují, spolu s domy při Karlově ulici a spolu s ramenem kláštera s kapitulní síní, další nádvoří kláštera, respektive klášterní zahradu. Za zmínku stojí skutečnost, že na plánu není vyznačena polygonálně ukončená kaple vystupující směrem k východu z kapitulní síně.

Areál ještě nedokončené jezuitské koleje Klementina zobrazuje plán z roku 1696 (obr. 11).²⁰ Na tomto plánu je již při Křižovnické ulici nakreslena nově postavené západní křídlo jezuitské koleje (1655) s kostelem Nejsv. Salvátora. Dále je zde velmi přesně zakresleno východní křídlo středověkého dominikánského kláštera s kapitulní síní a z ní k východu vystupující dvě polygonálně uzavřené kaple, včetně opěráků u větší z nich. Další dva opěráky u východní obvodové zdi východního ramene kvadratury jsou zakresleny severně od zmíněné velké kaple. Přesnost plánu ověřil archeologický výzkum v roce 2014, při kterém mohla být zaměřena východní zeď východního ramene konventu. Po srovnání nalezeného úseku severojižní obvodové zdi kapitulní síně s barokním plánem činil reálný rozdíl v umístění zdiva pouze 20 cm. Severní křídlo dominikánského konventu na tomto plánu již zobrazeno není, neboť bylo odstraněno a přibližně v jeho místě bylo vybudováno nové křídlo jezuitské koleje. Kromě části kláštera je na plánu znázorněna starší zástavba východní části areálu Klementina, která zahrnovala pro potřeby koleje upravené měšťanské domy, popřípadě jezuitské novostavby. Všechny tyto objekty byly odstraněny až na počátku 18. století při dokončení stavby Klementina. Protože všechny mladší plány a veduty se již týkají barokní novostavby a jejích úprav, k rekonstrukci starších staveb je použít nelze.

Obr. 11. Anonym, 1696: Plán staroměstské jezuitské koleje Klementina. Významné je detailní zobrazení východního křídla konventu a z něho vystupující polygonální ukončení kaple s operákry. Tato část původního dominikánského kláštera byla zbourána až na počátku 18. století. Přesnost plánu byla v těchto místech ověřena archeologicky (viz obr. 35). Podle VALLERY-RADOT 1960, tab. 38, č. 1031–40; naposled publikováno VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 528 (ARSI Řím, Boh. 200, Fundatio Coll. Pragensis ad S. Clementem).

19 Plán je uložen v Archivu hl. města Prahy, sign. MAP P 1 A/2231.

20 Plán z roku 1696 je uložen v archivu Generální kurie v Římě (ARSI), Boh. 200, Fundatio Coll. Pragensis ad S. Clementem. Převzato z VALLERY-RADOT 1960, tab. 38, č. 1031–40; naposled publikováno VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 528.

Bohužel ani starší, předbarokní vyobrazení k rekonstrukci středověké zástavby využít nemůžeme. To platí jak o tzv. Vratislavském prospektu z roku 1562, tak o tzv. Sadelerově panoramatu Prahy z roku 1606 (vytvořeném podle předlohy Philippa van den Bossche). Obě tyto renesanční veduty ukazují areál někdejšího kláštera při pohledu od západu. Na Sadelerově panoramatu je zřetelně vidět zejména průčelí nově postaveného kostela Nejsv. Salvátora. Ostatní v té době ještě stojící, v jádru středověké budovy konventu však na rytině zanikají, stejně jako na díle Mathea Meriana z roku 1635 (LAZAROVÁ/LUKAS 2002, obr. 36). Zmínit lze snad jen jeden detail, a to vyobrazení vysoké střechy se štíhlou sanktusníkovou věžičkou na Sadelerově prospektu. Ta je nakreslena za presbytářem kostela Nejsv. Salvátora. Mohla by tak být částečným dokladem podoby v té době ještě stojící kaple vystupující směrem k východu z východního křídla, z někdejší kapitulní síně středověkého konventu. Její polygonální závěr je přesně zakreslen na plánu z roku 1696 (obr. 11).

II.3 Rekonstrukce rozsahu zástavby kláštera a jeho zázemí podle písemných pramenů

Polohu kláštera se pokusil zachytit V. V. Tomek na svých rekonstrukčních plánech Prahy z let 1348 a 1419 (TOMEK 1892c; TOMEK 1866, 60–61). Vycházel zejména ze zápisů v dochovaných městských knihách. Později na jeho práci navázali další pražští badatelé – Josef TEIGE (1915, 381–431) a Václav RICHTER (1924–1925, 336–341). Podrobné dějiny dominikánského konventu jsou zachyceny v pasportizaci SÚRPMO (VILÍMKOVÁ 1969, 3–5). Později byla tato pasportizace aktualizována (OULÍKOVÁ 2008). K domovní zástavbě před výstavbou jezuitského komplexu

se vyjádřil Jiří Čarek, který přidal také schematický náčrt domů s uvedením jejich majitelů (ČAREK 1978, 20–39). Naposledy a nejpodrobněji toto téma, včetně pokusu o topografickou rekonstrukci oblasti, fundovaně zpracoval Martin Musílek, a to v rámci realizace archeologického výzkumu areálu v letech 2012–2015 (MUSÍLEK 2012).²¹

Při popisu areálu Tomek uvádí, že plocha dnešního Klementina byla rozdělena na tři nestejně velké díly (obr. 12). Ve Svatoklimentské ulici (dnes Křižovnické ulici) v bezprostřední blí-

kosti mostu vyznačil několik domů, následovala postranní ulička a areál kláštera začínal podle autora až za ní. V jeho jihozápadním rohu stál kostel sv. Klimenta. Tomek na stejném místě uvádí, že „kostel byl v porovnání s jinými chrámy klášterskými v Praze malý“. Zaujímal asi jen dvě pětiny délky kostela Nejsv. Salvátora. Za kůrem, v místech dnešní Vlašské kaple, stál domek patřící konventu a dále sem zasahovala i hlavní část kláštera. Severně od konventního chrámu se nalézal ambit. Někde v blízkosti kostela, v místech, kde se scházela kapitula, připomíná Tomek i kapli sv. Vincence. Do kaple sv. Bartoloměje ústící do klášterní zahrady, což je zřejmé ze zmínek z let 1421 a 1424 (TOMEK 1866, 61), se podle Tomka vcházelo z chodby na východní straně kláštera (TOMEK 1892b, 189–190). Tomek se však přímo nevyjádřil, zda byla přímo součástí kapitulní síně. M. Musílek usuzuje, že kaple sv. Bartoloměje původně součástí kapitulní síně byla (MUSÍLEK 2012, 22) a svým závěrem zřejmě zasahovala do přední klášterní zahrady (obr. 13). Takto lokalizuje kapli i Milada VILÍMKOVÁ (1970a, 10–11). Jiří Čarek ji mylně předpokládá v jihovýchodním rohu areálu Klementina (ČAREK 1978, 22, 37–38). Zmíněná zahrada se nalézala východně od kvadratury.

21 Děkujeme PhDr. Martinovi Musílkovi, Ph.D., za poskytnutí nového zpracování písemných pramenů týkajících se předchůdců Klementina.

Obr. 12. Rekonstrukční plán Prahy v roce 1419. Na výřezu je zobrazena zástavba v nejbližším okolí konventu sv. Klimenta (převzato TOMEK 1892a). Areál kláštera je zvýrazněn.

Obr. 13. Schematicky zobrazený areál Klementina s vyznačením prvních doložených majitelů (převzato z MUSÍLEK 2012, 67).

Podle Tomka byl součástí konventu i hřbitov, kam byly ukládány ostatky osob duchovních i laiků. Do severního křídla kláštera lokalizuje refektář (TOMEK 1892b, 189–190).

Existenci klášterní zahrady můžeme sice předpokládat již od dob vzniku kláštera v 1. polovině 13. století, nicméně v písemných pramenech je doložena až k roku 1404 (MUSÍLEK 2012, 22). Původně zaujímal rozlehlou parcelu, která se rozprostírala na ploše proti domům čp. 175 až 179 v Karlově a Seminářské ulici (obr. 12). Ve skutečnosti byla zahrada ve středověku pravděpodobně mnohem rozlehlejší, než jak ji zachycuje Millerův plán (obr. 6). Během husitské revoluce, a zřejmě i později, docházelo k jejímu rozprodeji a postupně musela ustoupit výstavbě nových či rozšiřování starých domů. V roce 1421 se zmiňuje „kaple sv. Bartoloměje s přední zahradou“, jejíž poloha je specifikována k roku 1424 jako „majetky kdysi kláštera mnichů od sv. Klimenta s kaplí sv. Bartoloměje a zahradou ležící poblíž jejich obydlí a kaplí výše řečenou, kterážto zahrada přiléhá k cestě vedoucí k mostu“ (TOMEK 1866, 61). V průběhu husitských bouří se ještě jmenuje roku 1424 druhá klášterní zahrada, sloužící patrně jako sad (obr. 13). Ta se měla nacházet „poblíž velké konventní světnice“ ze strany jedné a domu Ondřeje od Červeného kříže ze strany druhé (TOMEK 1866, 63). Směrem do Karlovy ulice v místech mezi chórem kostela sv. Klimenta a touto zahradou se však nacházelo více drobných domků, které nejspíše původně patřily dominikánským mnichům a až později přešly do rukou světských majitelů (MUSÍLEK 2012, 22–23).

III. RETROSPEKTIVA ARCHEOLOGICKÝCH A STAVEBNĚHISTORICKÝCH PRŮZKUMŮ

Nejstarší a nadlouho jediná archeologická dokumentace v místech, kde se nalézal dominikánský konvent, proběhla v jihovýchodní části Studentského nádvoří v roce 1970 (PAVLŮ 1987). Tehdy byl proveden výzkum ve dvou až pět metrů hlubokých sondách o rozměrech 3 × 3 m (obr. 14: sondy 1970). Jižní z nich se nalézala u severní zdi kostela Nejsv. Salvátora. Výzkum se zde soustředil hlavně na rané středověké sídlištní situace. Pod mocnými novověkými navážkami, při jejichž bázi se nalézala výrazná dlažba, byly registrovány doklady středověkého osídlení v podobě sídlištních vrstev, pyrotechnologických zařízení a neinterpretovatelných zahloubených raně středověkých objektů. Je třeba zdůraznit, že v místě sond nebyla autorkou článku o této akci zmíněna existence zděných konstrukcí (IBIDEM, 163), což nepřekvapuje, neboť se obě sondy, jak ukázaly pozdější výzkumy, nalézaly takřka uprostřed rajskeho dvora. Nebyl učiněn pokus zasadit zjištěnou nálezovou situaci do širšího sídelního kontextu místa a například určit nivoletu povrchu terénu v době výstavby kláštera a odlišit tak situace již spjaté s existencí konventu od dokladů staršího osídlení.

Obr. 14. Praha 1-Staré Město, Klementinum. Na plánu vyznačeny všechny archeologické sondy realizované v Klementinu v letech 1970–2017 (zobrazil J. Hlavatý; úprava S. Babušková, 2017).

Výřez: Areál středověkého kláštera vyznačen čárkovaně. Legenda: 1 – archeologické sondy; 2 – archeologické sondy se zkoumanou raně středověkou partií nadozví; 3 – plocha sond, na které došlo ke zničení středověkého nadozví při budování Klementina; dokumentovány zde byly pouze výraznější zahloubené objekty; 4 – archeologicky dokumentované tunelované přípočky; 5 – dokumentované středověké konstrukce kláštera dominikánů; 6 – románské konstrukce; 7 – objekty středověkého kláštera; 8 – situace vybraných řezů prezentovaných v článku; 9 – vyznačení půdorysů publikovaných v článku. V textu popisované sondy realizované při výzkumu 2012–2015 jsou označeny písmenem a číslem, u ostatních sond je příložen rok realizace (zobrazil J. Hlavatý; úprava S. Babušková, 2017).

Žádné intaktní středověké konstrukce staveb nebyly zachyceny ani na třech místech u severní zdi kostela Nejsv. Salvátora v roce 2012 (obr. 14: sondy E1, E2, E3). V rámci odhalených základů byly nalezeny pouze druhotně použité středověké architektonické prvky. Hloubka sond však byla pouze 1,5 až 3 m, proto zde nebyla zastížena středověká partie nadloží ani stavební úroveň stavby kláštera. Je tedy možno konstatovat, že odkrytá zdiva vznikla až při výstavbě jezuitského kostela po roce 1578 (HORYNA/OULÍKOVÁ 2006, 7), v době, kdy došlo k výraznému zvýšení terénu někdejšího rajského dvora (HAVRDA/KOVÁŘ/PROKOPOVÁ 2013a, 489). Středověké konstrukce nebyly rozpoznány ani v omítnutém zdivu krypt v severovýchodní části kostela Nejsv. Salvátora, ani nad klenbou kostelní stavby (HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015, 49). Jejich existenci je však možné očekávat výrazně hlouběji pod podlahou krypty.

V roce 2003 byla provedena archeologická dokumentace v nejnižnější sklepní místnosti jižního křídla bývalé jezuitské koleje (obr. 14: sonda 2003). Zaznamenan zde byl starší mělký výkop, který by snad mohl souviset s hledací tzv. jezuitského pokladu (HAVRDA 2006, 346). Podobné výkopy byly nalezeny i v kryptách pod presbytářem kostela Nejsv. Salvátora. Zachyceny zde byly jen dva objekty zahloubené do podloží. Mladší, v jehož zásypu se nacházela i malta, lze interpretovat jako narušený kostrový hrob orientovaný ve směru východ–západ (HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015, 47).

Ve starších pracích je konstatováno, že klášterní kostel sv. Klimenta je částečně skryt v konstrukcích presbytáře jezuitského kostela Nejsv. Salvátora (VILÍMKOVÁ 1969; 1970 a). Pozůstatky ostatních staveb konventu však dosud unikaly poznání. Až průzkumy z posledních let umožnily rozeznat na dvou místech ve sklepních jižního a jihovýchodního křídla barokní koleje relikty starších konstrukcí (HAVRDA/KOVÁŘ 2011, 75, 78; HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015, 48). Alespoň částečně odhalit podobu, počátky a složitý stavební vývoj významného českého dominikánského kláštera dovolil až archeologický výzkum s množstvím sond situovaných v jižní části barokní jezuitské koleje (obr. 14), která jako novostavba zcela převrstvila starší jak středověké, tak raně novověké situace.

IV.1 Historická topografie a vymezení areálu dominikánského konventu

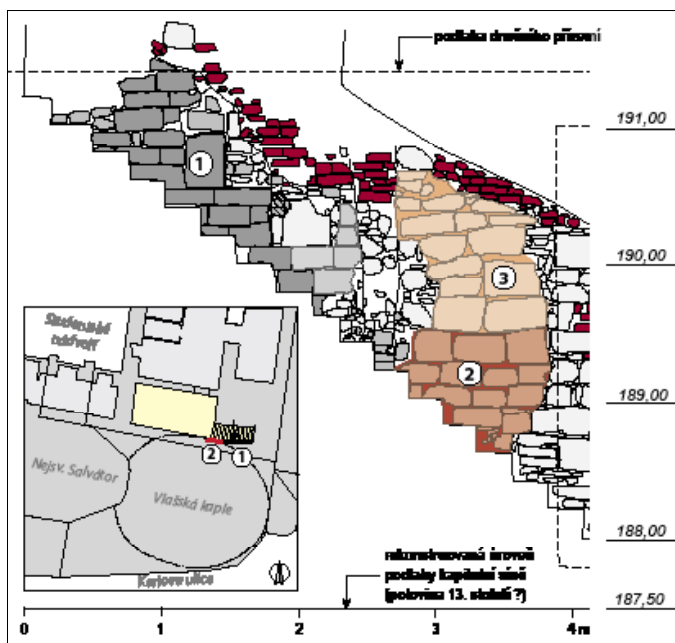
Vlastní areál někdejšího dominikánského konventu bylo nutné hledat pod rozsáhlým barokním komplexem jezuitské koleje Klementina dostavěné na počátku 18. století. Při jejím budování došlo k odstranění takřka všech středověkých konstrukcí. Po zrušení jezuitského řádu byl areál využíván hlavně pro školní provoz. Nyní slouží jako hlavní sídlo Národní knihovny.

Tato část pražské aglomerace náleží k nejstaršímu sídlištnímu jádru pražského pravobřeží, které se nalézalo na nejnižším terasovém stupni, tj. blízko Vltavy, s organicky se utvářející sítí komunikací. O raně středověké urbanistické struktuře tohoto mikroregionu příliš nevíme. Osou území, které se rozprostíralo až k Betlémskému náměstí, byla někdejší významná cesta směřující od přechodu přes Vltavu směrem k jihu, k Vyšehradu, kterou dnes kopíruje ulice Karolíny Světlé. Z hlediska komunikačního schématu je důležité upozornit na skutečnost, že klášter byl vybudován přesně v prodloužení podélné osy Juditina mostu, který v době založení konventu již sloužil několik desítek let. Každý, kdo přicházel od Pražského hradu a mířil směrem k staroměstskému rynku, poté, co překročil řeku, narazil na západní ohradní zeď kláštera. U této zdi dokonce končila diabasová dlažba vozovky románského mostu (obr. 14: sonda S6/2011). Tato nálezová situace byla odkryta při archeologickém výzkumu pod chodníkem u východní strany Křižovnického náměstí (HAVRDA 2013a, 489). Přibližně v trase dnešní Křižovnické ulice je možné ještě před výstavbou městské hradby předpokládat nějakou komunikaci.

Je možné se domnívat, že areál, který obdrželi dominikáni, byl patrně původně raně středověkým dvorcem s pevně vymezenými hranicemi, starším než Juditin most. Součástí tohoto dvorce byl románský kostel sv. Klimenta, jehož přesná podoba i lokalizace je neznámá. Jeho situování někam do prostoru lodi kostela Nejsv. Salvátora naznačuje nález etážového pohřebiště objeveného severně od lodi jezuitského kostela, pod dlažbou průjezdu z Klementina na Křižovnické náměstí. Nejstarší hroby bylo možné datovat pouze na základě zlomků keramiky s klasicky zduřelým okrajem z jejich zásypu do 2. poloviny 12. až 1. pol. 13. století. Ze zásypu jedné hrobové jámy z druhé nejmladší vrstvy hrobů pochází fenik pasovského biskupství ražený v letech 1190–1215.²² Hřbitov byl patrně využíván i v 2. polovině 13. století, v době po příchodu dominikánů (HAVRDA 2013a, 490). Východně od hřbitova se nalézal zděný kvádríkový objekt vybudovaný románskou technikou

22 Za určení mince děkujeme PhDr. Jiří Milítkému, Ph.D.

Obr. 15. Praha 1-Staré Město. Klementinum – jižní křídlo. Pohled na jižní stěnu schodiště do suterénu pod sakristií kostela Nejsv. Salvátora. Situace schodiště a sklepa pod sakristií (žlutě ve výřezu vlevo dole). Legenda: 1 – kvádříková zeď staršího románského(?) objektu; 2, 3 – konstrukce z hruběji opracovaných kvádříků – snad torzo jižní stěny jižního ambitu dominikánského konventu (podle HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015, 50; upraveno 2017).

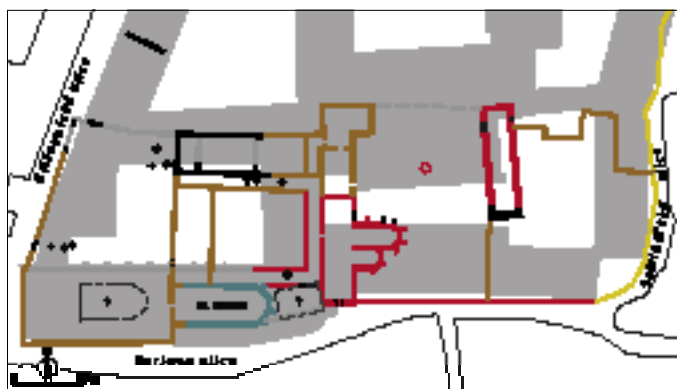
(HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015, 52). Rovný úsek zdi z opukových kvádříků, sledovatelný v délce dvou metrů, objevený ve sklepě pod barokní sakristií kostela Nejsv. Salvátora, dokládá existenci ortogonální budovy – patrně románského domu (obr. 15, 16).

Východně od kláštera se dnes nachází Mariánské náměstí, které však vzniklo až v novověku. Ve 12. a 13. století se zde nalézala pouze křižovatka komunikací a archeologicky doložený hřbitov, který obklopoval románský kostel Panny Marie Na Louži (HAVRDA 2011, 429).

Jižně od dominikánského kláštera je situován nejzápadnější ze známých pražských kvádříkových domů. Jeho relikty se dnes nacházejí v hloubce parcely, v suterénu domu čp. 189 v Karlově ulici. Je třeba předpokládat, že u tohoto domu stály další dřevěné a dřevohliněné objekty. Jižně od něho se nalézal románský kostel sv. Jana Na Zábradlí. Karlova ulice sloužila patrně již v době stavby kláštera jako komunikace, ač velmi křivolaká a místy i značně úzká.

Severně od dominikánského konventu probíhala v pozdním středověku malá ulička zmiňovaná roku 1453 jako „ulice, která vede ke sv. Martinu Menšímu a ke špitálu“ (obr. 12; TEIGE 1915, 383; MUSÍLEK 2012, 8, 13). Tato komunikace vedla přibližně diagonálně od mostu k severovýchodu, ke kostelu sv. Martina Menšího.²³ Na základě Millerova plánu, tzv. Křižovnického plánu Starého Města a zaměření pozůstatků kostela ve dvacátých letech 20. století se jednalo o malou jed-

notlnou stavbu na obdélném půdoryse s vysokou hranolovou věží. Naposledy byly jeho zbytky identifikovány a zaměřeny v září 1970 při pasportizaci SÚRPMO (VILÍMKOVÁ 1970c, plán sklepy). Ač je o kostele první zmínka až z roku 1325 (RBM IV, č. 2023, s. 790), je velmi pravděpodobně starší. Žádná z dosud realizovaných archeologických sond se však jeho konstrukcí nedotkla.

Z písemných pramenů vyplývá, že se u kostela též pohřbívalo a stála zde i fara (TOMEK 1866, 60; MUSÍLEK 2012, 10). Jižně od kostela sv. Martina Menšího se ve vrcholném středověku nalézal dvorec tepelských premonstrátů a několik měšťanských domů, jejichž pozůstatky byly objeveny při archeologickém výzkumu západního křídla Klementina (HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015, 603). Jižní hranici území, jehož duchovním centrem byl kostel sv. Martina Menšího, tvořila kvádříková zeď objevená při archeologickém výzkumu v roce 2013. Na základě zlomků keramiky je možno konstrukci datovat do 1. pol. 13. století (obr. 16). Mezi touto zdí (obr. 17) a severním ramenem konventu by se měla nalézat výše zmíněná ulička. Kromě jednoho úseku s raně novověkou dlažbou v žádné z archeologických sond zatím její pozůstatky objeveny nebyly. Nalezeny zde byly

Obr. 16. Praha 1-Staré Město, Klementinum. Areál bývalého dominikánského kláštera sv. Klimenta vyneseny do současné zástavby. Sestaveno na základě archeologických nálezů a historických plánů. Černě – archeologicky dokumentovaná středověká zdiva konventu; šedě – předpokládaná středověká zdiva. Barevně rozsah zástavby podle historických plánů: hnědě – zjednodušený Millerův plán z roku 1710 zobrazující situaci před rokem 1555 (viz obr. 6); červeně – plán z roku 1696 (viz obr. 11); šedo-modře – záměr kostela sv. Klimenta podle plánu z let 1593–1597 (viz obr. 8); oranžově – plán z roku 1719 (uliční čára před výstavbou východního křídla Klementina). Křížky – hroby; čárkovaně – předpokládané předklášterní stavby (na základě podkladů autorů zobrazení J. Hlavatý, 2017).

²³ Archeologicky však její existence pro období vrcholného středověku zatím potvrzena nebyla. Naopak v severozápadním rohu hospodářského dvora Klementina byla v roce 2017 v místě předpokládané uličky, pod souvrstvím dlažeb datovaným do 15. a 16. století, odkryta vrcholně středověká studna (výzkum NPÚ v Praze č. 2017/10, vedoucí J. Havrda).

pouze sídlištní vrstvy a objekty 11. až 1. pol. 13. století a stavební a navážkové vrstvy 2. pol. 13. a 14. století. Přesné vrcholně středověké urbanizační schéma tohoto prostoru tak zatím neznáme.

Po příchodu bratří kazatelů patrně začala stavba konventního chrámu a k jeho presbytáři od severu přiléhající kvadratury, která tak byla postavena východně od předpokládaného románského kostela sv. Klimenta a západně od staršího kvádříkového domu (obr. 16). Později byl tento dům pravděpodobně nějaký způsobem začleněn do areálu kláštera.

Obr. 17. Praha 1-Staré Město, Klementinum. Kvádříková zeď Z21 objevená pod podlahou sklepa v západním křídle Klementina, sonda 2012/A6 (viz obr. 14). Konstrukce snad již náleží k zástavbě u farního kostela sv. Martina Menšího. Pohled od jihozápadu (foto E. Ditmar, 2013).

IV.2 Velikost klášterního areálu

Velikost areálu, který byl dominikánům v Praze darován, byla poměrně značná. Jeho rozměry činily až 60 × 180 m (plocha cca 10 000 m²) s tím, že do této plochy zahrnujeme hřbitov na západě a zahrady a další objekty ve východní části areálu. Vlastní kvadratura by měla velikost 43 × 52 m, k tomu je nutno přičíst 14 m dlouhou kapli vystupující k východu z kapitulní síně. Její původní rozměr však mohl být menší a prodloužena snad byla později. Délka 12 m širokého presbytáře konventního kostela činila 29 metrů. V případě, že by byl trojlodní kostel dostavěn, byla by jeho celková délka 70 metrů. Velikost území, na kterém bývaly budovány středoevropské dominikánské kláštery, zabírá nejčastěji plochu o stranách 60 až 90 m (PEŠKA 2015, 84). Pozemky darované pražským dominikánům by tak patřily ve srovnání s dalšími konventy spíše k těm větším. Pražský klášter byl například jen o málo menší než velký konvent v Krakově, kde dosahuje jedna z jeho stran až 190 metrů. Srovnání s nejstarším polským konventem je významné, neboť do Prahy přišli dominikáni z Krakova. Areál byl navíc umístěn na prestižním místě u hlavní pražské komunikace, která měla minimálně středoevropský význam, těsně u paty jediného mostu přes Vltavu. Všichni, kteří chtěli překročit v Praze řeku, tak museli projít podél jižní či severní strany kláštera sv. Klimenta.

Zdá se, že nejpříhodnějším objektem, s kterým lze pražský svatoklimentský konvent nejen z hlediska dispozice srovnat, je právě klášter krakovský. Stejně jako v Praze byl i polský klášter vybudován u nejdůležitější komunikační trasy lidnaté aglomerace, u cesty spojující rozrůstající se jádro vrcholně středověkého města s Wawelem, sídlem polských králů. Při založení krakovského kláštera museli bratři kazatelé brát v potaz přírodní geomorfologické podmínky a jejich konvent se tak, stejně jako v Praze, nemohl rozšiřovat pravidelně do všech stran. Více klášterních dvorů se na rozdíl od pražského areálu nalézají podél severojižní osy komplexu, severně od konventního kostela (MARKIEWICZ/SZYMA/WALCZAK 2013). Pražská situace je směrově odlišná. Konventní budovy se nacházejí severně od kostela, ale další klášterní dvory jsou orientovány východně a západně od klauzury.

V. ARCHEOLOGICKÝ A STAVEBNĚHISTORICKÝ VÝZKUM KLÁŠTERA

V.1 Obecná charakteristika výzkumu, jeho podmínky a metodologie

Archeologické výzkumy realizované v Klementinu do roku 2012 až na výjimky proběhly v severní a východní části areálu, mimo území, na kterém se nalézal dominikánský klášter. V roce 1997 byl na hospodářském dvoře uskutečněn větší zjišťovací archeologický výzkum. Další tři zjišťovací sondy byly provedeny ve východní části areálu v roce 2001, z nichž jedna byla situována v Hale služeb NK ČR (obr. 14: sonda S3/2001). Dále zde bylo realizováno několik menších archeologických akcí vyvolaných drobnými stavebními zásahy.

V letech 2010 až 2016 proběhla 1. a 2. etapa rozsáhlé stavební akce nazvané „Revitalizace Klementina“. Stavebník, Národní knihovna ČR, objednal u pražského pracoviště Národního památkového ústavu archeologický výzkum, který předcházela jednotlivým stavebním akcím či je doprovázel (obr. 14). Nutno poznamenat, že většina exkavačních prací se omezila na místa

liniových staveb (kanalizace, vodovod, kabelový kolektor), plošně nevelké výkopy (kanalizační šachty, výkopy pro anglické dvorky) a snižování podlah některých sklepů bývalé jezuitské koleje. Archeologická dokumentace byla prováděna i v ražených štolách budovaných pro kanalizační přípojky. Při výzkumu byla, až na několik plošně omezených cíleně položených zjišťovacích sond, respektována úroveň dna projektované stavební jámy. Proto v mnoha sondách nebyly prozkoumány starší partie středověké stratigrafie.²⁴ Neproběhlo tedy odkrývání a výzkum větších ucelených ploch až na úroveň geologického podloží. Přesto archeologický výzkum doprovázený stavebněhistorickou analýzou odhalovaných zděných konstrukcí přinesl množství informací, které výrazně přispěly k poznání dějin této části Prahy, včetně historie jedné z jejích významných církevních institucí – dominikánského kláštera sv. Klimenta.

Se stavebníkem akce bylo dohodnuto, že objevené památkově hodnotné konstrukce budou zachovány a v případě kolize s projektem bude projekt upraven tak, aby nebyly ohroženy. Například na hlavním nádvoří Klementina byla upravena trasa budovaného kabelového kolektoru tak, aby nebyla narušena kvádřiková zdíva objektu východně od kvadratury konventu. Zachována zůstala i kvádřiková konstrukce objevená severozápadně od konventu, pod podlahou suterénu západního křídla Klementina (obr. 17).

V.2 Terénní morfologie a přírodní podmínky

Jádro pražského pravobřeží, na kterém vzniklo později Staré Město, se nalézá na plochem, k řece se mírně svažujícím území tvořeném říčními šterky, na jejichž povrchu se v průběhu holocénu usadil písčitohlinitý náplav. Dominikánský konvent byl postaven na nejnižším ze tří terasových stupňů (terasa VIIc – nebovidská, na kterých postupně Staré Město pražské vyrostlo. Klášter byl postaven nedaleko od východního okraje zmíněného terasového stupně u jeho hrany, z níž se terén svažoval do vltavské nivy (obr. 2).

Poloha byla v raném středověku dostatečně chráněna za běžných povodňových stavů. Situaci ovšem zhoršila výstavba pražských jezů ve 13. a 14. století, kdy došlo k výraznému vzduť hladiny Vltavy, a tím i k častějšímu zaplavování nejnižšího terasového stupně při velkých vodách. Hladina řeky se zvýšila o tři až čtyři metry a plocha vltavského stupně VIIc tak byla častěji zaplavována při vysokých stavech vody, i tak však zůstávala bezpečná při každoročních běžných jarních povodňových stavech řeky.

V.3 Předklášterní kostel a další zděné stavby

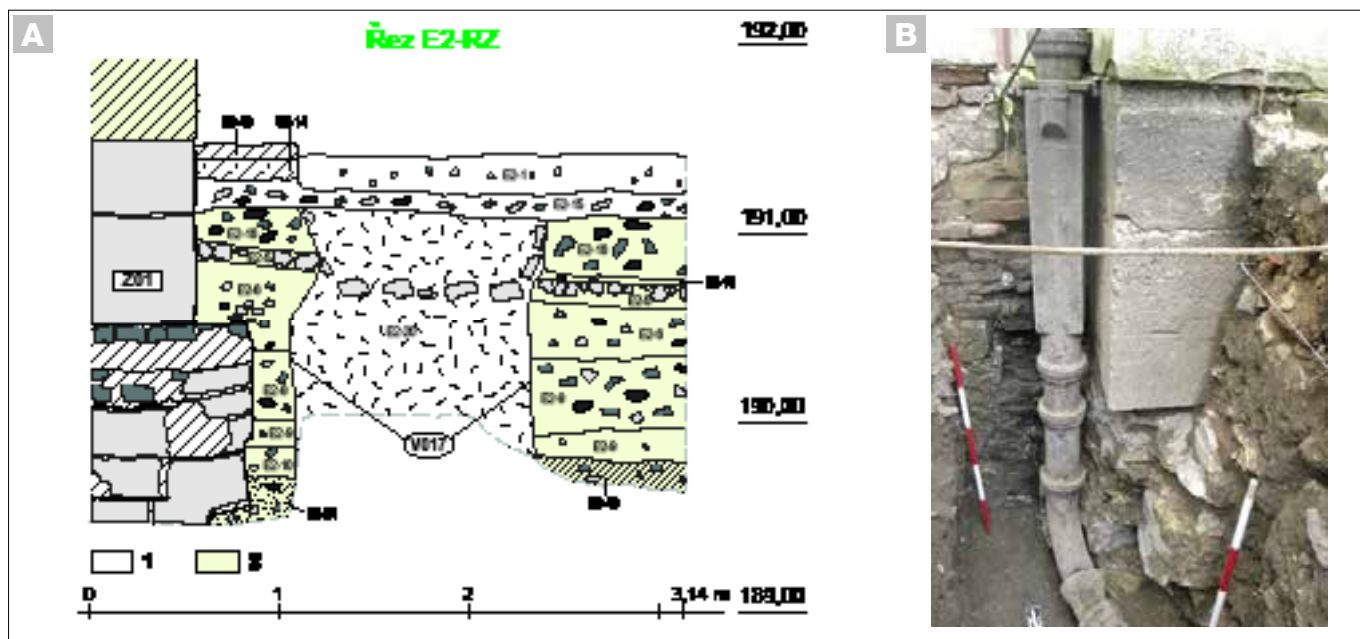
Úvahy nad umístěním předklášterní svatyně vyslovila již Milada Vilímková. Předpokládala, že na základě modelového průběhu přestaveb středověkých kostelů je možné hledat původní kostel v místě lodi kostela Nejsv. Salvátora (VILÍMKOVÁ 1970a, 2). Svatyně by pak byla zrušena v okamžiku, kdy presbytář budovaného konventního kostela mohl sloužit k bohoslužbám. V obdobné geomorfologicko-topografické pozici, těsně nad pravobřežním úzkým pasem vltavské nivy, na hraně nejnižšího terasového stupně, byly situovány i další románské svatyně. Severně od mostu se nalézal kostel sv. Valentina, jižně pak bylo těsně u řeky, ale také již na nejnižší terase, tj. nad nivou, postaveno více malých románských kostelů: sv. Jan Na zábradlí, sv. Štěpán Ve zdi, sv. Petr Na struze a další (obr. 3). Stavba chóru konventního chrámu sv. Klimenta pravděpodobně začínala východně od předpokládané románské svatyně. Presbytář klášterního kostela tak byl umístěn západně od kvádřikové stavby, jejíž pozůstatky jsou zachovány pod sakristií jezuitského kostela Nejsv. Salvátora (obr. 15, 16).

Nepřímý doklad existence staršího kostela v jihozápadní části Klementina přinesl archeologický výzkum v roce 2011 (obr. 14: sonda S9/2011). V sondě situované v průjezdu mezi Křižovnickým náměstím a Studentským nádvořím bylo nalezeno etážové pohřebiště, na kterém se začalo pohřbívat již patrně ve 2. polovině 12. století a na počátku 13. století (viz kapitola IX.). Hypoteticky by toto pohřebiště mohlo náležet k původně románskému kostelu sv. Klimenta (obr. 17). Pohřbívání zde bylo ukončeno na počátku 14. století (HAVRDA 2013a, 489). Žádné konstrukce, které by bylo možné ztotožnit s románským kostelem, ani při jednom z výzkumů objeveny nebyly.

24 Při výzkumu v letech 2012–2015 (2. etapa revitalizace Klementina) bylo pořízeno 392 vertikálních řezů, 446 půdorysů kreslených v měřítku 1:20, více než 10 000 fotografií, vybrané situace byly dokumentovány též fotogrammetricky, na základě získaných dat bylo vytvořeno i několik 3D modelů odkrytých historických konstrukcí. Popsáno bylo 3658 uložení a 207 zděných konstrukcí. Získáno bylo celkem 150 000 artefaktů a ekofaktů. Na realizaci celé akce se podílelo kromě autorů tohoto článku mnoho dalších odborníků a spolupracovníků (M. Burian, E. Ditmar, J. Hlavatý, V. Kuželka, P. Kočár, J. Miličty, M. Musílek, Š. Rückl, D. Samoelová, S. Svatošová, K. Žďárský a mnozí další).

V.4 Výzkum v prostoru kláštera – rajský dvůr a ambit

Do roku 2012 neproběhly na ploše někdejšího rajského dvora žádné exkavační práce kromě výše zmíněných sond z roku 1970 (PAVLŮ 1987, 159). Až na podzim 2012 byl proveden archeologický výzkum v místech plánovaných nových kanalizačních přípojek, a to konkrétně v jižní části Studentského nádvoří (obr. 14: sonda E2/2012). Hloubka liniového výkopu se pohybovala od 1,5 do 3,1 m. Starší, středověká partie celkem 5–6 m mocného historického nadloží, včetně předpokládaných starších konstrukcí konventního kostela či jižního ambitu, tak v této sondě zkoumána být nemohla (HAVRDA/KOVÁŘ/PROKOPOVÁ 2013, 489). Na třech místech byla odhalena severní obvodová zeď kostela Nejsv. Salvátora postavená po roce 1578. V rámci odkrytých konstrukcí nebyla nalezena žádná starší zdiva, pouze druhotně použité středověké architektonické prvky. Nadzemní partie byla vyzděna z rozměrných pískovcových kvádrů. Rozhraní základového

a nadzemního renesančního zdiva se nalézalo v hloubce 0,5–0,7 m, ve stejné výšce byla barokní valounová dlažba – někdejší povrch nádvoří v 18. století. Je tedy možno konstatovat, že zkoumané partie základů vznikly až při výstavbě jezuitského kostela (obr. 18).

Archeologický výzkum v hlubokých sondách při severovýchodním okraji Studentského nádvoří v roce 2013 (obr. 14: sondy D11 a D12) umožnil dobře popsat historické nadloží v této části rajského dvora kláštera a též u severního ramene konventu v místě předpokládaného severního ambitu (obr. 16), a analyzovat tak na základě dobře dochovaných hmotných pramenů stavební vývoj kláštera. Stratigrafie na jeho rajském dvoře je dobře patrná z řezu kolmého na jižní zeď severního křídla (obr. 19).

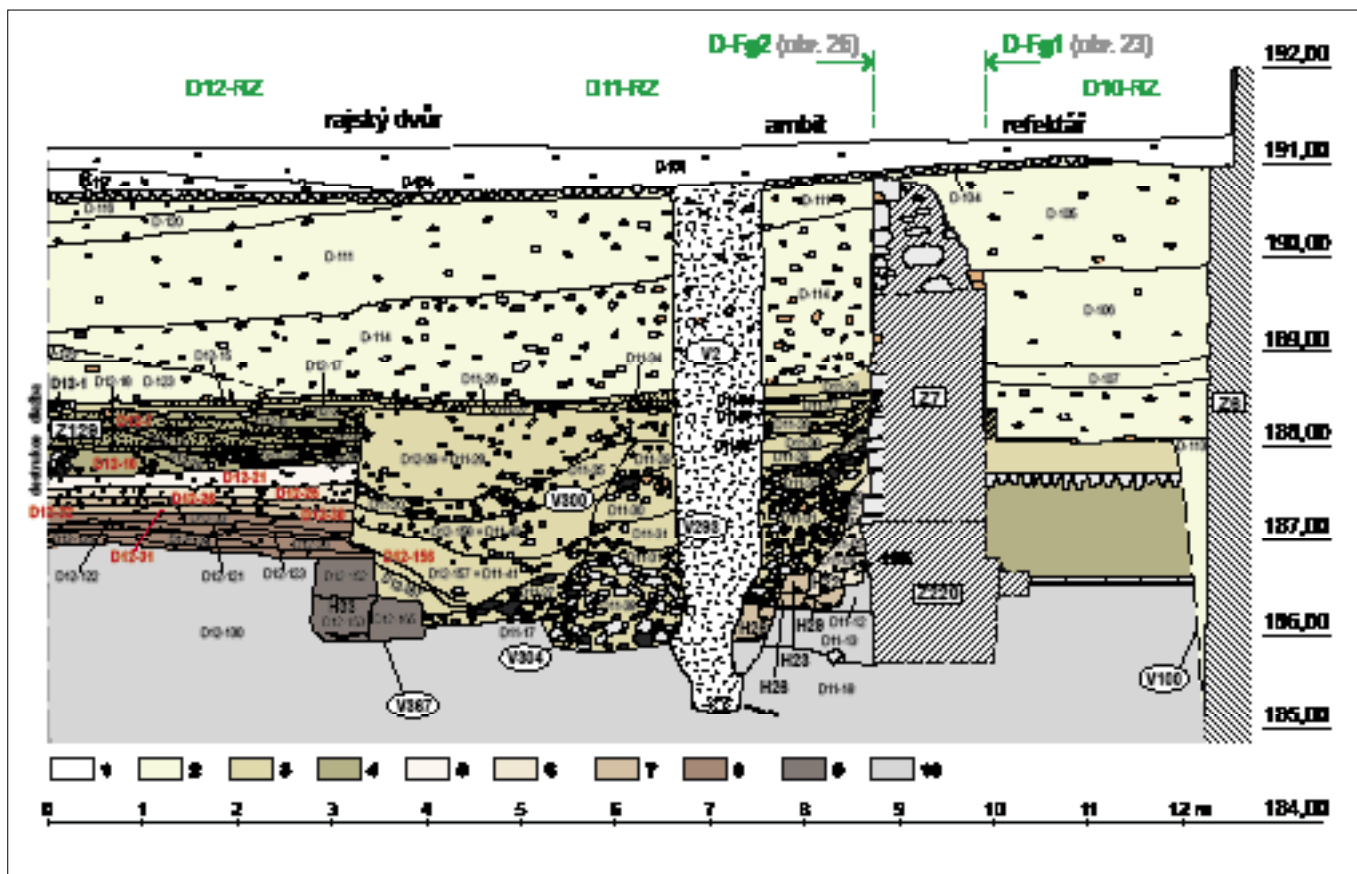
Mocnost historického nadloží v 11 metrů dlouhé sondě činila 4,2 m (povrch dvora 191,15; povrch podloží 186,96), v místech zahlučených objektů i více než 5 metrů. Pod 2,7 m mocnými barokními navážkami (obr. 19: 2) se nalézala výrazná křemencová dlažba (obr. 19: D12-1; niveleta 188,48), kterou je možno dát do souvislosti s jezuitskými úpravami dominikánského kláštera v poslední čtvrtině 16. až poč. 17. století. Dlažba se nalézala pouze u jižního okraje sondy, tj. přibližně uprostřed rajského dvora, kde je nutno očekávat komunikaci orientovanou ve směru východ–západ. Před položením dlažby byla provedena planýrka a zvýšení nivelety celého prostoru. Úroveň křemencové dlažby koresponduje s výškou prahů nově proražených vstupních otvorů v jižní zdi severního křídla, které jezuité adaptovali po roce 1560 na školní budovu. V severní polovině sondy byl v době vzniku dlažby, či těsně před jejím položením, patrně v několika etapách vykopán 5,3 m široký objekt, zařaditelný na základě nálezů keramiky do 16. století (obr. 20: l. – vr. D12-156).²⁵ Objekt byl vyplněn zásypem s výrazným podílem stavebního odpadu, převážně úlomků opuky. Obsahoval zlomky keramiky 15.–16. století. Výkop se nalézal hned vedle jižní zdi

Obr. 18. Praha 1-Staré Město, Klementinum – Studentské nádvoří. Řez E2-RZ v sondě E2 u severní zdi kostela Nejsv. Salvátora, 2012.

A – profil na západní stěně sondy orientovaný kolmo ke kostelu. Legenda: 1 – recentní navážky a výplně výkopů pro inž. sítě; 2 – zvýšení terénu v raném novověku (jezuitské úpravy areálu středověkého kláštera – navážky a dlažby spjaté s barokní stavbou Klementina); Z01 – nadzemní a základové zdivo jezuitského kostela z poslední čtvrtiny 16. století. Situace řezu viz obr. 14 (kresba M. Smelik, 2012; grafická úprava S. Babušková, 2017).

B – svrchní partie základů, které vznikly až při výstavbě lodi jezuitského kostela (vlevo). Součástí zdiva byly lizény tvořené pískovcovými kvádry. Dokumentovaný řez E2-RZ – vpravo. Středověké konstrukce se patrně nalézají výrazně hlouběji a v mělké sondě nebyly odkryty (foto M. Smelik, 2012).

²⁵ Na vertikálních řezech se ukázalo, že se jedná o dva až tři výkopy hluboké 2,3 m, které nebylo možné během rozebírání příslušných výplní půdorysně rozlišit (obr. 19).

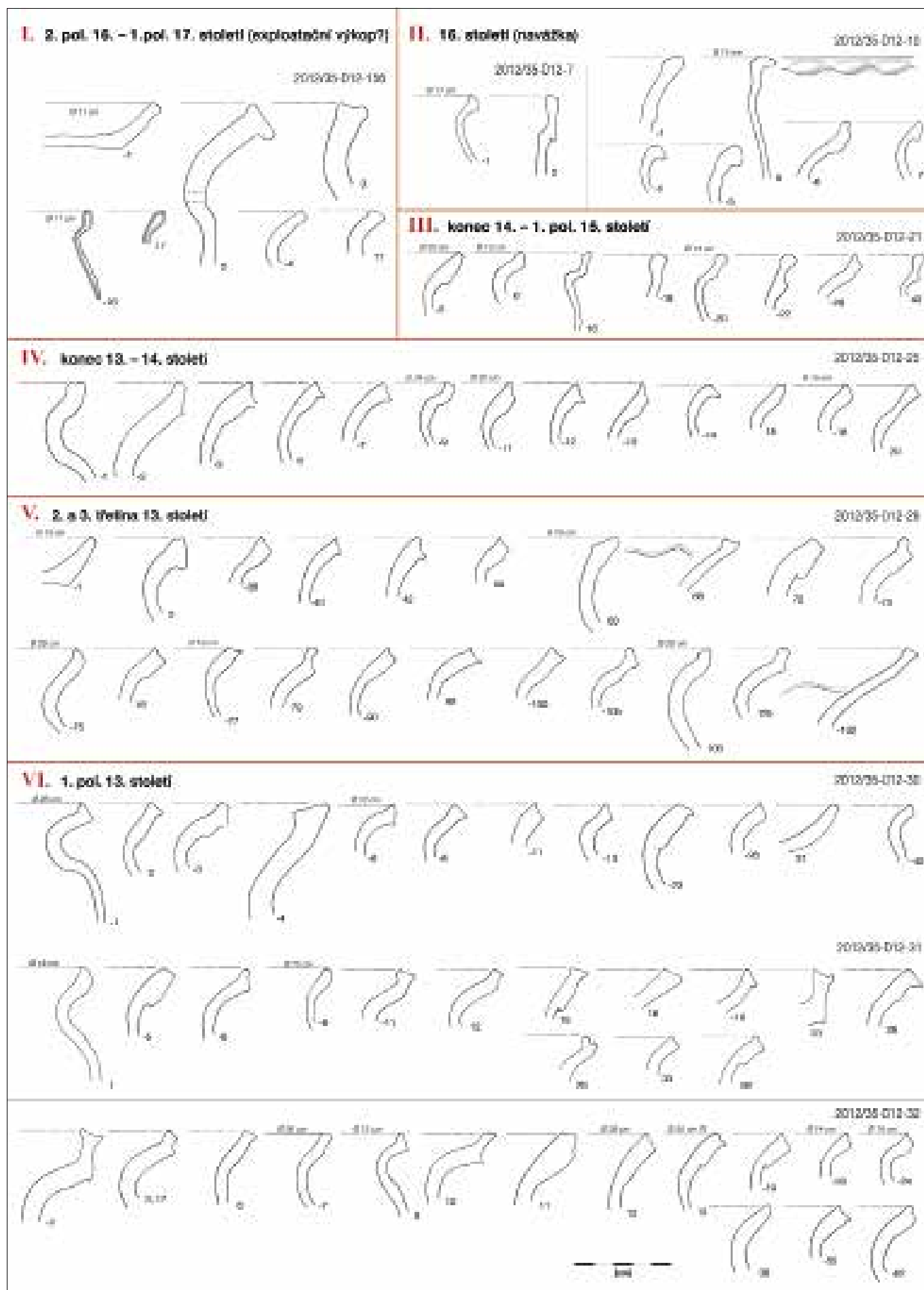
Obr. 19. Praha 1-Staré Město, Klementinum – severovýchodní část Studentského nádvoří. Řez rajským dvorem a částí severního křídla dominikánského konventu, zdi Z7; západní stěna sond D10, D11 a D12 (řez D10-RZ, D11-RZ a D12-RZ). Situace řezu viz obr. 14 a 21.

Legenda: 1 – výplně výkopů pro inž. sítě překryté recentními navážkami; 2 – navážky vzniklé při stavbě Klementina a na nich položená dlažba (konec 17. až počátek 18. stol.); 3 – zvýšení terénu v raném novověku a patrně exploatační jámy v místech ambitu – jezuitské úpravy areálu středověkého kláštera, v interiéru severního křídla položena podlaha z keramických dlaždic (konec 16. až 1. pol. 17. stol.); 4 – zvýšení terénu v raném novověku, nejstarší jezuitské úpravy v areálu středověkého kláštera, v interiéru S křídla položena na vrstvu navážky podlaha z lomové opuky (2. pol. 16. stol.); 5 – zvýšení terénu na rajském dvoře (14. až 1. pol. 15. stol.); 6 – zvýšení terénu na rajském dvoře (?) a pohřbívání v ambitu, v interiéru byla položena podlaha z opukových dlaždic (konec 13. až poč. 15. stol.); 7 – vrstvy z prostoru rajského dvora z doby starší etapy existence kláštera (obsahují zlomky malty) a nejstarší hroby v ambitu (2. a 3. třetina 13. stol.); 8 – raně středověké sídlištní souvrství (2. pol. 11. až 1. třetina 13. stol.); 9 – hrob z 10. století; 10 – geologické podloží. (Výzkum NPÚ v Praze č. 2012/35. Terénní kresba E. Dítmar a P. Hladík, 2012; analýza stratigrafie J. Havrdá a A. Žďárská; grafická úprava J. Hlavatý a S. Babušková, 2017.)

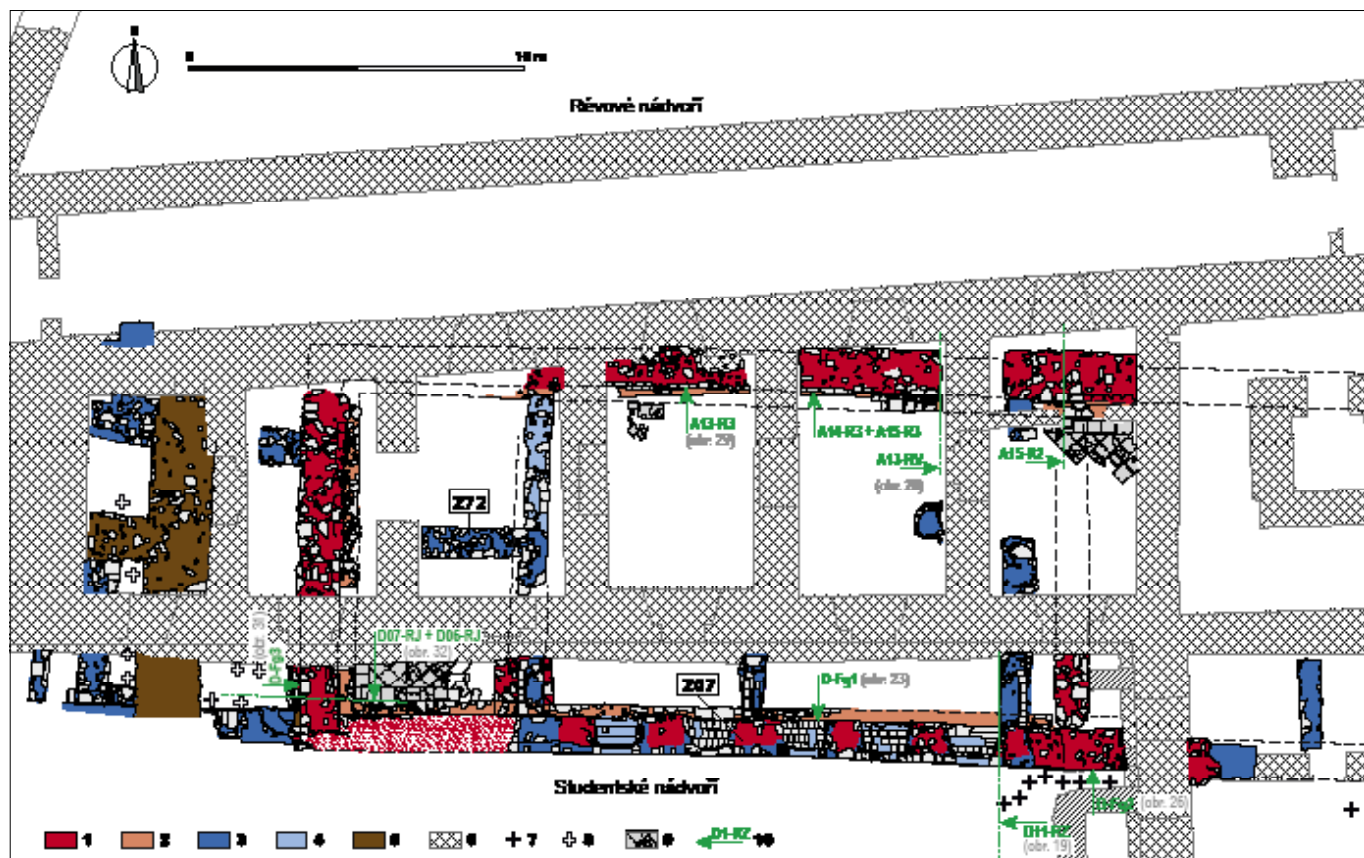
severního křídla konventu. Jednoznačně interpretovat zmíněný objekt je obtížné. Jedním z možných důvodů, proč zde vznikl, by mohla být snaha získat stavební materiál potřebný pro úpravy areálu na jezuitskou kolej ve 2. polovině 16. století. Objekt by tak mohl být označen za „rabovací“ či exploatační výkop pro získání stavebního kamene ze starší nepotřebné zděné konstrukce, která se zde mohla nalézat. Hypoteticky by se mohlo jednat o jižní zeď severní chodby ambitu.

Ambit je v těchto místech zakreslen na Millerově plánu (obr. 6). Vnitřní šířka ambitu by činila přibližně 3 m (obr. 16). Necelý metr pod raně novověkou křemencovou dlažbou se nalézala rovná, mírně se k jihovýchodu svažující hlinitá vrstva (obr. 19: D12-21), která představuje pochozí povrch v době před pobořením konventu husity. Nalezena v ní byla keramika z konce 14. a počátku 15. století (obr. 20: III. – vr. D12-21). Na jejím povrchu se nacházela v sekundární poloze destrukce větší zděné konstrukce z lomové opuky pojené vápennou maltou (obr. 19: Z129). Zdivo bylo nalezeno v jihovýchodní části sondy D12, přibližně uprostřed rajského dvora s tím, že pokračování destrukce směrem k jihu, eventuálně k jihovýchodu, neznáme, ale je velmi pravděpodobné. Odkryt byl pouze její severní okraj. Stavební rozbor prokázal, že původně vertikální konstrukce se zřítila na tehdejší terén tak, že se omítka ocitla při její bázi. Kvůli větší vzdálenosti od křídel klausury je možné uvažovat o hypotetické zřícené věži klášterního kostela, který stál přibližně 17 m jižně od místa nálezů. V tomto místě však lze spíše očekávat východní chodbu ambitu. Nelze rovněž vyloučit, že se mohlo jednat o zdivo patra kvadratury (viz níže) či nějakou jinou konstrukci dodatečně (?) postavenou na rajském dvoře. Tento nálezy překrytý navážkou tvořenou stavební sutí s keramikou 16. století (obr. 20: II. – vr. D12-7 a D12-10) snad ukazuje na devastaci kláštera v 15. století, respektive po roce 1420, kdy byl klášter přepaden husity. Při popisu husitského plenění je zmíněno poboření části stavby, při kterém údajně zahynulo několik osob (Hájek 1541, 890). Uvažovat však můžeme i o zřícení blíže neznámé vestavby, která se ještě v polovině 16. století nalézala na rajském dvoře, jak ji znázorňuje Millerův plán (obr. 6). Snad není vyloučeno ani eventuální studniční stavení přibližně uprostřed rajského dvora.

S dobou funkce rajského dvora je možné spojit 0,4–0,6 m mocné souvrství složené ze tří, místy až pěti horizontálně uložených hlinitých poloh, v nichž se jako příměs objevily i kusy malty. Je třeba poznamenat, že v nejstarší vrstvě souvrství se zrna malty a vápna objevila jako zcela marginální příměs (obr. 19: D12-31, D12-32). Nejmladší vrstva z toho souvrství obsahovala keramiku 14. až

Obr. 20. Praha 1-Staré Město, Klementinum. Okraje keramických nádob ze sond D11 a D12 v severovýchodní části Studentského nádvoří, z prostoru někdejšího rajského dvora kláštera sv. Klimenta. Výzkum NPÚ v Praze č. 2012/35 (kresba V. Čermák, 2015).

Obr. 21. Praha 1-Staré Město, Klementinum – dominikánský klášter sv. Klimenta. Půdorys severního křídla kvadratury bývalého kláštera s prostorem refektáře, objeveného při archeologickém výzkumu v roce 2013. Situace viz obr. 14.

Legenda: 1 – raně gotické zdivo první stavební etapy kláštera (asi 30.–40. léta 13. století); 2 – vrcholně gotické stavební úpravy čtvrté stavební etapy výstavby kláštera, zděná lavice a okení otvory v refektáři (asi kolem poloviny 14. století); 3 – provizorní adaptace refektáře (po polovině 15. až 1. pol. 16. století?); 4 – renesanční úpravy ve 2. polovině 16. století; 5 – raně barokní konstrukce (1. pol. 17. století); 6 – vrcholně středověké hroby; 7 – pozdně středověké až raně novověké hroby; 8 – vrcholně gotická opuková podlaha refektáře (asi kolem poloviny 14. století); 9 – situování publikovaných řezů a fotogrammetrických snímků (kresba J. Hlavatý, grafická úprava S. Babušková, 2017).

1. pol. 15. století (obr. 20: III. – vr. D12-21). Pod ní ležící vrstva D12-25 obsahovala i říční valounky. Zůstává otázkou, zda šlo o primární příměs, která měla zpevnit pochozí povrch. V časově heterogenním souboru keramiky z této polohy se jako nejmladší jeví zlomky z vrcholně středověkých tmavě šedých tenkostěnných nádob (konec 13.–14. století; obr. 20: IV. – vr. D12-25). Jako import se zde objevil i fragment kameniny a zlomek z glazované nádoby. V následující stratigraficky starší hlinité poloze s úlomky malty (obr. 19: D12-26) byly kromě keramiky představující starší příměs (nádoby s archaicky zduřelým okrajem i deriváty kalichovitých okrajů, zlomky tuhé keramiky a technických misek) nalezeny zlomky nádob s nízkým i vysokým vzhůru vytaženým okrajem a klasicky zduřelým okrajem. Důležitá je absence světlé červeně malované keramiky. Soubor je možné datovat do 2. až 3. třetiny 13. století (obr. 20: V. – vr. D12-26). Nejstarší poloha z popisovaného souvrství (vrstvy D12-30, 31 a 32), jak již bylo zmíněno, obsahovala zlomky malty velmi vzácně. Datovat ji lze na základě výskytu keramiky z okruhu nádob s klasicky zduřelým okrajem. Ten bývá řazen v rámci pražské keramické středověké sekvence do 2. pol. 12. až 1. pol. 13. století (obr. 20: VI. – vr. D12-30, D12-31 a D12-32). Samozřejmě jako starší příměs se tato keramika, spolu s keramikou raně středověkou, vyskytuje i v mladších uloženinách. Utváření tohoto souvrství je možno spojit s prvními etapami výstavby konventu.

Na základě analýzy stratigrafie nadloží a získaných keramických nálezů je možno konstatovat, že od 2. třetiny 13. století do počátku 15. století, tj. za dobu, kdy zde existoval rajsý dvůr dominikánského konventu, došlo k pouze nevelkému navýšení povrchu rajského dvora, a to o několik málo decimetrů.

Kontakt souvrství z doby funkce ambitu a blízké jižní zdi severního křídla kláštera se nedochoval, neboť těsně u severního křídla, v místě předpokládané chodby ambitu, se v době existence kvadratury pohřbívalo (viz kapitola IX. 1). Vrcholně a pozdně středověké hroby tak zničily sídlíšní stratigrafii navazující na zděné konstrukce v této části areálu. Navíc byl líc obvodové zdi refektáře v místě sondy D11 narušen (obr. 26, viz níže). Srovnáním nivelety povrchu vrstev datovaných do poloviny 13. století (187,60) s výškou předzákladu, a tedy i předpokládané výšky nedochované nejstarší podlahy interiéru severního ramene kvadratury (186,50–186,70), vyplývá, že v době výstavby severního křídla konventu byl jeho interiér zahlouben až o jeden metr pod tehdejší úroveň terénu. V dalších stavebních etapách se toto zahloubení ještě o něco zvětšilo, jak ukazuje porovnání nivelety vrcholně gotické opukové dlažby interiéru (186,50) s výškou terénu rajského dvora

ve 14. století (cca 187,70). Důvod tohoto zahlobení neznáme, snad jím byla snaha přizpůsobit výšku konventu okolní zástavbě (polyfunkční charakter severního křídla?).

Starší „předklášterní“ sídlištní stratigrafie byla v prostoru rajskeho dvora reprezentována souvrstvím s většími torzálně dochovanými zahlobenými objekty interpretovatelnými jako suterény dřevohlinitých domů. Dále bylo nalezeno množství sloupových jam, které dokládají existenci dřevěných staveb. Některé z nich byly doprovázeny pyrotechnologickými zařízeními v podobě jam s vypálenými stěnami. Nálezy keramiky s archaicky a klasicky zduřelým okrajem tuto partii nadloží datují do 2. pol. 12. až 1. třetiny 13. století.

V.5 Výzkum v prostoru kláštera – severní a východní křídlo klausury

Při archeologickém výzkumu v letech 2013 a 2014 byly odkryty fragmenty nejstarší zděné zástavby, které bylo možné z několika důvodů v nálezových situacích velmi dobře identifikovat. Zaprvé to byla dobře rozpoznatelná struktura nejstarších zděných konstrukcí. Zdivo prvotní stavební etapy konventu bylo vyzdíváno z přitesávaných opukových kvádrů, vrstvených v řádcích, které byly zvýrazněny podřezávanými spárami. Druhým důvodem byla dobře čitelná stratigrafická situace nálezů, umožňující odlišit nejstarší horizont výstavby klášterních staveb od jejich mladších stavebních adaptací a následných stavebních proměn, které je možné spojovat s novostavbou jezuitské koleje. Díky tomu byly odhaleny podstatné části půdorysu severního křídla raně gotické kvadratury (obr. 16, 21). S touto fází výstavby snad souvisí i některé nalezené dislokované architektonické články, konkrétně opukové kvádríky (obr. 22).

Postupně se podařilo odkryt zdiva, která mohla být ztotožněna se severní, západní a jižní obvodovou zdí severního obdélného traktu – severního křídla konventu –, jehož centrální částí byl v přízemí rozlehlý prostor, který interpretujeme jako refektář (obr. 21). Šířka severního ramene kláštera činila 12 m, celková délka pak cca 42 metrů. Východní třetina stavby nebyla při výzkumu odkryta, respektive byla zničena při barokní proměně celého areálu.²⁶ Zajímavá je struktura obvodového zdiva, jehož podrobná souhrnná charakteristika je uvedena v kapitole V.5.1, věnované jednotlivým částem severního křídla kvadratury.

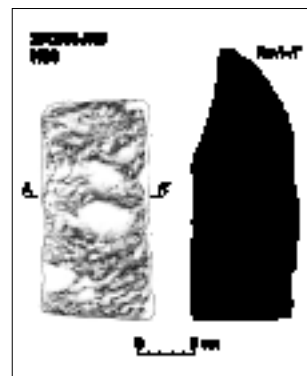
Synchronizací výsledků analýzy nálezových situací bylo možné rozpoznat a interpretovat relikty zděného objektu obdélného půdorysu východozápadní orientace s dobře čitelným vnitřním členěním. Pozůstatky tohoto objektu byly odkryty v severní části Studentského nádvoří a pod podlahou suterénu přilehlého křídla Klementina. Obdélný objekt si zachoval doklad dalšího vnitřního členění, který je reprezentován především severojižně orientovanou zdí oddělující menší západní díl od většího východního dílu. Její základ byl později využit při stavbě renesanční příčky. Základ další severojižní zdi, nalezený v interiéru severního ramene konventu, by též mohl pocházet z nejstarší stavební etapy. Na rozdíl od první příčky byl k obvodové zdi přiložen na spáru. S největší pravděpodobností byla odstraněna při pokládce podlahy refektáře ve 14. století.

V.5.1 SEVERNÍ KŘÍDLO KLAUSURY S REFEKTÁŘEM

Nejpodrobněji mohlo být z klášterních staveb prozkoumáno severní rameno konventu. Odkryt byl takřka celý jeho půdorys, vyjma jeho východní části.

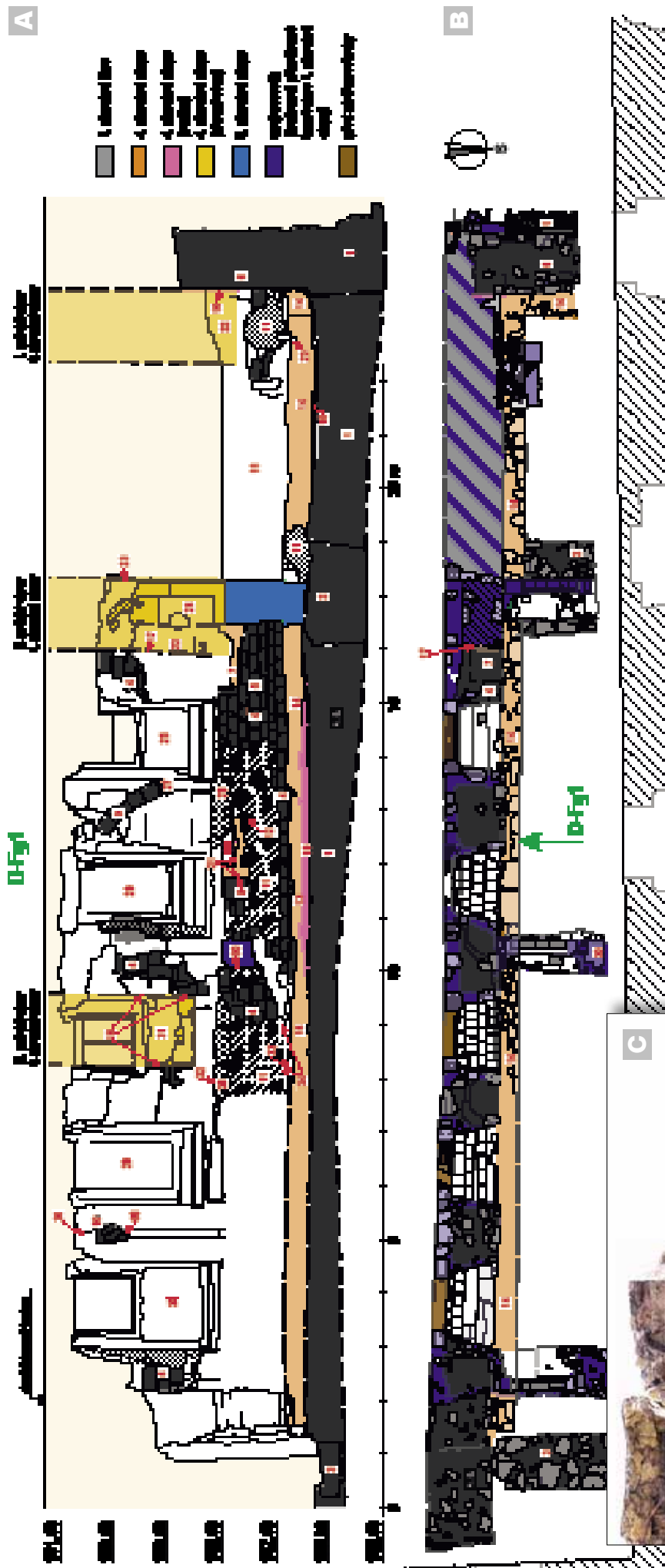
Jižní zeď

Nejlépe byla zachována jižní zeď severního křídla konventu (obr. 21, 23), a to v délce 24 metrů nadzemního zdiva vysokého až čtyři metry. Koruna zdi se objevila místy již půl metru pod povrchem Studentského nádvoří (obr. 24). Šířka nadzemní partie zdi činila 1,1 až 1,2 metru. Její líce tvořily pravidelné řádky vyzděné z opukových, spíše hruběji přitesaných kvádrů (obr. 25). Při výzkumu byl odkryt severní líc, v jehož spodní viditelné partii se dochovalo osm kvádrkových řádků. Relikty několika řádků se zachovaly i ve vyšší části konstrukce. Jižní líc, a to jen v délce 3 m, bylo možné dokumentovat pouze v jedné sondě v severovýchodní části Studentského nádvoří (obr. 26). I v tomto úseku, ač zdivo bylo výrazně přezděno při pozdějších úpravách, byly patrné řádky opukových kvádrů. V litém jádru byla použita lomová opuka. Spáry byly v lici podřezávané. Jiný stavební materiál než opuka a malta nebyl ve hmotě zdi identifikován. Základ zdi byl

Obr. 22. Praha 1-Staré Město, Klementinum. Opukový kvádrík (K63) sekundárně použitý v raně novověké zdi Z19 nalezené pod podlahou západního křídla Klementina (kresba S. Svatošová, 2017).

26 Následující popis se týká nejstarší zjištěné podoby konventu. Mladší stavební etapy budou popsány a analyzovány samostatně v kapitolách týkajících se stavebního vývoje kláštera.

Obr. 23. Praha 1 - Staré Město, Klementinum – severní část Studentského nádvoří. **A** – upravené fotogrammetrické zaměření části severního lce jižní zdi severního křídla kvadratury bývalého dominikánského kláštera sv. Klementa; **B** – půdorys dochovaných zděných konstrukcí (situace viz obr. 14 a 24; D-Fg1); **C** – fotogrammetrický snímek střední části severního lce jižní zdi severního křídla bývalého dominikánského kláštera s nejzachovalejšími konstrukcemi náležejícími k 1. stavební etapě konventu. Situace viz obr. 14 a 21 (foto a zaměření J. Hlavatý, 2013, orientační analýza M. Kovář).

Legenda (popis novověkých stavebních částí z důvodu úspory místa vypuštěn; upřesnění je výběrový popis konstrukcí I. stavební etapy): **1. stavební etapa**: **1** – lité základové zdivo obvodové zdi refektáře a severního křídla klauzury (základový pas); **2** – pasový základ dělicí zdi refektáře; **3** – základový pas z litého zdiva dělicí zdi; **4** – kvádřikové zdivo; **5** – kvádřikové zdivo s pozůstatky podřezávaných spár; **6** – západní stěna západního dílu při refektáři vyzdáná z kvádřikového zdiva; **7** – nika; **8** – náznak hrany špalety asi z I. stavební etapy; **9** – archivolta pásu; **10** – archivolta (odlehčovacího) pásu; **11** – (částečně) přezděné zdivo v rámci novověkých adaptací objektu; **12** – poloha západní špalety otvoru vyzdáného pravděpodobně již v I. stavební etapě (viz obr. 8); **13** – druhotně použitý gotický architektonický článek zazděný v kamenné lavici; **4. stavební etapa**: **14** – zděná kamenná lavice vyzdáná s použitím gotických architektonických článků; **15** – dlažba z gotických opukových dlaždic; **16** – omítnutá západní špaleta dodatečně prolomená patrně okenní nikou; **17** – východní špaleta pravděpodobně okenní niky; **18** – špalety a parapet pravděpodobně okenní niky využívající staršího otvoru (povrch špalet byl omítnut); **19** – fragmenty tenké gotické omítky (viz obr. 16, 18); **20** – podkladový trámec dřevěného deštění; **21** – podlaha a špaleta dodatečně upraveného otvoru v kvádřikovém zdivu a jeho zúžení přizdívkou (náznak vstupu); **22** – zdivo gotické špalety vetknuté do starší niky (viz obr. 7, 17). **Novověké stavební úpravy**: **23** – zdivo špalety novověkého otvoru, který byl vetknut do prostoru niky otvoru ze IV. stavební etapy; **24** – zazdívká gotické (pravděpodobně okenní) niky (v jejím zásypu byl nalezen výběh raně gotických klinových žeber, viz obr. 39; K17); **25** – okenní nika; **26** – soklová omítka novověkého interiéru; **27** – pata pásu vykazující provizorní úpravy (podezdívky s podílem jílového pojiva); **28** – zazdívká otvoru pod pasem; **29** – portálová nika; **30** – základový pas dělicí novověké zdi; **31** – omítka pokrývající dodatečnou novověkou zazdívkou starší okenní niky; **32** – úroveň (zvýšené) novověké podlahy; **33** – druhotně zazděný gotický architektonický článek; **34** – druhotně použité středověké prvky; **35** – podezdívání pasu I. stavební etapy; **36** – upravené, následně částečně odlámaný architektonický článek (kvádřík?).

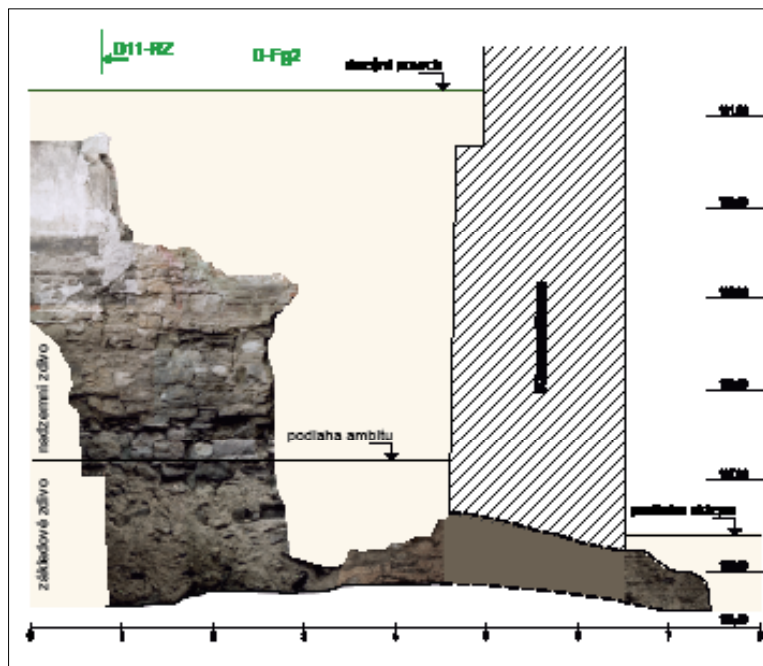

Obr. 24. Praha 1-Staré Město, Klementinum – severovýchodní část Studentského nádvoří. Severní křídlo dominikánského kláštera. Horní partie severního líce jižní zdi raně gotického refektáře. Koruna zdi se nalézá těsně pod povrchem nádvoří, zeď byla v raném novověku proražena řadou otvorů. Pohled od severovýchodu (foto J. Hlavatý, 2013).

Obr. 25. Praha 1-Staré Město, Klementinum – severní část Studentského nádvoří. Severní křídlo dominikánského kláštera. Pohled na spodní partii severního líce jižní stěny raně gotického refektáře (na snímku vpravo). Zřetelný je kvádříkový líc nadzemní partie (obr. 23: 46) a k němu ve 14. století přizdřená lavice z lomové opuky (vpravo dole). Zcela vlevo – základové zdivo Klementina. Pohled od západu (foto J. Havrda, 2013).

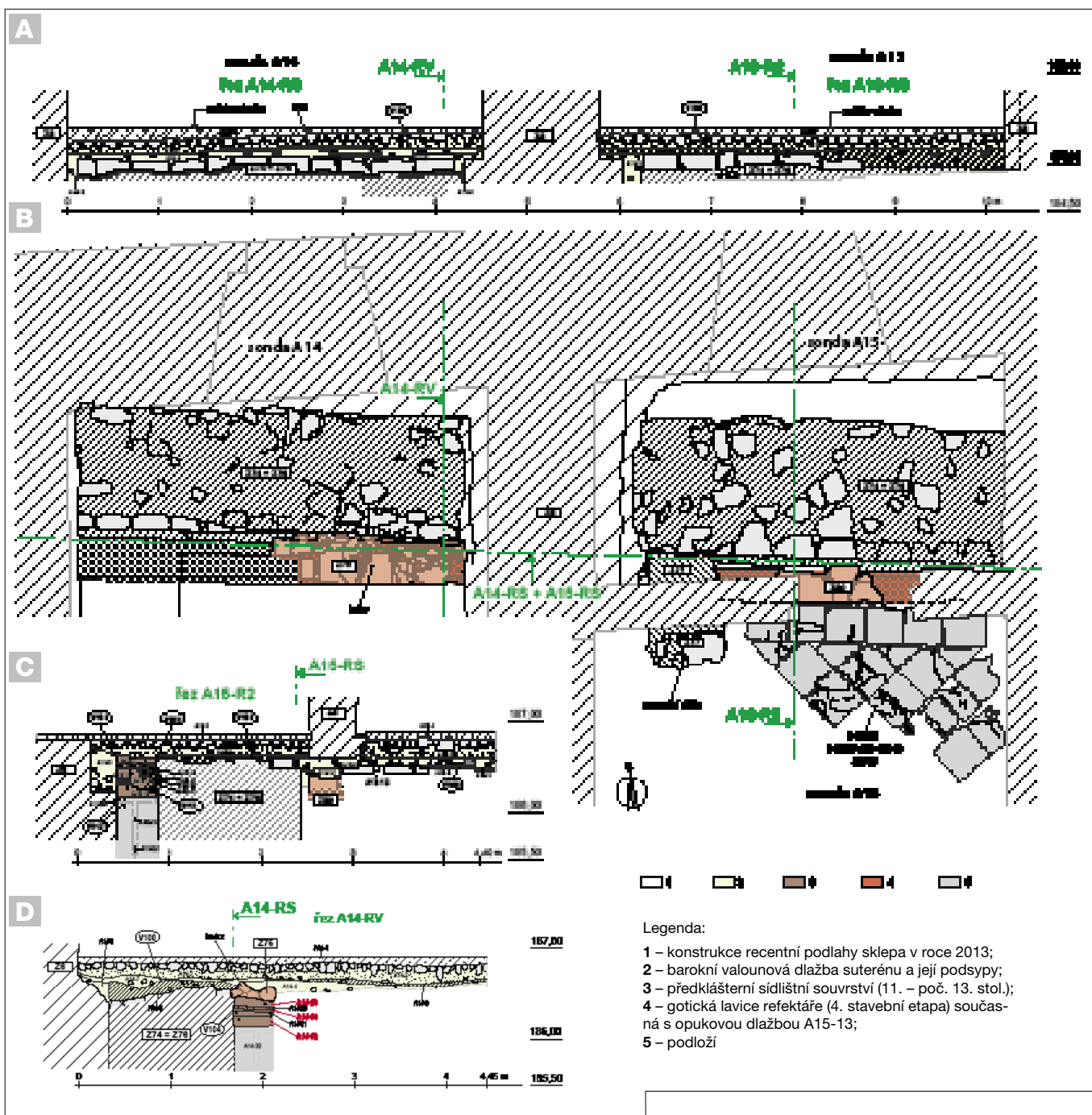
stavěn do výkopu stejně širokého jako budovaná zeď. Jeho hloubka činila až 2 metry (obr. 19). Základová partie zdiva z lomových kamenů předstupovala před severní líc o 0,1–0,3 m, před jižní líc základ výrazně nepředstupoval. Nepravidelná základová spára, v souladu s původní morfologií terénu, stoupala směrem k východu (obr. 23A). V interiérovém líci, který byl při mladších stavebních úpravách v několika úsecích výrazně postižen, včetně proražení a následného zazdění nových otvorů, bylo možné identifikovat několik architektonických detailů náležejících k první stavební etapě. V západní části hlavní místnosti byla rozpoznána odkládací nika obdélného půdorysu (obr. 23A, 27). Dno niky se nalézalo 1,2 m nad předpokládanou úrovní nejstarší podlahy interiéru. Na dalších dvou místech byly nalezeny reliktů ostění původních otvorů náležejících k nejstarší stavební etapě kláštera. Jeden z těchto otvorů byl překlenut pasem z opukových kvádříkových klenáků (obr. 23).

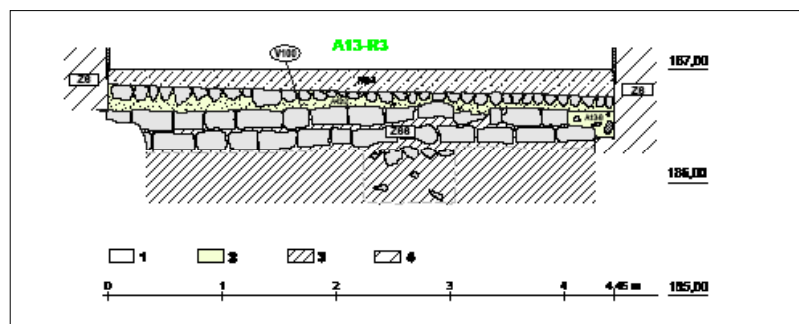
Obr. 26. Praha 1-Staré Město, Klementinum – severovýchodní roh Studentského nádvoří. Rajský dvůr dominikánského kláštera. Fotogrammetrický snímek části jižního líce jižní zdi severního křídla konventu (D-Fg2). Zřetelné je základové zdivo, silně narušený kvádříkový líc nadzemní partie i novověké úpravy. Vyznačeno rozhraní základového a nadzemního zdiva, výška terénu v době zahájení stavby kláštera (niveleta 187,2 m). Situace viz obr. 21: fotogrammetrický snímek D-Fg2 (zaměření a foto J. Hlavatý, 2013).

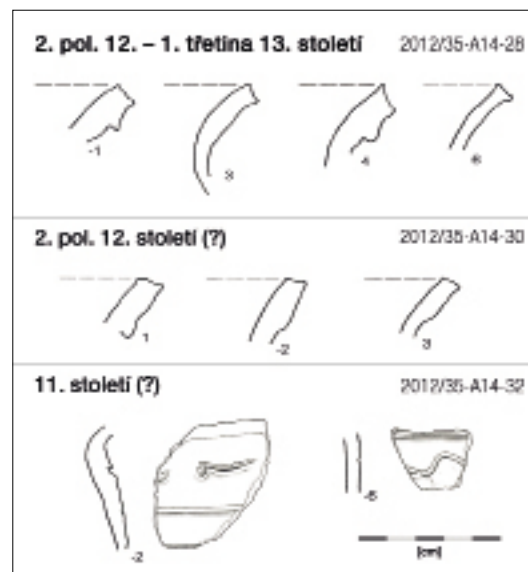
Obr. 27. Praha 1-Staré Město, Klementinum – severní část Studentského nádvoří. Severní (interiérový) líc jižní zdi severního křídla kvadratury konventu. Nad kvádříkovými řádky je patrná částečně zazdřená odkládací nika (1) ve výšce 1,15 m nad rekonstruovanou úrovní podlahy z 1. stavební etapy (2), před zdi zbytky mladší lavice ze 4. stavební etapy (3). (Foto E. Ditmar, 2013; úprava J. Hlavatý.)

Obr. 28. Praha 1-Staré Město, Klementinum – suterén jižního křídla mezi Studentským a Révo-
vým nádvořím. Dominikánský klášter, severní křídlo konventu. Střední úsek severní zdi refektáře
(Z74 = Z76; nejstarší stavební etapa kláštera) objevený pod podlahou barokního sklepa jižního
křídla jezuitské koleje (sondy A14, A15, A16). Na půdoryse zachycena přízděná lavice (Z75 =
Z80) a dochované torzo opukové podlahy refektáře. Situace viz obr. 14 a 21.
A – pohled na jižní líc severní zdi refektáře A14-RS + A15-RS, nad základem dochován řádek
opukových kvádrů; B – půdorys objevených konstrukcí; C, D – řezy A15-R2 a A14-RV severní
zdi (Z74 = Z76) severního křídla konventu (kresba E. Ditmar a A. Žďárská, 2013; grafická úprava
J. Hlavatý a S. Babušková, 2017).

Obr. 29. Praha 1-Staré Město, Klementinum – jižní křídlo, sonda A13 (řez/pohled A13-R3; viz
obr. 14 a 21). Dominikánský klášter. Jižní (interiérový) líc severní zdi refektáře (Z66 = Z74 = Z76).
Jediný úsek této zdi, kde byly dochovány dva nadzemní kvádrkové řádky, pod nimi záklá-
dové zdivo z lomové opuky. Legenda: 1 – konstrukce recentní podlahy sklepa v roce 2013;
2 – barokní valounová dlažba suterénu Klementina; 3 – středověké základové zdivo kláštera;
4 – barokní zdivo Klementina (kresba M. Smělík, 2013).

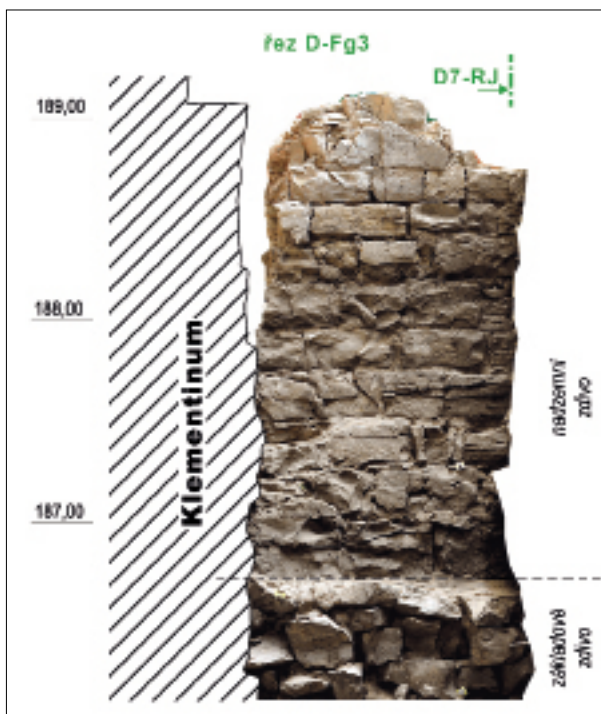

Obr. 30. Praha 1-Staré Město, Klementinum. Keramika ze
sondy A14 v suterénu jižního křídla mezi Studentským a Ré-
vovým nádvořím. Nálezy ze sídlíšního souvrství pod podlahou
refektáře (řez A14-RV: vr. A14-28, 30, 32), narušeného severní
zdi raně gotického refektáře (kresba V. Čermák, 2015).

K nejstarší etapě řadíme i dvě dělicí zdi v interiéru severního křídla, jejichž nadzemní partie byly odstraněny již v průběhu 14. století. Dochován byl pouze jejich opukový základ. Západní, široká 1,8 m, byla s jižní obvodovou zdí severního křídla kvadratury provázaná (obr. 23: 2). Východní dělicí zeď, široká jeden metr, byla k jižní zdi přizděna na spáru.

Severní zeď

Severní a části západní zdi severního křídla se dochovaly pod barokní podlahou pěti suterénních místností jihozápadního křídla jezuitské koleje, které se nalézají mezi Studentským a Révovým nádvořím Klementina (obr. 21). Při snižování podlahy o 0,5 m se pod stavební sutí z doby výstavby barokní koleje objevila lineární zděná konstrukce široká 1,2–1,3 metru. Nadzemní partie severní zdi se dochovala pouze u jižního líce v podobě nejnižšího pravidelného řádku kvádříkového zdiva (obr. 28A). Na jednom místě (obr. 29) byl zachován i druhý kvádříkový řádek ustupující vůči prvnímu o 0,08 metru. Ústupek se směrem k východu vytrácí. Líc byl vyzděn z hrubě opracovaných opukových kvádříků vysokých 0,17 metru. Severní, exteriérový líc se nedochoval, pod podlahou barokního sklepa Klementina byl nalezen pouze líc základu z lomové opuky. V jádru zdiva byly použity větší lomové opukové kameny zalité maltou. Základ severní zdi předstupoval o 0,10 m k jihu (obr. 28C). Výškově se rozhraní základového a nadzemního zdiva ve východní části refektáře nalézalo takřka v úrovni povrchu podloží. Při stavbě kláštera tak musela být odstraněna větší část starší partie nadložní stratigrafie. Severní křídlo konventu tak bylo od počátku své existence mírně zahlobenou stavbou, s podlahou o několik decimetrů níže, než byl okolní terén. Severní líc základu severní obvodové zdi, který se přimyká ke stěně základového výkopu, tvořila lomová opuka. Protože při budování barokní koleje došlo k podstatnému odstranění středověké stratigrafie, nebylo možné přesně určit niveletu, z níž byl vyhlouben základový výkop pro severní zeď severního křídla kvadratury. Bodová zjišťovací sondáž provedená u severního i jižního líce středověké konstrukce v sondách A14/2012 a A15/2012 (obr. 14, 21) potvrdila, že zeď je mladší než sídlištní souvrství, jehož zdi narušené svrchní vrstvy jsou datované keramikou s klasicky zduřelými okraji zařaditelnými do 2. poloviny 12. až 1. poloviny 13. století (obr. 28D, 30: vr. A14–28).

Obr. 31. Praha 1-Staré Město, Klementinum – severní část Studentského nádvoří. Dominikánský klášter. Sonda D6 – fotogrammetrický snímek západního líce západní zdi severního křídla (D-Fg3). **Nahoře** – nadzemní zdivo s lícem z pravidelných řádků opukových kvádříků; **dole** – horní partie základového zdiva z lomové opuky (niveleta základové spáry: 184,80). Větší část zdi byla odstraněna při stavbě Klementina (vlevo). Situace viz obr. 21 (foto a zaměření J. Hlavatý, 2013).

Západní zeď

Západní zeď severního křídla konventu se v délce 6 m torzálně dochovala pod podlahou barokního suterénu Klementina, lépe pak v severní části Studentského nádvoří (obr. 21). Délka úseku zdi odkryté na nádvoří činila pouze 2 m, ovšem její dochovaná nadzemní partie měla výšku 2,2 m při šířce 1,1 m (obr. 31). Exteriérový líc spodní části nadzemního zdiva byl vyzděn ze tří mírně předstupujících řádků z vyšších kvádrů, které tak tvořily jakýsi sokl. Nad ním se dochovalo dalších devět kvádříkových řádků.²⁷ Koruna zdiva se nalézá 2,4 m pod současným povrchem nádvoří s tím, že jeho základová spára je v hloubce 6,3 m (obr. 32).

Stejně jako jižní a severní zeď, i západní zeď severního křídla byla postavena obdobnou stavební technikou s litým jádrem a lícem vyzděným z řádků hrubě opracovaných opukových kvádříků (obr. 31). Spodní, základová partie zdi z velkých kusů lomové opuky, která byla postavena

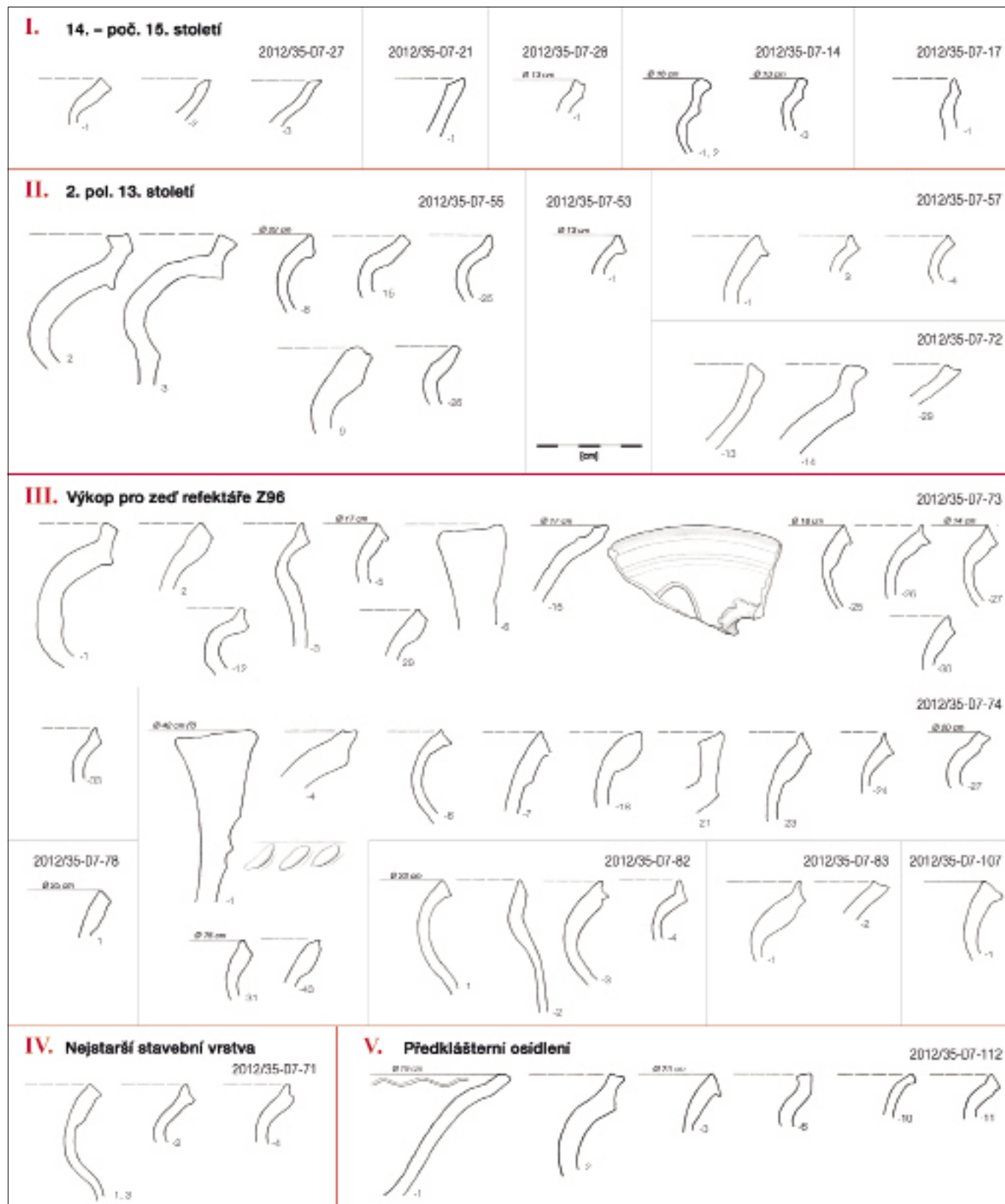
27 Výška řádků soklu západní zdi byla 32, 18 a 21 cm, výška nadzemních řádků činila 13, 12, 19, 19, 16, 12, 9, 16 a 9 cm.

STALET

do 1,8 m hlubokého výkopu, se postupně rozšiřovala, takže u základové spáry činila šířka zdi min. 1,8 metru. Výkop vyhloubený pro stavbu zdi narušil sídlištní horizont ze sklonku raného středověku (obr. 32). Je zřejmé, že před vyhloubením výkopu pro základ západní zdi došlo k odstranění části raně středověké partie nadloží. Dochováno zde zůstalo pouze 0,05–0,20 m mocné sídlištní souvrství se zahloubenými pyrotechnologickými objekty. V objektech i vrstvách byla nalezena keramika s archaicky zduřelým okrajem včetně jeho vyspělejších forem z 2. pol. 11. až

Obr. 33. Praha 1-Staré Město, Klementinum. Okraje keramických nádob ze sondy D7 v severozápadní části Studentského nádvoří, z prostoru západně od severního křídla konventu sv. Klimenta. Jižní řez sondy D6 a D7 (viz obr. 21, 32). Prokazatelně starší příměs ve vrcholné středověkých situacích (kalichovité okraje) není v tabulce zobrazena (kresba V. Čermák, 2015).

Obr. 34. Praha 1-Staré Město, Klementinum – severní část Studentského nádvoří. Areál bývalého dominikánského kláštera, severní křídlo konventu, sonda D6.

A – pohled do jihozápadního koutu interiéru refektáře. Vyzděná obvodová lavice ze 4. stavební etapy. Na koruně jsou viditelné stopy po podkladových trámčích jejího dřevěného deštění, pohled od severovýchodu.

B – k lavici přiléhala dlažba z čtvercových opukových dlaždic, pohled od západu (foto J. Hlavatý, 2013).

12. století. Výkopem pro základ byla též narušena více než 0,5 metru mocná vrstva stavební suti tvořená hlavně úlomky opuky. Jako stavební materiál je možné interpretovat zbytky písku nalézající se při bázi této suťovité vrstvy. Vznik této vrstvy je snad možné dát do souvislosti s nejstarší stavební etapou výstavby konventu. Její povrch, tedy pochozí úroveň vně budov konventu, je ve 2. třetině 13. století výše než předpokládaná úroveň nejstarší podlahy severního křídla kláštera. Ve zmíněné vrstvě i ve výkopu pro základ západní zdi severního křídla konventu se nalézala keramika s klasicky zduřelým okrajem spolu se zlomky nádob s nízkým vzhůru vytaženým a vysokým vzhůru vytaženým okrajem zařaditelná do 2. pol. 12. až 1. pol. 13. století (obr. 33: I).

Terén před západním průčelím severního křídla kláštera postupně narůstal. Z hlediska postižení stavebního vývoje konventu jsou důležité vrstvy tvořené stavebním odpadem (polohy písku, hlíny s výraznou příměsí opuky, malty a v nejmladších vrstvách i pískovce různých typů). Tyto vrstvy evidentně přiléhají (vzlínají) k západní zdi severního křídla konventu (obr. 32). Původ některých z nalezených pískovců je nutno hledat v oblasti severovýchodně od Prahy – z lomů v okolí Kostelce nad Labem pochází například nazelenalý glaukonitický pískovec. Zajímavá je absence úlomků cihel naznačující skutečnost, že hlavním stavebním materiálem minimálně v této části konventu byl kámen. Vzhledem k malému počtu chronologicky citlivých nálezů je možné pouze rámcové datování. Ve spodní partii minimálně jeden metr mocného souvrství se stavebním odpadem se nalézaly ojedinělé zlomky běžné kuchyňské keramiky z 2. pol. 13. století (obr. 33: II), v prostřední části bylo získáno několik zlomků ze 14. století (světlá červeně malovaná keramika a zlomky z tenkostěnných černošedých nádob; obr. 33: III). Horní partie analyzovaného souvrství pak obsahovala keramiku redukčně vypalovanou s vlešťovaným povrchem z 2. pol. 15. až 1. pol. 16. století.²⁸ Nalezené artefakty naznačují postupný nárůst terénu západně od kvadratury, který můžeme dát do souvislosti s jednotlivými stavebními etapami během prvních dvou století života konventu. V raném novověku došlo k dalšímu zvýšení terénu o 1,2 m až patrně na niveletu 188,8 m, což odpovídá výšce dlažby, kterou klademe do období prvotní jezuitské adaptace konventu v průběhu 2. pol. 16. století. Tyto rané novověké navážky překryly několik hrobů hřbitova, který se v 15. a 16. století nacházel západně od severního křídla kvadratury (viz kapitola IX.).

Podlaha z nejstarší stavební etapy severního ramene konventu se nedochovala. Její podoba tak zůstává neznámá. Výškově patrně korespondovala s niveletou předstupujícího základu odkrytého v interiéru severního křídla kláštera, a nalézala se tak několik decimetrů pod úrovní okolního terénu (obr. 19). Niveleta povrchu zmíněného předzákladu se mírně zvyšovala – z kóty 186,5 (v západní části severního křídla) na 186,8 ve střední části severního křídla.

Nepatrně níže než nejstarší podlaha byla v průběhu 14. století vybudována nová podlaha refektáře. Ta byla vyskládána z pečlivě opracovaných čtvercových opukových desek $0,39 \times 0,39 \times 0,06\text{--}0,08$ m položených jako bordura podél obvodových stěn interiéru a desek kladených diagonálně formátu $0,425 \times 0,425$ a $0,45 \times 0,45$ metru. Větší dlaždice byly nalezeny u severní strany refektáře a další v jeho jihozápadním koutě (obr. 32B, 34B). Celkem čtyři desítky dlaždic či

²⁸ Z vrstev byly vyzvednuty časově heterogenní soubory keramických zlomků s někdy i výraznější příměsí fragmentů raně středověkých (nádoby s archaicky zduřelým a kalichovitým okrajem), kterou lze označit jako starší příměs. Na prezentovaných tabulkách (obr. 20 a 23) není z větší části zobrazována.

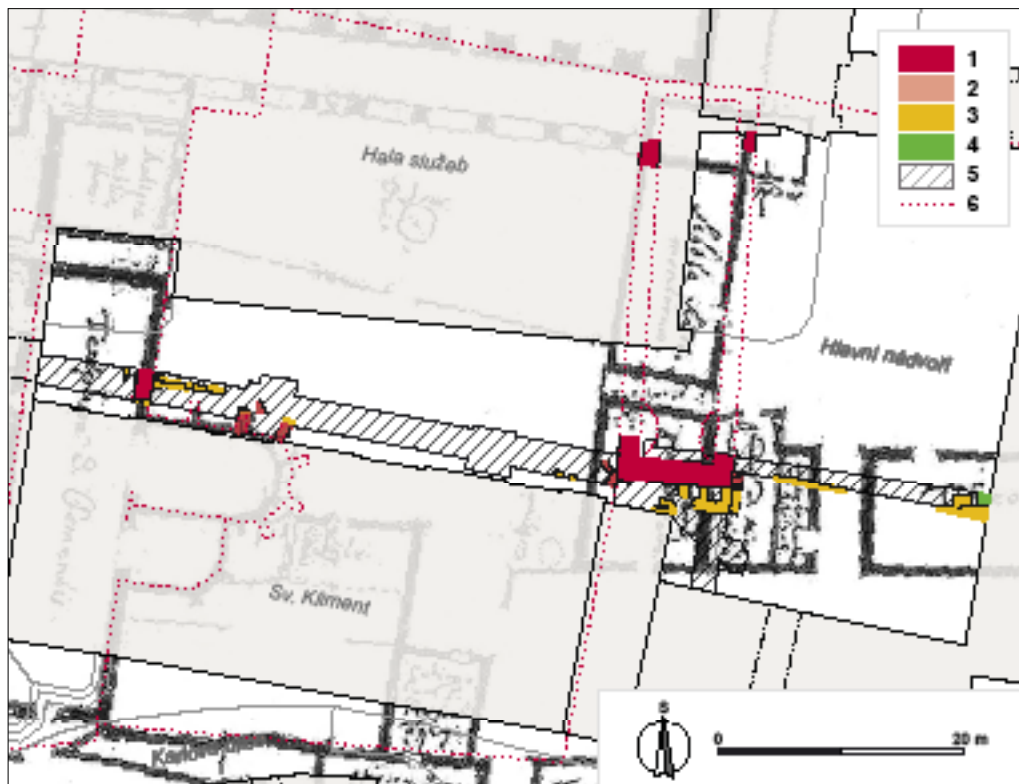
jejich částí se v intaktní poloze dochovaly pouze na třech místech někdejšího vrcholně gotického refektáře (obr. 21). Všude jinde byly odstraněny při mladších stavebních úpravách. Lože dlažby tvořila tenká vrstva malty rozetřená na povrchu podloží. Zbytky maltového lože i s otisky po dlaždicích byly nalezeny i na několika dalších místech severního křídla klausury.

Před položením podlahy z opukových dlaždic došlo někdy v průběhu 14. století k odstranění dvou severojižních dělicích zdí,²⁹ které členily severní křídlo konventu v jeho první stavební etapě na minimálně tři různě velké místnosti, z nichž prostřední, největší, měla délku 15,4 m, předpokládaný východní díl 13,3 m, západní místnost pak pouze 4,9 metru. Zahloubení stavby se vzhledem ke stoupajícímu okolnímu terénu zvětšovalo směrem k východu. Ve východní části gotického refektáře činil tento rozdíl až jeden metr. Při zmíněných vrcholně gotických úpravách byl vytvořen monumentální halový prostor široký 9,8 metru. Jeho délku je možné s využitím historických plánů odhadovat na 35,5 m (obr. 21). Celková délka severního křídla kláštera, měřeno až k východní obvodové zdi kvadratury, by dosahovala 51 metrů.

Současně s opukovou podlahou byla u obvodových stěn refektáře vyzděna lavice krytá dřevěným deštěním (obr. 32, 34). K jejímu stratigrafickému, potažmo chronologickému zařazení napomáhají nálezy druhotně použitých raně gotických architektonických článků nalezených v její hmotě. Tyto stavební úpravy – vybourání příček, vyzdění lavice, položení nové podlahy – je možno klást do čtvrté etapy výstavby konventu.

V.5.2 VÝCHODNÍ KŘÍDLO KLAUSURY S KAPITULNÍ SÍNÍ A KAPLÍ

Stav pozůstatků východního křídla kláštera, jehož situování je zřejmé z několika historických plánů a ikonografie (obr. 6, 7, 8, 11), se v minulosti doložit nedařilo, neboť žádná z archeologických sond situovaných v místech, kde je možné jeho zbytky předpokládat, nebyla vhodně umístěná či nebyla dostatečně hluboká. Až v roce 2013 se v jihozápadní části Hlavního nádvoří Klementina, nedaleko od vchodu do Národní knihovny, povedlo v hloubce 0,5 m pod současným povrchem nalézt relikty východní obvodové zdi východního křídla kvadratury konventu dominikánů (obr. 14, 16), a to včetně dvou opěráků severní části závěru presbytáře kaple, která z něho vybíhala k východu (obr. 35). Kaple byla bezpochyby součástí kapitulní síně a s velkou pravděpodobností byla zasvěcena sv. Bartolomějovi. Tato část dominikánského konventu adaptovaná pro potřeby

Obr. 35. Praha 1-Staré Město, Klementinum – jižní část Hlavního nádvoří. Východní část areálu bývalého dominikánského kláštera v prostoru bývalé kapitulní síně s kaplí sv. Bartoloměje a stavbami východně od ní. Na plánu vyznačeny liniové archeologické sondy a objevené zděné středověké konstrukce. Současná situace podložena výřezem z plánu z roku 1696 (viz obr. 11).

Legenda: 1 – raně gotické konstrukce (nejstarší stavební etapa kláštera); 2 – vrcholně gotické konstrukce; 3 – novověké konstrukce odstraněné před rokem 1719; 4 – severojižně orientovaná zeď, patrně pozůstatek vrcholné či pozdně středověké měšťanské zástavby; 5 – archeologické sondy; 6 – tečkovaně naznačeny objekty středověkého kláštera sv. Klimenta. Publikované řezy vyznačeny na obr. 36, 40, 45 (z podkladů autorů zobrazil J. Hlavatý, 2017).

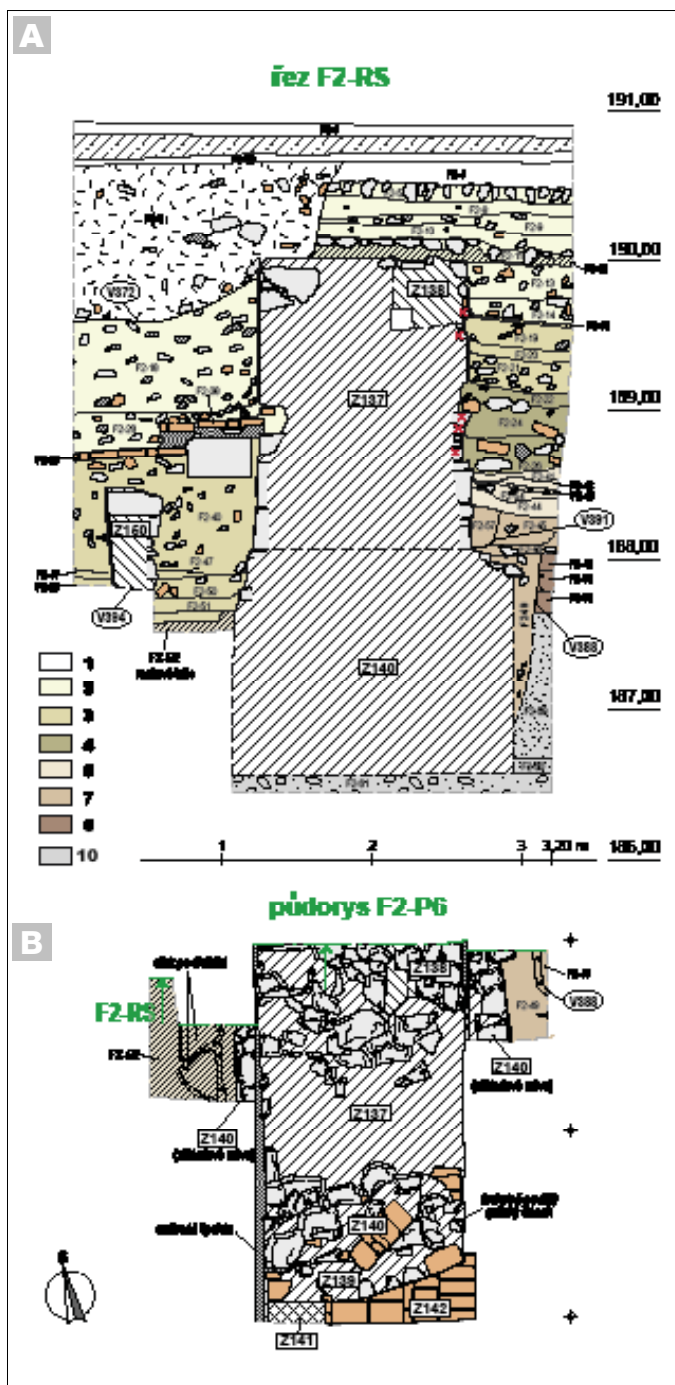
²⁹ Současnost obou dělicích zdí se jednoznačně nepodařilo potvrdit, na rozdíl od západní nebyla zeď východní provázána s jižní obvodovou zdí refektáře.

Obr. 36. Praha 1-Staré Město, Klementinum – jihozápadní část Hlavního nádvoří, sonda F2. Situace viz obr. 14, 35.

A – řez F2-RS na severní stěně liniového výkopu, v místech, kde bylo možné dokumentovat východní zeď východního křídla dominikánského konventu (zeď Z137) a její základovou partii (Z140). Na západní straně (vlevo) interiér.

B – půdorys východní, v novověku cihlami upravené zdi (Z137) východního křídla kvadratury dominikánského kláštera s patrným předstupujícím základem (Z140) u východního i západního líce. Po obou stranách zdi byly realizovány malé zjišťovací sondy. **Vlevo**, v interiéru stavby, maltové lože (vr. F2-52) s negativem dlažby středověké podlahy kapitulní síně (kresba L. Hájek, 2014).

Legenda: 1 – recentní navážky a výplně výkopů pro inž. sítě; 2 – navážky, výplně a dlažby spjaté s barokní stavbou Klementina (poč. 18. stol.); 3 – zvýšení terénu a jezuitské úpravy adaptovaných středověkých staveb (2. pol. 16. až 17. stol.), na navážce položena podlaha z keramických dlaždic bývalé kapitulní síně, adaptované po roce 1420 na konventní kostel; 4 – zvýšení terénu, jezuitské úpravy v areálu středověkého kláštera (2. pol. 16. stol.); 6 – vrstvy vzniklé ve 14. až poč. 15. stol.; **vlevo** – v interiéru kapitulní síně – maltové lože (vr. F2-52) s otisky podlahových dlaždic patrně ze 4. stavební etapy výstavby kláštera; 7 – výplň základového výkopu pro zeď kláštera a vrstvy vzniklé v 2. a 3. třetině 13. století; 8 – raně středověké sídlištní souvrství (2. pol. 11. až 1. třetina 13. stol.); 10 – geologické podloží. Červené křížky vyznačují dvě opálená místa na vnějším líci stavby (kresba K. Žďárský, 2014; analýza stratigrafie J. Havrdá; grafická úprava J. Hlavatý a S. Babušková, 2017).

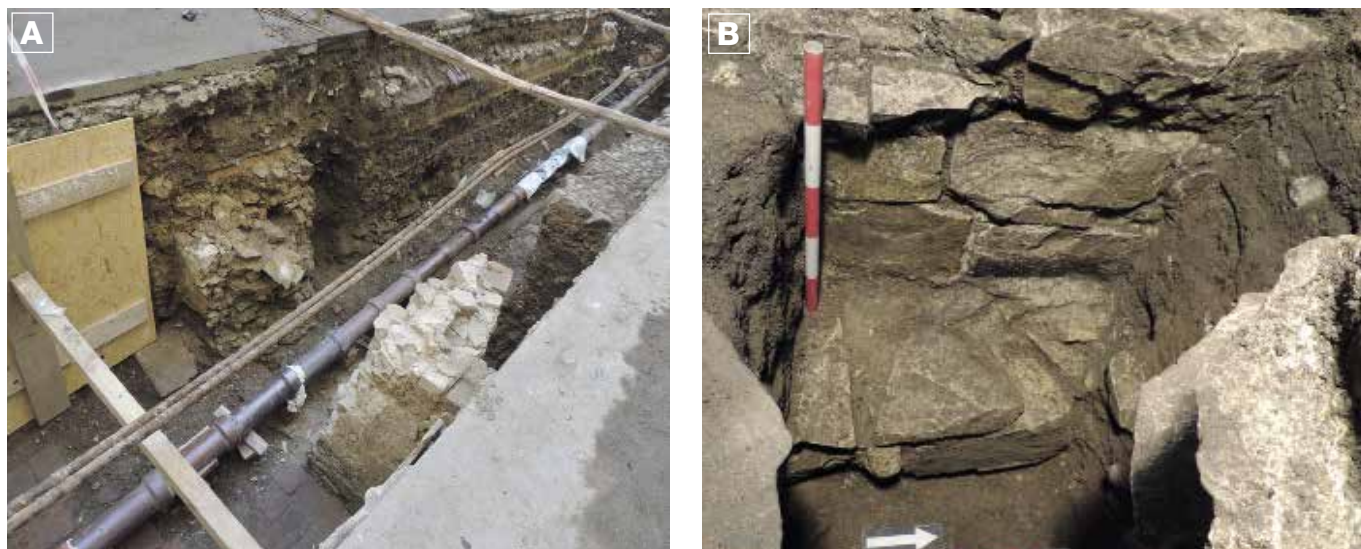
jezuitů stála až do roku 1711, kdy ji nahradila barokní novostavba. Naposledy je zachycena na plánu z roku 1696 (obr. 7).

Výzkum zde byl vyvolán hloubením liniového výkopu pro kabelovod. Západní partie hloubené rýhy, která se svým umístěním shodovala s trasou starší zděné kanalizace, byla situována podél barokního kostela sv. Klimenta. Při výzkumu bylo možné dokumentovat úsek severojižně orientovaného zdiva dlouhý 2,5 metru. Šířka nadzemní partie zdi činila 1,4 m, s tím, že základ předstupoval směrem k východu o 0,3 m a směrem k západu o 0,13 m (obr. 36). Středověké zdivo náležející k nejstarší stavební etapě konventu bylo v průběhu novověku několikrát upravováno. Líce byly navíc omítnuty. Tyto úpravy je možné dát do souvislosti s adaptací dominikánského kláštera jezuitů v 2. polovině 16. a v průběhu 17. století. Je nutno poznamenat, že podstatná část odkrytého, více než 2 m vysokého nadzemního středověkého zdiva byla v nedávné minulosti, patrně v 19. století, zničena výkopem pro zmíněnou cihlovou kanalizaci (obr. 37).

Oba líce objevené konstrukce byly vyzděny, stejně jako obvodové zdi severního křídla konventu, z nepřilíš

kvalitně opracovaných opukových kvádrů. Spáry mezi opukovými řádky byly upraveny podříznutím. V litém jádru konstrukce byla použita lomová opuka. V jádru zdiva se při východním líci zachovala kapsa po ztužidlu – dřevěném hraněném trámu 0,1 × 0,1 m orientovaném souhlasně se zdí (obr. 36B). Ve zdi byla vyzděna portálová (?) nika z cihel (obr. 36B: Z142), jejíž severní špaleta se nálevkovitě otevírala směrem k východu (!). Pokud bylo možné pozorovat, severní špaleta niky byla do jádra vyzděna ve stavební mikrofázi (?). Nika byla ovšem výrazně upravena při novověké adaptaci klášterní kvadratury, kdy do ní bylo vloženo východozápadně orientované schodiště. Protože výkop pro kabelovod narušil pouze novověké navážkové vrstvy z počátku 18. století, překryté patrně až roku 1714 barokní dlažbou, bylo pro ověření středověkých situací nutné položit u západní i východní líce konstrukce malé zjišťovací sondy. Bylo tak možné analyzovat stratigrafické vztahy mezi středověkou zdí a vrstvami, které se nalézaly jak v jejím interiéru, tak exteriéru (obr. 36A).

V interiéru východního křídla klausury podoba nejstarší podlahy kapitulní síně zjištěna nebyla, ač byla za tímto účelem položena malá bodová sonda západně od výše popsané východní

Obr. 37. Praha 1-Staré Město, Klementinum – jihozápadní část Hlavního nádvoří. Východní zeď východního křídla kvadratury dominikánského kláštera (sonda F2, zeď Z137). Zeď byla v minulosti narušena výkopem pro kanalizaci. **A** – pohled od jihozápadu na zeď Z137; vlevo dole podlaha z keramických dlaždic položená při novověkých úpravách bývalé kapitulní síně. **B** – pohled od východu na zeď Z137, nad širokým předzákladem je patrný líc nadzemního zdiva tvořený pravidelnými řádky z opukových kvádrů (foto K. Žďárský, 2013).

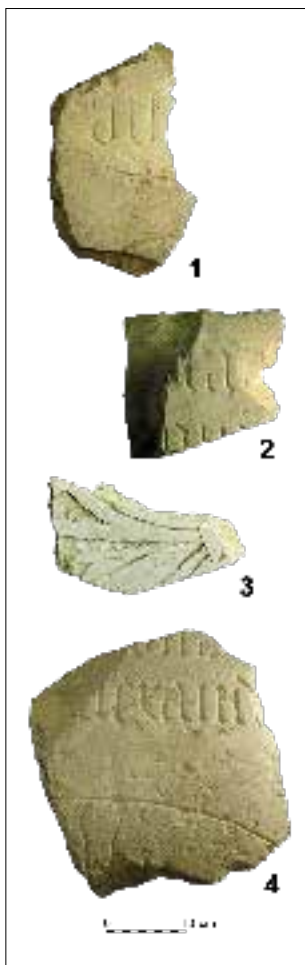
obvodové zdi. Podlahu lze očekávat na základě odkrytého vnějšího předstupujícího základu obvodové zdi stavby na niveletě 188,0 m či o něco málo níže. Tato výška odpovídá niveletě povrchu terénu v 1. polovině 13. století v této části areálu. Na kótě 187,6 m, tj. o 0,4 m níže, než je předpokládaná výška nejstarší podlahy, byla nalezena vrstva vápenné malty přiléhající k předzákladu (obr. 36A), nad níž byl vyzděn západní, tj. interiérový líc východní zdi kapitulní síně.³⁰

Na povrchu maltové vrstvy byly nalezeny čtvercové otisky po dlaždicích velkých cca 0,50 × 0,50 metru. Vůči obvodovému zdivu byly kladeny na koso (obr. 36). Nález je podobný zbytkům podlahy z opukových dlaždic nalezených v severním křídle kvadratury, kterou klade me do čtvrté stavební etapy konventu (kapitola V.5.2). Niveleta povrchu dlažby svou výškou (187,65 m) odpovídá výšce povrchu podloží před zvýšením terénu v průběhu raného středověku. Ve 14. století, kdy byla zmíněná podlaha položena, byl však okolní terén východně od kapitulní síně o cca 0,7 m výše. Z těchto zjištění vyplývá, že přízemí východního křídla kvadratury bylo po vrcholně gotických úpravách mírně zapuštěno vůči okolí. Obdobná situace podlahy byla zjištěna i v refektáři v severním křídle konventu. V interiéru kapitulní síně, jeden metr od její východní zdi, bylo objeveno torzo zděné konstrukce středověkého charakteru z větších pravidelněji osekávaných opukových kamenů. Západní líc konstrukce byl omítnut. Její koruna se nalézá 0,85 m nad povrchem gotické podlahy. Interpretace nálezů je obtížná. Hypoteticky by se mohlo jednat o zbytek oltářní menzy či o pozůstatek jiného interiérového vybavení kapitulní síně.

Až po příchodu jezuitů v 2. pol. 16. století došlo v rámci adaptace stavby ke zvýšení podlahy jednorázovým násypem mocným 1,2 m (obr. 36A) a položením nové keramické dlažby doplněné druhotně použitými velkými opukovými náhrobními kameny, otočenými svou rubovou stranou nahoru (obr. 37B). Zlomky opukových desek s reliéfní výzdobou – patrně z rozlámaných náhrobků – byly nalezeny i v mladších navážkách (obr. 38).

V malé zjišťovací sondě o velikosti 0,6 × 0,6 m byl ověřen stratigrafický vztah kapitulní síně k terénům na východ od ní (obr. 36). Základový výkop pro zdivo kapitulní síně (zeď Z137) narušil 0,4 m mocné souvrství datované několika zlomky keramiky do 12. až počátku 13. století. Pouze v nejmladší poloze z tohoto souvrství se objevila jako vzácná příměs i malta. Na této vrstvě, ve výšce rozhraní základového a nadzemního zdiva (kóta 188,1) byl položen plochý břidlicový kámen. Nelze vyloučit, že se jedná o pozůstatek úpravy pochozího povrchu. Břidlice se ve vrcholně středověké Praze běžně používala jako materiál pro dláždění menších ploch (dvorků, průjezdů apod.). Takto zpevněné plochy byly objeveny i v severní polovině Klementina. Ještě v průběhu vrcholného a pozdního středověku došlo k postupnému zvýšení terénu o půl metru. Doklad dvou požárů, které postihly klášter, představují dvě hlinité vrstvičky s propáleným povrchem (nivelety 188,7 a 189,4). Obě přiléhají k východnímu líci východní obvodové zdi kapitulní síně, jehož opukové kameny jsou opáleny. Mladší ze zmíněných vrstev lze datovat podle několika málo drobných zlomků keramiky do 14. až počátku 15. století. Hypoteticky lze tak požár vztáhnout k roku 1420, kdy byl klášter pobořen husity. Ještě v pozdním středověku byla východně od kapitulní

30 Za zmínku stojí zjištění, že úroveň předzákladu vně budovy je odlišná od kóty předzákladu v interiéru.

Obr. 38. Praha 1-Staré Město, Klementinum – Hlavní nádvoří. Fragments náhrobních kamenů snad ze středověkého konventu či kostela sv. Klimenta, nalezené v novověkých situacích. 1, 2, 4 – sonda F2 (zlomky č. K87B, K87C, K87A); 3 – sonda F9 (zlomek F9-08). (Foto J. Havrda, 2016.)

síně postavena další, patrně menší stavba. Při jejím vzniku se jako stavební materiál uplatnila břidlice. Pro malou plochu sondy ji však není možné přesněji datovat a interpretovat (obr. 35). Z písemných pramenů je zřejmé, že v tomto období měšťané využívají části kláštera a stavějí si zde své domy.

VI. STAVEBNÍ ETAPY VÝSTAVBY KONVENTU DOMINIKÁNŮ

VI.1 První stavební etapa

CHARAKTER A TECHNOLOGIE STAVEB PRVNÍ STAVEBNÍ ETAPY

Podstatu severního křídla kvadratury tvořila obvodová zeď s uplatněnými hrubě přitloukanými kvádríky při vnějších lících. Při podrobnějším stavebním rozboru byla rozpoznána technologie výstavby zdi. U delších východozápadně orientovaných obvodových zdí byl nejprve vyžděn nelícovaný základový pas, který využil starších souvrství jako „ztraceného“ bednění. Pro západní obvodovou zeď byl vykopán široký základový výkop (obr. 32). Základ byl tvořen litým zdivem sestávajícím z vápenné malty a lomových opukových kamenů. Ojedinele byl jako zdicí materiál využit patrně výrobní polotovár, reprezentovaný přitesaným opukovým kvádrem. Vlastní základ mírně předstupoval před líce nadzemního zdiva vnitřních stěn. Následně byly na základovém pasu vyžděny z hrubých kvádríků líce zdi (obr. 23). Takto vyžděné líce se vlastně staly bedněním pro následnou výplň jádra zdi litým zdivem. Tento postup bylo možné rozpoznat díky mírně odlišné barvě zdicí malty v lícním kvádrovém zdivu a litém jádru zdi. Jádrové zdivo je charakterizováno užitím vápenné malty výrazné žluté barvy s množstvím viditelných čocek nevyhašeného vápna. Malta, která se uplatnila při vyždívání líců z kvádríků, měla světlejší barvu. Při detailním pohledu bylo možné rovněž pozorovat, jak postupovalo vyždívání kvádríkového zdiva v podélném směru. Při výstavbě líce se minimálně v jednom případě postupovalo tak, že řádek lícních kvádríků se vyždíval ze dvou stran proti sobě. V místě styku obou vyžděných úseků řádky byla přitesáním líce kvádríku vyrovnána nerovnost, která vznikla v důsledku tohoto postupu (uvedený postup byl registrován u jižního líce severní zdi – obr. 29). Povrch kvádríkových líců zdi byl upraven prostým zatažením vápenné malty ve spárách a prostým podržnutím malty ve spáře. Doklad takové úpravy bylo ovšem možné pozorovat pouze na několika místech dosud výrazněji nepoškozeného líce jižní zdi. Z architektonických detailů této nejstarší etapy, které souvisejí s provozem severního křídla kvadratury, je nutné zmínit torzo archivoly (portálu?; obr. 23A) a v severním líci jižní zdi stavebním průzkumem zjištěnou odkládací niku (obr. 21, 23A, 23C, 27: 1).

INTERPRETACE A DATACE ZDĚNÝCH KONSTRUKCÍ PRVNÍ STAVEBNÍ ETAPY

Argumenty pro datování nejstarší stavební etapy, včetně využití analýzy stratigrafických vztahů, byly naznačeny již při vyhodnocení archeologických sond u severního křídla konventu (kapitoly V.4 a V.5.1). K absolutnímu datování napomohl rozbor nalezených souborů keramiky. Na tomto místě stručně hodnotíme výsledky výzkumu jak po stránce formální, tak v kontextu výpovědi písemných pramenů. Průzkum nejvíce přispěl k poznání podoby severního křídla kvadratury. To bylo ve středověku tvořeno obdélným, minimálně dvoudílným (nejspíše však třídílným) traktem. Jeho pozice vůči středověkému kostelu sv. Klimenta, v jádru dosud existujícímu, u kterého je možné předpokládat *stabilitas loci* vzhledem k jeho staršímu románskému předchůdci (k tomuto HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015), odpovídá v tradičním monastickém stavebním schématu (VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 33) poloze jižního křídla kvadratury. S přihlédnutím k tomu, že máme nepřímo doložen maximální rozsah jeho východní partie, a to nálezem torz východního křídla raně gotické kvadratury, lze předpokládat, že největší (střední) díl traktu byl původním klášterním refektářem.

Lze vyslovit souhlas s názorem formovaným na základě výpovědi písemných pramenů, že k přesunu dominikánů z Poříčí, kam přišli patrně okolo roku 1225, došlo v třicátých letech 13. století (ČERNUŠÁK 2002, 53, 54). Rovněž poznatek, že příchod dominikánů do Prahy a výstavba vlastního kláštera byly více či méně dvě od sebe oddělené události, dobře odpovídá níže uvedenému datování nejstarší etapy výstavby kláštera (ČERNUŠÁK 2002, 52). Pro absolutní datování refektáře, ale vlastně celého severního křídla kvadratury není bez významu zpráva k roku 1284. Tehdy, konkrétně 20. a 21. května, se právě v refektáři „dominikánů u sv. Klimenta“ sešli někteří z českých pánů pod předsednictvím biskupa Tobiáše, aby jednali o nápravě panujících poměrů v Českém království (k této zprávě např. HEŘMANSKÝ 1952, 773). Lze předpokládat, že nejpozději k tomuto roku byl raně gotický klášterní refektář již zcela stavebně dokončen. Je třeba opět připomenout, že o rozšíření konventních staveb se zasloužil biskup Pelhřim, který byl v roce 1240 pohřben

právě v kostele sv. Klimenta (např. KŁOCZOWSKI 2013, 96). To dobře odpovídá rychlému postupu výstavby kvadratury, nedlouho po příchodu dominikánů na Staré Město.

Vodítkem k časovému zařazení nejstarší stavební fáze výstavby kvadratury je kromě chronologicky citlivých archeologických nálezů i charakter vlastního zdiva. Zdivo, respektive líce zdí, bylo vystavěno kvádříkovou technikou. Opukové kvádříky však nevykazují takové precizní kamenické opracování, jaké známe z řady románských objektů v Praze. Opukové kvádříky jsou jen hrubě přitloukané a spáry mezi nimi, pokud lze soudit ze sporých zbytků, byly prostě zaříznuty. Nelze vyloučit, že méně pečlivé zpracování kvádříkového zdiva by případně mohlo svědčit spíše pro mladší časové zařazení ve zvažovaném kontextu datování pražských románských domů, jejichž výstavba je obecně kladena do druhé poloviny 12. století až podstatné části první poloviny 13. století (DRAGOUN 2002, 113). Do formálního rejstříku pražských románských staveb náleží i zjištěná odkládací nika, která si na rozdíl od chronologicky „mladších“ reprezentantů zachovala přímé nadpraží (obr. 27). Domníváme se, že v našem případě není bez významu příklad nejstarší stavební etapy Anežského kláštera, datovatelné do poloviny 30. let 13. století, která probíhala rovněž v nezanedbatelné části z opukových kvádříků (SOUKUPOVÁ 2011, 76). V této souvislosti je třeba připomenout, že asymetrické dvoulodí klášterního kostela sv. Františka snad představuje, vedle stavby konventního kostela v Toulouse, nejčasnější ohlas dominikánského kostela v Paříži, který vyrůstal jako asymetrická dvoulodní hala bez přiznaného presbytáře (SCHENKLUHN 2000, 53, 54). Pro přesnější datování a širší kontext hodnocení architektury uvedené pražské paralely nepostačují. Je však nápadné, že nejstarší etapy výstavby kláštera charakterizované užitím kvádříkového zdiva jsou zcela odlišné od některých časných raně gotických staveb na Starém Městě pražském, u nichž bylo použito zdiva lomového. Předně je třeba zmínit presbytář sv. Františka v Anežském klášteře, který vyrůstal již mezi lety 1238–1245, ale bylo by možné uvést i další stavby. Zejména jde o objekty, kde se zachovaly kamenické články umožňující alespoň rámcové časové zařazení. Lze zmínit nové objevy ve východním křídle nedaleké templářské komendy při kostele sv. Vavřince (starší fáze patrně z doby před polovinou 13. století), kde se uplatnilo výhradně lomové zdivo s tesanými architektonickými články.

Rozhoduje zde celkový kontext, respektive přesun komunity na Staré Město. Ten se odehrál velmi pravděpodobně ve 30. letech 13. století. K době vlády Václava I. se vztahuje zpráva, že byl v Praze vystavěn řeholní dům bratří kazatelů u sv. Klimenta (FRB II, 303–304). K roku 1248 je zmíněno konání kapituly u sv. Klimenta, musíme proto patrně počítat s funkcí podstatných částí kláštera (HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015, 45).

Vzhledem k tomu, že české kláštery náležely do roku 1301 do polské provincie (např. CÍNKE 1968, 437, a dále pozn. 11 tamtéž; KŁOCZOWSKI 2013, 103), je třeba obrátit pozornost k materiálu polskému a obecněji k analogiím ze středovýchodní Evropy a německých jazykových oblastí (obdobně SZYMA 2004, 126; komplexně PEŠKA 2015). Je třeba však zdůraznit, že v poznání nejstarších architektur vlastních konventních objektů se nacházíme vlastně stále v počátcích bádání (cf. SZYMA 2004, 154).

Na základě topografie areálu je možné hodnocení počáteční fáze výstavby klášterních objektů rozdělit do tří okruhů problematiky. První představuje zástavba klauzury, druhý okruh pak nejstarší dominikánská stavba kostela a třetí okruh periferní zástavba areálu kláštera.

Pražské konventní budovy, jak lze soudit z odhalené struktury prvotní klauzury, navázaly na obecné uspořádání *claustra* – tedy struktury zástavby, kdy kolem čtvercového rajskeho dvora obíhá křížová chodba. Tento princip nalézáme již v počátcích řádových staveb (SZYMA 2004, 154). Je třeba však připomenout, že jsou diskutovány i případy rozvolněných a redukovaných dispozic prvotních klausurních objektů ovšem s předpokládanou kumulací funkcí (Sieradz, Poznań; nověji GRZYBOWSKI 2004, zejména 30–33). Je pravděpodobné, že podobně jako v Praze se i nejstarší klauzura dominikánského kláštera v Krakově blížila spíše modelovému *clastru* (SZYMA 2004, 157) než zmíněnému rozvolněnému řešení.

Také ve Wrocławu vyrůstala již v druhé čtvrtině 13. století kvadratura tamějšího dominikánského kláštera v podobě *claustra*. Odkryty zde byly fragmenty severního křídla s kapitulní síní a mladšího východního s refektářem (SZYMA 2004, 159). Fragment raně gotické křížové chodby je považován za nejstarší zachovaný v rámci řádového stavitelství v Polsku (MAŁACHOWICZ 1978, 142, 143). Netypická poloha rajskeho dvora východně od kostela je vysvětlitelná charakterem pozemku, který bratři obdrželi. Zajímavou analogii k pražskému řádovému domu představuje

známý brněnský dominikánský klášter, jehož stavební historie byla nedávno podrobně zpracována (PEŠKA 2015). Časně zde podle jednotného plánu (FOLTÝN ET AL. 2005, 157, 158) vyrůstá západní trakt a v severovýchodní části kláštera oratoř, na jejímž místě byl ve 14. století vybudován konventní kostel (PEŠKA 2015, 56, 151). Podstatné je, že minimálně západní křídlo, zahrnující refektář, bylo opatřeno křížovou chodbou, jejíž výstavba spadá již do 30. let 13. století (KUTHAN 1994, 71). V 70. letech 13. století bylo vybudováno severní křídlo s refektářem, či kapitulní síní (PROCHÁZKA 1998, 289). Rovněž byla nepochybně již v počáteční fázi vytyčena zástavba kvadratury tamějších minoritů, i když výstavby probíhala postupně (SZYMA 2004, 159). V nejstarší etapě byla vybudována pozdně románská budova na východní straně tzv. velké kvadratury a časně vyrůstalo i křídlo západní (nověji FOLTÝN ET AL. 2005, 169). Obecně nacházíme raně gotické klausury tradičního schématu i jinde. Připomenout lze například zajímavý dominikánský klášter v Kostnici (Konstanz, BINDING/UNTERMANN 1985, 347, obr. 405), jehož architektura křížové chodby je odvislá od architektury ambitu dominikánského kláštera v Curychu, kde se její zbytky rovněž zachovaly (KONOW 1954, 7). Raně gotické kvadratury lze také chápat jako výsledek již raně gotické složitější stavební proměny (Sieradz).

Nelze však nezmínit příklady, kdy byla prvotní výstavba klausury z různých důvodů redukována. Zajímavý je v tomto ohledu výše zmíněný dominikánský klášter v Sieradzu, kde klášterní objekt nebyl svázán s kostelem. Šlo o třípodlažní budovu, která v sobě zahrnovala co nejširší spektrum funkcí (SZYMA 2004, 160).

Zdá se, že nejbližší a nejdůležitější paralelou k pražskému klášteru sv. Klimenta představoval dominikánský konvent v Krakově, ze kterého byl pražský konvent založen. Zde se příchod dominikánů časově shoduje s proměnou předlokační aglomerace v lokační město (nejnověji MARKIEWICZ/SZYMA/WALCZAK 2013, 21). Důležité je poznání, že zdejší konventní budovy vyrůstaly již v prvotní fázi výstavby (IBIDEM, 24). Následovala stavba nového konventního kostela, jehož chór byl po změně projektu, využívajícího reliktů prvotní fáze, vysvěcen v roce 1251. Podstatné je konstatování, že v interiéru nacházíme již uplatněné gotické tvarosloví s řadou paralel ve středoevropském cisterciáckém stavitelství. Do 50. let 13. století byla zahájena i výstavba kostelní lodi. Současně se dále pracovalo na klášterních budovách. Do roku 1250 bylo přinejmenším vybudováno severní křídlo s podsklepeným refektářem – s *cellariem* v suterénu. V našem případě je důležité konstatování, že zatímco se v krakovském klášteře uplatnily románské stavební formy, v presbytáři konventního kostela již nalézáme aplikaci gotického tvarosloví (IBIDEM, 28, 30). Projekt výstavby kláštera ze 40. let 13. století již počítal s neklenutou křížovou chodbou, jejíž reliktů byly identifikovány i archeologicky (IBIDEM, 29). Obdobnou progresi ve výstavbě klášterních staveb můžeme předpokládat i v případě pražského konventu. Refektář krakovských bratří představuje zajímavou paralelu pro refektář pražského konventu. Jak již bylo uvedeno, byl vybudován do poloviny 13. století. Při jeho výstavbě bylo využito staršího materiálu. Uplatněné formy, tedy konkrétně křížové bezžebné klenby *cellaria* a klenba refektáře, jsou ještě románského charakteru (SZYMA 2004, 164). Zachované fragmenty krakovské kapitulní síně jsou vyzděny z cihel a předpokládá se, že z cihel bylo vybudováno celé prvotní východní křídlo, tedy analogicky jako v Anežském klášteře (SZYMA 2004, 167).

Ve 30. letech 13. století vyrůstal refektář dominikánského kláštera ve Wroclawi (ŁUZYNIECKA 2014, 167; cf. MAŁACHOWICZ 1978, 142). Rozsáhlé jednotraktové (byť dvoulodní) refektáře, které obecně lze považovat za jedny z nejrozsáhlejších prostor klausury (PEŠKA 2015, 138), nebyly u mendikantů výjimkou. Připomenout lze mimořádně rozsáhlý refektář, překračující hradby, vystavěný v roce 1256 jako součást dominikánského konventu v Paříži či refektář konventu v Toulouse (VIOLLET LE DUC 2005, 92). Analogii pro plochostropé řešení refektáře známe například z nedalekého východního klausurního křídla klarisek Na Františku. Vedle vlastního refektáře musíme v případě pražského konventu předpokládat rovněž existenci sousedící kuchyně, tak jako v maďarském dominikánském klášteře Vasvár, který byl fundován ve 40. letech 13. století (FELD/SZEKÉR 1996, 243).

Romanizující formy, které se uplatnily v první etapě výstavby pražského konventu, nejsou tedy nijak překvapivé. Z torzovitého materiálu o podobě nejstarších řadových staveb, který je k dispozici, vyplývá, že například v německé řádové provincii v době před rokem 1250 lze vyčlenit dvě skupiny staveb. U první, starší, převažovaly ve výstavbě starobylé předrománské a románské formy. U druhé skupiny staveb, o něco mladší, je možné sledovat příklon ke gotice (okolo roku 1240). Přesto i u této druhé skupiny se někdy prosadily „romanizující“ koncepty výstavby, které jsou někdy vysvětlovány vlivem lokálního stavebního prostředí (WILD 1999, 203, 204, cf. 207). Vynikajícím příkladem je konventní kostel dominikánského kláštera v Kostnici, který vyrůstal po roce 1236 a jehož výstavba se protáhla až do 70. let 13. století. Zřetelně se v jeho architektuře

obráží ohlas na domácí románskou architekturu (připomenout lze krychlové hlavice sloupů, jejich patky atp.; KONOW 1954, 5).

Charakter výstavby prvotního konventu tedy může být průnikem různých aspektů, jak teoretických řádových nařízení, tak projevu soudobé slohové vrstvy, ale i vlivu lokální stavební kultury. Nejstarší řádovou sakrální architekturu mendikantů ovlivnila rovněž architektura cisterciáků (např. BINDING/ÜNTERMANN 1985, 341, 342). Bez zajímavosti není, že právě u nejstarších forem jmenovaného důležitého Anežského kláštera jsou shledávány analogie v cisterciáckém stavitelství (SOUKUPOVÁ 2011, 74). Doložitelné jsou rovněž již uvedené vlivy lokální, regionální, které pozorujeme jak u klášterů vyrůstajících ve 13. století (cf. např. sv. Dominika v Sisteron; MONTAGNES 1979, 71), tak rovněž u staveb budovaných ve století následujícím (cf. např. konventní kostel sv. Máří Magdaleny v Sandomierzi; GLIŃSKI 2000, 550). Nelze vyloučit, že s ohledem na dobu výstavby mohla kvádříková výstavba pražského konventu v zásadě konvenovat všem uvedeným hlediskům. Kvádříkové zdivo snad plně odpovídalo i nárokům na „chudobu“ doporučovanou sv. Dominikem. Na generální kapitule v roce 1228 bylo ostatně přijato rozhodnutí, které chránilo ducha řádové chudoby. Mezi teoretickými legislativními restriktivními opatřeními, která se vztahují k výstavbě, nalézáme i omezení vztahující se k výstavbě konventu (MEERSSEMAN 1946, 147, 148).

Z hlediska provozu klauzury není bez zajímavosti členění jižní stěny refektáře. Zajímavá může být interpretace otvoru, nyní zazděného a narušeného, přibližně ve středu jižní stěny konventního křídla (obr. 23), překlenutého masivním pasem z pečlivě tesaných opukových klenáků. Pasy v podobné poloze by bylo možné obecně vysvětlit například komunikací v síle zdiva směřující ke katedře nebo k malé tribuně určené ke čtení během jídla. Katedry byly umísťovány 2–3 metry nad zemí a nacházely se částečně v síle zdiva a částečně vystupovaly do interiéru. Byly přístupné po schodišti vytvořeném v síle zdi a osvětlovaly refektář prostřednictvím jedné nebo několika malých arkád (ENLART 1929, 34), které se otevíraly do jeho interiéru. Přirozeně nelze vyloučit ani komunikaci s ambitem. K výbavě refektářů rovněž náležel často náročně pojatý portál, před nímž se nalézala klášterní studnice. Z dalších provozních aspektů nelze opomenout skutečnost, že refektáře byly často spojeny s kuchyní prostřednictvím průchodu.

Zajímavá je lavice obíhající vnitřní stěny refektáře, která je ovšem mladším doplňkem a pravděpodobně vznikla po rozšíření refektáře v době kolem poloviny 14. století. Obdobné průběžné lavice známe z interiérů kapitulních síní (ENLART 1929, 28). Pozůstatky jedné takové se u nás zachovaly v kapitulní síni zlatokorunského kláštera. Lavice související s liturgickým provozem konventu známe například i z jižního ramene ambitu břevnovského kláštera, z kapitulní síně kláštera minoritů u sv. Františka v Praze (BORKOVSKÝ 1956, 203) či z pražské Staronové synagogy.

Otázkou zůstává, jakou formu měl prvotní kostel dominikánské komunity po jejím příchodu ke sv. Klimentu. Je pravděpodobné, tak jako v mnoha jiných případech, že mniši využívali již existující starší farní kostel sv. Klimenta zpočátku bez výraznějších adaptací. To však nevylučuje, že mohlo být záhy započato s budováním prvotní kvadratury. Pokud předpokládáme, že starší kostel se nacházel v místech lodi kostela Nejsv. Salvátora, pak je nápadný posun prvotní kvadratury, a to z různých důvodů, východním směrem. Nejde však o jev zcela neobvyklý. Zajímavé srovnání nabízí například dominikánský klášter v Gdaňsku. Zde dominikáni obdrželi starší kostel sv. Mikuláše, který zůstal po jejím příchodu nezměněn. Prvotní klauzurní budovy o třech křídlech kolem rajskeho dvora vyrůstaly východně od prvotního kostela (ŁUZYNIECKA 2014, 150, 168), obdobně jako u dominikánského kláštera ve Wrocławu (MAŁACHOWICZ 1978, 140).

Pokud se začalo hned od počátku s výstavbou nového kostela, můžeme předpokládat, že se jednalo, jako u mendikantů obecně, o prostou (vesměs dlouhou protaženou) sálovou stavbu³¹ nebo o složitější (ale běžnou) vícelodní stavbu halovou³² nebo bazilikální³³, tedy formu běžnou u časných staveb dominikánů (SCHNEKLUHN 2000, 105), s kratším či protaženým, někdy trojdílným (Friesach, Kolín nad Rýnem, Kostnice, Curych) presbytářem. Ten, jak již bylo rozpoznáno, je

31 Analogie z druhé čtvrtiny 13. století a kolem 1250: Toruň, Buda (SZYMA 2004, 131 a pozn. 39 na téže straně; ENTZ 1972); Aschersleben, Arnstadt, Dresden, Eisenach, Görlitz, Freiberg, Leipzig, Mühlhausen, Oschatz, Zittau, aj. (k tomuto nejnověji MAGIRIUS 2017, 109–115); sálové stavby bez přiznaného presbytáře charakterizují stavby františkánů ve středním a severním Německu (SCHNEKLUHN 2000, 108); ve středovýchodní Evropě se uplatňovala jednolodí s ploše uzavřeným chórem, tedy řešení, jehož nejstarším zástupcem je asi polský Płock (SCHNEKLUHN 2000, 139). Pro jednotnost nepřekládáme německé topografické názvy do české jazykové mutace.

32 Např. Leipzig – dominikáni, 1230/1240 (MAGIRIUS 2017, 109); připomenout lze jednu z nejstarších trojlodních hal v Rakousku, kterou zastupuje právě dominikánský kostel v Retz 1279–1295 (DOMIN 1935, 212). Nejstarší dominikánská hala v německém jazykovém prostředí vyrůstala v Kolíně nad Rýnem (SCHNEKLUHN 2000, 106).

33 Např. nejstarší dominikánská bazilika v Sandomierzi (SCHNEKLUHN 2000, 139); Jihlava – minorité, před pol. 13. stol. (FOLTÝN ET AL. 2005, 347); dále lze uvést cenný dominikánský kostel ve Friesachu, 1251–1258 (lod' s romanizujícími prvky), či nejstarší zachovanou zaklenutou baziliku v Německu v Eßlingen (DOMIN 1935, 98, 105, 115).

patrně střeoevropského původu a záhy se uplatnil u řady časných německých staveb. S jeho výskytem je třeba počítat již od přelomu 20. a 30. let 13. století (SZYMA 2004, 133). Není bez zajímavosti, že záhy se uplatnil protažený chór i v nedalekém klášteře klarisek Na Františku (1238–1245). V našem případě hraje důležitou okolnost fakt, že patrně nejstarší protažený presbytář u mendikantů reprezentuje právě nejstarší etapa výstavby chóru konventního kostela v Krakově (v polské provincii představoval druh archetypu, na který navázaly další konventy), kde se rovněž, ale o něco později, uplatnil navazující trojlodní korpus vlastní lodi posvěcený 1248–1251 (SZYMA 2004, 139, 142, 283). Je třeba však připomenout, že i v dominikánské architektuře nacházíme záhy i trojdílné skříňové chóry, jako například v Kostnici (od 1236; SCHENKLUHN 2000), ale i variace při výstavbě lodí, například ve formě dvoulodí jako u minoritů v Krakově (po 1237; SCHENKLUHN 2000, 145).

Nesnadná je však interpretace kvádříkového objektu na východní periferii kláštera (obr. 16), (viz kapitola VII. 1). Archeologické ani písemné prameny nám jeho funkci bezpečně neobjasňují. Na základě nálezové situace nelze dokonce vyloučit možnost, že tato stavba by mohla být o něco málo starší než severní a východní křídlo konventu. Hypoteticky by tak mohla v prvních letech po příchodu dominikánů k mostu sloužit jako nejstarší budova konventu. Později, po dostavbě kvadratury, mohla být využita jinak, respektive se její využití mohlo v čase měnit, či v sobě slučovala více funkcí. Při hledání interpretace objektu je nápadná opět krakovská analogie. Ve čtvrté stavební fázi byl v místě pozdějších konventních budov vystavěn patrový nepodsklepený „románský objekt“, který byl vystavěn z cihel na obdélném půdorysu. Vnější rozměry objektu činily 21 × 10,8 m. Podstatné je, že objekt byl vybudován převážně v románských formách a byl ve vztahu k prvotnímu východnímu křídlu klausury. Stavba se specifickou funkcí a vymykající se z klasického modelu *claustra* byla interpretována jako objekt provinčního teologického studia. Podstatné je, že objekt byl izolován od zbytku kláštera a ke zmíněné funkci stavby poukazuje i pomístní název v topografii kláštera. Objekt byl datován do pátého desetiletí 13. století (SZYMA 2004, 109, 110, 112). Škola se v pražském konventu nalézala bezpečně ve 14. století. Je však možno předpokládat, že *studium generale* mělo u sv. Klimenta svého staršího předchůdce – místní řádové učení (ČERNUŠÁK 2001, 71). Vzhledem ke školní tradici konventu, obdobně jako v Krakově, je tato možnost velmi pravděpodobná (v okrajové poloze se nacházela i škola např. u dominikánů v Paříži (SCHENKLUHN 2000, 233). Vzhledem k jeho okrajové poloze je možno uvažovat i o obydlí pro hosty (*domus hospitum*). Dům mohl být teoreticky samostatně přístupný od severu, neboť tam se mohl nalézat veřejně přístupný prostor, snad i komunikace. Méně pravděpodobné se jeví využití budovy jako *infirmaria* (cf. Paříž) či jako stavby pro hospodářský provoz kláštera. Uvažovat lze snad i nad funkcí obytnou, jako zázemí laiků (cf. WILD 1999, 239).

Význam nálezů fragmentů pražského domu vyplývá rovněž ze skutečnosti, že v Čechách doposud postrádáme výraznější doklady architektur nejstarších dominikánských klášterů. V Hradci Králové pochází patrně z kláštera dominikánů kvalitní soubor architektonických článků, z nichž některé je možné datovat již před polovinu, nebo do doby kolem poloviny 13. století (nejnověji BLÁHA/KOVÁŘ/SLAVÍK 2014, 28, 232). V Litoměřicích zůstalo z výstavby 13. století snad jen jádro severní zdi konventního chrámu. Tento stav je jistě ovlivněn i úrovní poznání jednotlivých objektů. Nejstarší dokumentované příklady pocházejí především ze třetí čtvrtiny 13. století. Připomenout lze dominikánský klášter v Písku, u kterého se předpokládalo, že vyrůstal pravděpodobně již v 50. letech 13. století. Nejnověji je výstavba kostela datována do doby kolem roku 1275 (ADÁMEK 2005, 27). Jednalo se o trojlodní stavbu s protaženým chórem, který po obou stranách provázely gotické kaple různého stáří (ADÁMEK/SOMMER 1997, 51). Podstatné je, že jej budovala lokální královská huť, podílející se na výstavbě dalších staveb v Písku (např. KUTHAN 1975, 69, 70). Nejnovější výzkumy (1993–2001) identifikovaly základy triumfálního oblouku a dále pohřby při něm a v místě chóru (ADÁMEK/FRÖHLICH 1996, 39, 41), ale především doložily, že severní chórová kaple, opatřená opěrákem, byla vybudována až někdy kolem poloviny 14. století a dodatečně přistavěna ke kostelu ze 13. století (ADÁMEK/FRÖHLICH 1997, 34, 36, 38). Odhalen by následně polygonální závěr presbytáře hlavní lodi, ve kterém se nacházelo torzo podlahy z nezdobených dlaždic, pod nimiž byla nalezena keramika poslední třetiny 13. století. Nelze vyloučit, že presbytář byl zaklenut pomocí terakotových klenáků žeber klínové vyžlabené profilace (ADÁMEK/FRÖHLICH 2002, 33, 35, 39). Zajímavé je konstatování, že šíře presbytáře odpovídá šířce presbytáře farního kostela (IBIDEM, 33, 35, 39, 40).

Důležitou stavbou je dominikánský klášter v Českých Budějovicích. Nejstarší stavební etapě zde náleží bazilikální klášterní kostel Obětování Panny Marie, s protaženým polygonálně ukončeným chórem. Citovaný výzkum nejnověji odhalil severní chórovou kapli s polygonálním závěrem,

provázanou s obvodovou zdí presbytáře a hranolovou věží (THOMA 1997, 51, 54; v současnosti se je připravována nová studie). Zdivo kaple tvořené nepravidelně přitesanými kameny bylo opatřeno vnějšími opěráky, dílem přizděnými na spáru a v západní části její lodi vloženou dělicí příčkou (IBIDEM, 51). Kaple byla přístupná z transeptu, chóru, a dokonce ze schodišťové věže (IBIDEM, 52). Po jižní straně presbytáře byla odhalena jižní chórová kaple s polygonálním závěrem (IBIDEM, 52). Podstatné je zjištění, že boční chórové kaple byly součástí trojchórového závěru, jehož výstavba byla zahájena mezi lety 1263–1265 a jehož střední a původně nižší chór byl opatřen plochým závěrem (IBIDEM, 52, 54). Zdá se, že k roku 1274 zde byl svěcen trojchórový závěr s přímo uzavřeným, ploše přestropeným středním chórem a rozestavěným transeptem a trojlodím (IBIDEM, 56). Předpokládá se, že v 80. letech 13. století byla dokončena stavba obvodových zdí konventního kostela a patrně i transeptu, v jejich stavbě se však pokračovalo dále, a to v několika etapách. Na samém sklonku 13. či na začátku 14. století byl nově budován závěr středního trojchórového závěru, který byl současně zvýšen a zaklenut (IBIDEM, 57). Na konci 13. století byla výstavba kostela dokončena, ale dále se pracovalo na finalizaci jeho interiéru. Podstatné je zjištění, že již v 60. letech 13. století, tedy v nejstarší stavební etapě výstavby, byla zahájena výstavba partií západního křídla konventu (IBIDEM, 57). V severní části západního ramene konventu byla zjištěna rozsáhlá středověká klenutá prostora s původním vstupním portálem, jehož niku zdobí freska asi z doby před rokem 1300 (PAVELEC 1996, 300). Hypoteticky se předpokládá, že konventní budova byla dokončena, s výjimkou některých partií, na počátku 14. století (THOMA 1997, 58).

V Klatovech existovaly ve středověku dokonce dva kláštery dominikánů. Za starší je považován klášter uvnitř hradeb, doložený v dominikánské historiografii k roku 1267, pro který jsou nepřímé indicie, že skutečně existoval již na konci 13. století (TEJČEK 2008, 68, 69). Archeologický výzkum zde doložil pozůstatky dřevěných staveb, které byly interpretovány jako klášterní provizorium z doby těsně po lokaci města ve třetí čtvrtině 13. století. V chronologicky následné fázi zde vyrůstal kamenný konventní kostel opatřený obdélným presbytářem s polygonálním závěrem, ke kterému byl na jižní straně přistavěn další objekt, snad kaple (HŮRKOVÁ/PICKA 2008, 39, 41). Fragmenty kostelní stavby, bez bezpečné identifikace zdiv kláštera, jsou datovány do poslední čtvrtiny 13. století (IBIDEM, 44).

VI.2 Druhá stavební etapa

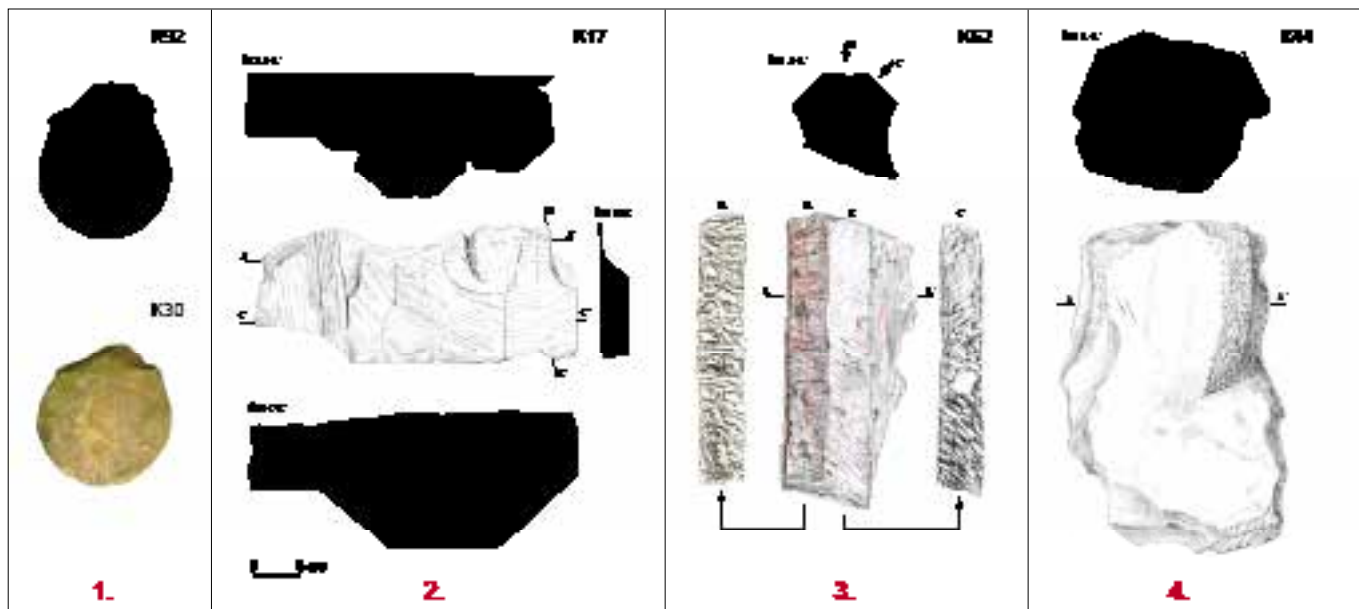
CHARAKTER A TECHNOLOGIE VÝSTAVBY DRUHÉ STAVEBNÍ ETAPY, DISLOKOVANÉ NÁLEZY

Při výzkumu v letech 2012–2015 nebyly nalezeny žádné „intaktní“ zděné konstrukce, které by bylo možné bezpečně ztotožnit s druhou stavební fází konventu, kterou je možné klást ještě do 13. století. Ovšem na základě dislokovaných architektonických fragmentů lze uvažovat o tom, že objekt kvadratury, a velmi pravděpodobně i kostel, prošly raně gotickou přestavbou, nebo se pokračovalo v jejich výstavbě. Dokládá to například dílec výběhu klínových vyžlabených žeber, které koření v náběžním štítu (obr. 39: K17). Tento architektonický prvek byl získán při stavebním průzkumu ze zásypu gotické okenní niky prolomené dodatečně v jižní stěně severního křídla kvadratury (obr. 23: II). Zásyp niky souvisel s raně novověkou adaptací prostoru refektáře. S tímto prvkem formálně souvisí fragment klínového vyžlabeného žebra (obr. 39: K62) druhotně zazděný do raně novověké zdi vložené do západní části někdejšího refektáře (obr. 21: zeď 72 v sondě A12).³⁴ Další dva fragmenty vejčité profilovaných žeber, které by bylo s opatrností možné volně zařadit rovněž do této doby, a to přes naznačenou možnost jejich starší datace, byly nalezeny ve vrcholně středověké konstrukci severozápadně od konventu (HAVRDA/KOVÁŘ 2011, 80–82). Jiným prvkem, který volně spojujeme s touto fází výstavby, jsou fragmenty přípor s válcovými dírkami (obr. 39: K 30, K92). Zlomky dřívků byly druhotně využity v novověké zdi nalezené východně od kapitulní síně (obr. 35: situace zdi Z146) a v novověké opukové dlažbě vyplňující interiér bývalého refektáře adaptovaného jezuitů na školní budovu (obr. 39: prvek č. K30 z vrstvy D4-4). Je možné, že s touto raně gotickou etapou výstavby také souvisí fragment masivní opukové kružby (obr. 39: K44) nalezený v druhotné poloze v násypu, kterým byl zvýšen terén Studentského nádvoří těsně před výstavbou barokní jezuitské koleje. Kontexty nálezů prvků bohužel neumožňují jejich spojení s konkrétní stavební strukturou. Opukové prvky vykazují stopy po opracování nástrojem s ozubeným ostřím. Na povrchu zlomků klenebních žeber se zachovala povrchová úprava reprezentovaná nátěrem červenou monochromní barvou. Konečně je třeba ještě zmínit fragment profilace tvořené drápkem. Zlomek byl bohužel nalezen opět mimo svůj původní kontext, a to ve výplni gotické okenní niky (obr. 23, 27).

34 Zmíněnou raně novověkou zeď spojujeme s provizorními adaptacemi kláštera poškozeného za husitských válek.

INTERPRETACE A DATACE DRUHÉ STAVEBNÍ ETAPY

Bezpečné datování uvedených forem nalezených architektonických prvků není snadné. Především náběžní štítek s výběhem klínových vyžlabených žeber má raně gotický charakter. Náběžní štítky se u nás běžně vyskytují od druhé čtvrtiny 13. století, obecně je jejich užívání v architektuře období Přemysla Otakara II. s tím, že tento prvek přechází až do poloviny 14. století. V našem případě není bez zajímavosti zakončení boční profilace pásků krajních žeber, která se kolínkovitě vytrácí. S podobně utvářeným štítkem se setkáme v Praze na Starém Městě například u výběhu klínových žeber domu čp. 604. Zařazení prvku do 13. století nevylučuje ani profilace klenebního

Obr. 39. Praha 1-Staré Město, Klementinum. Tabulka architektonických článků řazených do 2. etapy výstavby kláštera sv. Klimenta (měřítko je společné pro všechny prvky). **1** – fragment válcové přípoje K92 ze zdi Z146 v sondě F3; K30 – druhotně osazený v novověké dlažbě v sondě D4; **2** – zlomek výběhu klínových vyžlabených žeber kořenících v náběžním štítku K17, prvek byl vyjmut z výplně gotické okenní niky ve zdi Z7 v sondě D4 (obr. 23, 27); **3** – fragment klínového vyžlabeného žebra K62 odpovídající parametrům předchozího prvku, nalezen ve zdi Z72 v sondě A12 severně od kláštera (obr. 14); **4** – zlomek okenní kružby K64, nalezený v novověké vrstvě v sondě A5 severozápadně od kláštera (zaměření a kresba S. Svatošová, 2014).

žeбра, kterou známe z nedaleké Staronové synagogy vyrůstající kolem roku 1275 (KUTHAN 1994, 350). Je však třeba připomenout, že přechování raně gotického tvarosloví, v našem případě tedy náběžních štítků, a to dokonce ve volně srovnatelné formě, lze doložit v domácím materiálu. Výmluvné jsou náběžní štítky uplatněné při zaklenutí jižního bočního přístavku k presbytáři kostela sv. Petra a Pavla v Horažďovicích, který vyrůstal až na počátku 14. století (KUTHAN 1994, 113). Pěkný příklad přechování raně gotického tvarosloví u architektonických článků ještě v průběhu 1. poloviny 14. století poskytují například kostely sv. Víta v Morašicích (okr. Chrudim, např. jeho severní portál; LIBAL 2001, 265) nebo kostela sv. Bartoloměje v Mochově (presbytář). Zlomky přípor s válcovými dírkami mají u nás širší dobu výskytu a neumožňují přesnější časové zařazení. Pokud bychom uvažovali o tom, že jeden z nalezených zlomků náleží svazkové přípoře, pak její dataci do 3. čtvrtiny 13. století nelze vyloučit. Svazkové válcové přípoje s válcovými dírkami byly u nás součástí architektonického rejstříku klasické gotiky 3. čtvrtiny 13. století. V Praze tento typ prvku našel uplatnění v nedalekém křižovnickém kostele sv. Františka (datovaném do 50., případně 70. let 13. století), v presbytáři kostela sv. Salvátora v Anežském klášteře (60. léta 13. století) nebo při dobře datovatelném zaklenutí transeptu klášterního kostela premonstrátů na Strahově (1258–1263). Přirozeně by bylo možné citovat množství dalších příkladů.

Velmi poškozený fragment kružby s masivními pruty by mohl mít svou (volnější) analogii v kružbách zvíkovského hradního ochozu.

Dataci již publikovaných vejčitě profilovaných žeber by bylo možné opřít o nález srovnatelně profilovaných raně gotických žeber, která jinak unikala soubornému zpracování (cf. MENCL 1953, 270, tab. II na s. 271). Ta byla nově dokumentována v cisterciáckém klášteře ve Žďáře nad Sázavou (KOVÁŘ v tisku). Nelze tedy vyloučit, že i tato žebra byla vytesána nejpozději někdy kolem let 1260–1270.

Již bylo naznačeno, že bohužel nevíme, s kterou konkrétní částí kláštera zmiňované architektonické zlomky souvisí. Nelze vyloučit, že jejich vznik lze spojit s plynulou výstavbou klášterních staveb, rovněž tak však mohou náležet k adaptaci již stojících objektů. S opatrností datujeme jmenované prvky do období kolem let 1260–1270 s tím, že u některých nelze vyloučit ani dataci pozdější.

VI.3 Třetí stavební etapa

CHARAKTER A TECHNOLOGIE VÝSTAVBY TŘETÍ STAVEBNÍ ETAPY

S třetí stavební etapou pracovně spojujeme výstavbu nového presbytáře konventního kostela o závěru sedmi stran dvanáctiúhelníka, krajně hypoteticky výstavbu presbytáře kapitulní síně, a dále volně některé nalezené architektonické fragmenty. Především jde o důležitý fragment hruškové svazkové přípory (obr. 42: K37) a některé zlomky kružeb se zaostřenými laloky (obr. 42: K74). Již dříve M. Vilímková zjistila, že z dominikánského kostela se ve hmotě renesanční stavby dochovaly tři klenební pole chóru a závěr o půdorysu sedmi stran dvanáctiúhelníka. Řádivý kostel rekonstruuje jako bazilikální dispozici s dlouhým presbytářem (VILÍMKOVÁ 1970A, 85). Výstavba presbytáře je spojována s počátky vlády krále Jana Lucemburského (LIBAL/MUK 1996, 125), hypoteticky s obdobím po roce 1316. Určitější informace o gotickém konventním kostele se v písemných pramenech objevují velice sporadicky. Zajímavé údaje o stavbě kostela Nejsvětějšího Salvátora nalézáme v *Diarium Collegii*, konvolutu různých zápisů z rozmezí let 1578–1610, který je dnes uložen v knihovně Strahovského kláštera a na nějž jako první upozornila Milada VILÍMKOVÁ (1970a, 10). Z něj vyplývá, že chór kostela Nejsvětějšího Salvátora stojí na místě kostela pobořeného husity. Zároveň nemůže být pochyb o tom, že na stavbu chóru byly použity části gotického kostela. Právě tuto tradici převzali jezuitští historikové P. Jan Miller a P. Johann Schmidl. Oběma autorům však nebylo zcela jasné, o jaký kostel se v tomto případě vlastně jednalo. V *Diariu* je pouze zmínka o „starém kostele zbořeném Žižkou“ (MUSÍLEK 2012, 27). Oba pozdější autoři, pro něž byl kostel sv. Klimenta odedávna deformovaná stavba s příčně orientovanou lodí a dvěma apsidami, jej zřejmě ztotožnili s kaplí či kostelíkem sv. Bartoloměje. Po husitských válkách živořící dominikánský konvent neměl finanční prostředky na opravu zničeného hlavního kostela sv. Klimenta. Jeho patrocinium spolu s bohoslužbami tedy přenesli do kapitulní síně kláštera, která s přilehlými kaplemi (jednou z nich mohla být i kaple sv. Bartoloměje, eventuálně sv. Vincence) od té doby převzala funkci původního kostela sv. Klimenta. Provisorium se stalo definitivním a v polovině 16. století byla již pro jezuitu kostelem sv. Klimenta kapitulní síň s přilehlými kaplemi, kdežto zřícený kostel sv. Klimenta byl podle dobových zpráv bezejmenným kostelem rozbořeným husity (MUSÍLEK 2012, 28; VILÍMKOVÁ 1970b, 4–5). Na místě středověké svatyně jezuité ve dvou stavebních etapách vybudovali kostel Nejsv. Salvátora (HORÝNA/OULÍKOVÁ 2006, 8). Chór renesanční baziliky byl vybudován v poslední čtvrtině 16. století s použitím zdiva presbytáře gotického kostela sv. Klimenta. Ještě okolo roku 1541 stála podle soudobé Hájkovy kroniky jižní zeď středověkého presbytáře konventního kostela sv. Klimenta, severní byla zničena v roce 1420 (HÁJEK 1541, 890). V západní části lodi, na její destrukci, byly postaveny dva měšťanské domy. Že při jejich stavbě bylo využito zdivo lodi konventního kostela, dokládá zápis z roku 1594, v němž je zmínka, že jeden z těchto domů je s novým jezuitským kostelem spojen obloukem. S největší pravděpodobností se jednalo o gotický oblouk lodi dominikánského kostela (VILÍMKOVÁ 1970a, 85). Zůstává otázkou, zda se dominikánům do roku 1420 podařilo kostel dokončit. Nelze vyloučit, že loď kostela zůstala pouze nedostavěným provizoriem. Východní část kostela sv. Klimenta však zcela jistě dokončena byla a sloužila k bohoslužbám.

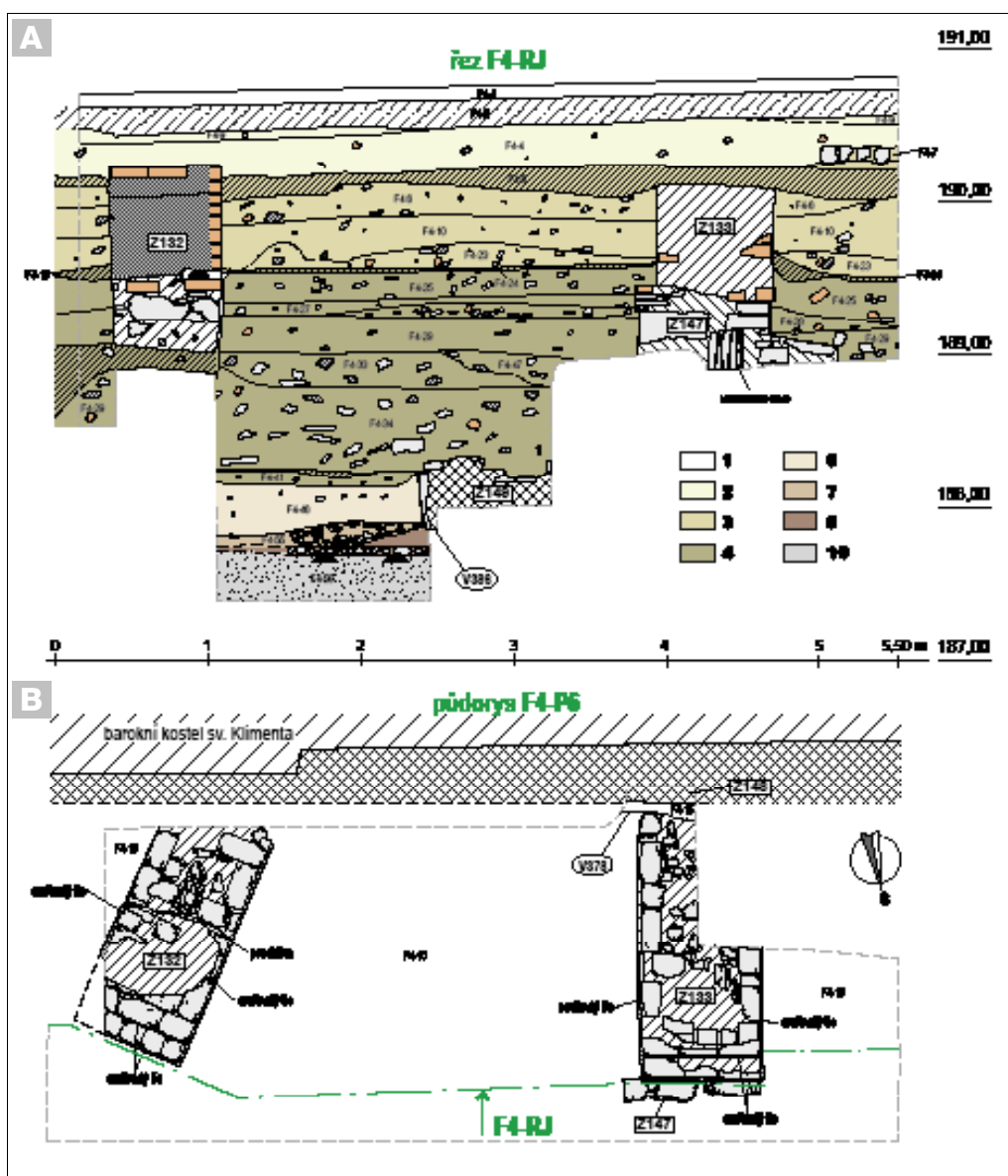
Zda k třetí stavební etapě náleží i výstavba protaženého presbytáře kapitulní síně, nelze bezpečně rozhodnout. Vzhledem ke shodné orientaci s chórem konventního kostela však nelze tuto eventualitu vyloučit. Východně od kapitulní síně se podařilo zachytit severní část dvou opěrných pilířů polygonálního závěru kaple kapitulní síně (obr. 16, 35, 40: Z132, Z133). Výstavba presbytáře náleží mladší středověké výstavbě. Presbytář a závěr kaple kapitulní síně byl zničen při stavbě barokního kostela sv. Klimenta v roce 1711. Torza opěrných pilířů se nedochovala v původním autentickém stavu, jejich čela byla patrně v raném novověku přezděna. Nadzemní části gotických líců pilířů byly vyzděny z cihel s utaženou spárou, následně opatřeny omítkovou vrstvou, jádro zdiva tvořila drobnější lomová opuka. Základ severního novověkého přezdění byl z lomové opuky, uplatnily se v něm i druhotně použité gotické architektonické články. Narušil navážkové souvrství stavebního odpadu s raně novověkou keramikou (obr. 40A, 41). Rozhraní základového a nadzemního zdiva druhotně novověké úpravy (niveleta 189,4 m) bylo pouze 1,4 m pod dnešním povrchem nádvoří. Středověké základy pilíře nebyly při výzkumu odhaleny. Jižní část pilířů byla zničena při stavbě barokního kostela sv. Klimenta. Zmíněné fragmenty závěru presbytáře kapitulní síně, konkrétně zbytky opěráků, jsou vyzděny z cihel uplatněných v lici opěráků a litého jádrového zdiva z lomového opukového kamene a tvrdé vápenné malty. Spáry mezi lícními cihlami byly utaženy.

Obr. 40. Praha 1-Staré Město, Klementinum – jihozápadní část Hlavního nádvoří. Sonda F4 z roku 2013 před barokním kostelem sv. Klimenta. Dva opěráky kaple sv. Bartoloměje, upravené v raném novověku. Situace viz obr. 14, 35.

A – řez (F4-RJ) nadloží s pohledem na čela dvou severních opěráků presbytáře polygonálního závěru kaple kapitulní síně dominikánského kláštera.

B – půdorys; konstrukce opěráků byla upravena/prodloužena v souvislosti s novověkými adaptacemi kláštera jezuitů.

Legenda: 1 – recentní navážky a výplně výkopů pro inž. sítě; 2 – navážky a dlažby spjaté s barokní stavbou Klementina (poč. 18. stol.); 3 – zvýšení terénu v novověku (17. stol.); 4 – zvýšení terénu v raném novověku, jezuitské úpravy v areálu středověkého kláštera (2. pol. 16. stol.); 6 – vrstvy vzniklé v době existence kláštera (14. až poč. 15. stol.); 7 – vrstvy vzniklé v době existence kláštera (13. stol.); 8 – raně středověké sídlištní souvrství s nevýraznou valounkovou dlažbou při bázi (2. pol. 11. až 1. třetina 13. stol.); 10 – geologické podloží (kresba K. Žďárský, 2014; analýza stratigrafie J. Havrdá; grafická úprava J. Hlavatý a S. Babušková, 2017).

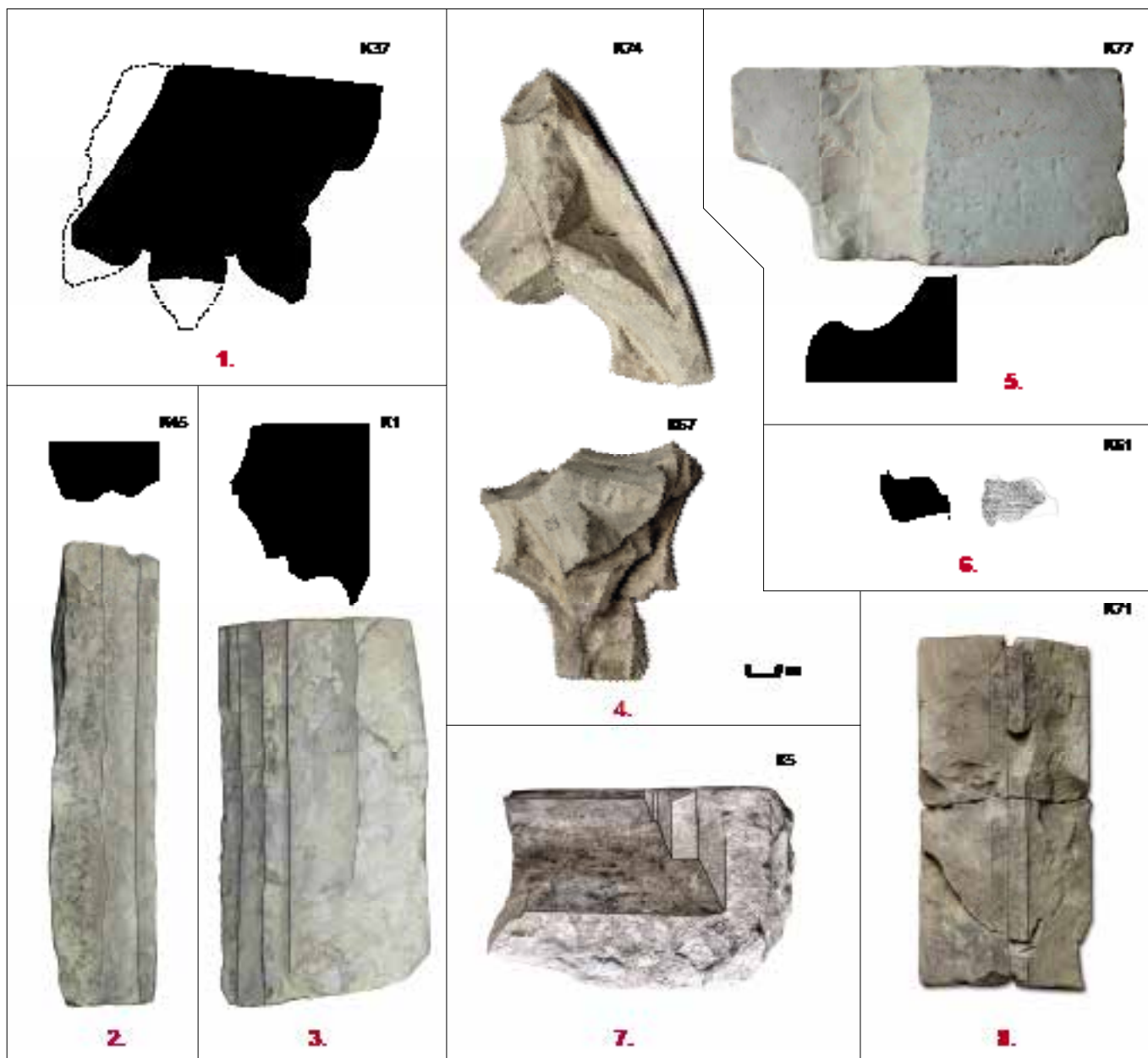
vícedílné okenní kružby s uplatněnými vícelistými obrazci (obr. 42: K67). Forma kružby takové zařazení v zásadě nevylučuje. Prvky byly druhotně využity jako stavební materiál ve zděné gotické lavici (obr. 21, 23: zdi Z69, Z75, Z80, Z115), která obíhala vnitřní stěny refektáře. Podstatné je zjištění, že výstavba lavice byla skutečně ještě někdy v období vrcholného středověku (viz níže). Lze tedy předpokládat, a forma kružby takové úvahy umožňuje, že prvky pocházejí z časnější, tedy třetí, vrcholně gotické etapy výstavby kláštera. Do téže doby lze snad datovat i fragment okenního ostění (obr. 42: K1) probraného dvojicí výžlabků, mezi kterými nacházíme náznak odstupnění. Zda s touto etapou výstavby souvisejí i jiné zlomky, jako jsou rovněž další fragmenty okenních kružeb s vícelistými obrazci (obr. 43: K75) nalezené v novověkých navážkách, nelze prozatím bezpečně vyloučit. Nalezené opukové fragmenty se již vyznačují tendencí k vyhlazování povrchu prvků.

Prozatím se nedokážeme přesněji vyjádřit k technologii a podobě klášterních objektů, které spojujeme s touto etapou výstavby. Výjimku představuje výrazný závěr 7/12 presbytáře konventního kostela a hypoteticky i presbytáře kapitulní síně. Nelze však prozatím rozhodnout, zda šlo pouze o adaptaci románského, případně raně gotického, či románského raně goticky upraveného presbytáře, nebo o novostavbu konventního chrámu. V každém případě, pokud lze soudit, formy presbytáře jsou zcela odlišné od nejstarší etapy výstavby. U konstrukce presbytáře předpokládáme uplatnění lomového kamene a jeho kombinaci s tesanými architektonickými články. Nastíněné úvahy jsou ovšem podmíněny předpokladem, že presbytář, respektive jeho závěr, je gotický. Při zběžném ohledání presbytáře je totiž nutné konstatovat, že jeho opěrné pilíře nejsou gotické, ale minimálně v některých případech renesanční. To dokládá jak zpracování kvádrového zdiva, ze kterého jsou vystavěny, tak nápadná absence jejich odstupnění i charakter říms, které opěráky obíhají. Rovněž ostění štíhlých vysokých oken závěru navazují svou formou na ostění „gotizujícího“ renesančního okna, které je dosud zřetelné v jižní věži kostela Nejsv. Salvátora. Lze tedy shrnout, že tvarosloví, které pozorujeme u závěru kostela Nejsv. Salvátora, je renesančního původu, provedené ovšem v gotizujících tvarech.

INTERPRETACE A DATAČE TŘETÍ STAVEBNÍ ETAPY

Dosavadní výzkumy dospěly k závěru, že (nový) chór o závěru 7/12 náleží konventnímu kostelu a vyrůstal v první polovině 14. století, snad v raném období vlády Jana Lucemburského, patrně po roce 1316 (LIBAL/MUK 1996, 125). Pro rámcové časové zařazení presbytáře konventního kostela je rozhodující půdorys jeho závěru. S polygonálními závěry o sedmi stranách dvanáctiúhelníka se u nás setkáváme nejdříve v době kolem roku 1300 a následně v průběhu 14. století. Z časných příkladů uvádíme presbytář kostela sv. Tomáše v Praze (po 1285 – svěceno 1315). Důležité je, že obdobný závěr 7/12 se uplatnil u dlouhého chóru nového kapitulního chrámu na Vyšehradě, navazujícího na starší baziliku, který vznikl v 1. třetině 14. století pod patronací Elišky Přemyslovny (BENEŠOVSKÁ 2001, 91). Důležité je zjištění, že inspirací pro novostavbu vyšehradského chrámu – ale i klášterního kostela sv. Klimenta – byly chóry pražských mendikantů (BENEŠOVSKÁ 2001, 95). V časném 14. století se uplatnil obdobný závěr u kostela sv. Václava v Budyni nad Ohří (LIBAL 2001, 47). Do doby kolem roku 1340 je datován presbytář kostela sv. Mikuláše v Benešově u Prahy (IBIDEM, 16). Půdorysně obdobný je závěr nedalekého minoritského konventního kostela tamtéž, který je však někdy datován až do poslední čtvrtiny 14. století (IBIDEM, 16). Témuž typu náleží i závěr presbytáře klášterního kostela sv. Tomáše v Brně, který vyrůstal po roce 1350 (IBIDEM, 38). Obecně je do 14. století řazen presbytář s pojednáváním závěrem kostela sv. Mikuláše v Dobřanech (LIBAL 1995, 255). Celý korpus středověkého kostela, ke kterému náleželo i trojlodí, lze datovat v literatuře nezmiňovaným západním lomeným portálem s vloženým sedlem, tedy typem portálu běžným ve druhé třetině 14. století. Z drobných venkovských staveb je možné zmínit presbytář s uvedeným typem závěru u kostela v Postupicích (LIBAL 2001, 344) asi z první čtvrti 14. století.

Obdobný typ závěru se uplatnil u dlouhých chóru mendikantských kostelů v širším středoevropském prostoru. Z dominikánských klášterních kostelů je možné zmínit několik závěrů o půdorysu 7/12 – Maastricht (1267–1294), Stralsund, Neuruppin (kol. 1280), Koblenz (kol. 1270–1280; SCHENKHLUN 2000, 117) Štrasburk (důležitý prvotní chór zničeného dominikánského kostela, zahájeno 1254; DONIN 1935, 38), Eichstätt (1271–1278; BINDING/UNTERMANN 1985, 334, obr. 382). Z minoritských staveb je možné uvést závěr důležitého minoritského kostela v Kolíně nad Rýnem (chór svěcen již v roce 1260), Trevíru (Trier, kol. 1270; SCHENKHLUN 2000, 117) či konventního kostela téhož řádu ve Stralsundu (kolem 1300). V pokročilém 14. století se uvedený typ závěru uplatnil u minoritů ve Zhořelci (Görlitz; 1371–1381; BINDING 1982, 434, 435, 437). Je třeba připomenout,

Obr. 42. Praha 1-Staré Město, Klementinum. Architektonické články řazené do 3.–4. etapy výstavby dominikánského kláštera sv. Klimenta. **1** – fragment druhotně zazděné svazkové hruškové přípory K37, nález ze zdi Z70 v sondě A10; **2** – fragment hruškového přírodního žebra K45, nález ze zdi Z109 v sondě D6; **3** – fragment okenního ostění K1, nález ze zdi Z70 v sondě D7; **4** – fragmenty okenních kružeb K74, K67 druhotně zazděných v kamenné lavici refektáře, nálezy ze zdi Z69 v sondě A11; **5** – fragment sedlového portálu K77, nález ze zdi Z72 v sondě A12; **6** – zlomek prutu hruškové profilace K61, nález ze zdi Z72 v sondě A12; **7** – dílec okenního bankálu K5 s navazující profilací ostění, nález ze zdi Z70 v sondě D7; **8** – sloupek okenní kružby K71, nález ze zdi Z69 v sondě A11 (zaměření M. Kovář a J. Hlavatý; kresba J. Hlavatý, 2014).

že kolem roku 1300 zobecnilo řešení, kdy chóry obdržely tři či více klenebních polí a dosáhly tak protažené podoby (k tomu např. DONIN 1935, 40; GIESE 1939, 402). Vrcholný příklad vysokho chóru z doby kolem roku 1300 představuje stavba minoritů ve Vídni (1276–1295; SCHENKHLUN 2000, 204). Jde tedy o tendence, které můžeme pozorovat i v případě dominikánského konventního kostela v Praze.

Z architektonických prvků nalezených při výzkumu v roce 2012–2015 je velice cenný a důležitý fragment hruškové svazkové přípory (obr. 42: K37). Užití hruškových přípor je u nás spojováno nejdříve s pozdním 13. stoletím, tedy s obdobím, pro které máme doloženou celou řadu analogií. V našem případě je však důležité, že mezi pruty byly vytesány drobné oblounky. Pro takové řešení nalézáme blízkou analogii u pilíře olomoucké katedrály a v mírně obměněném provedení v kostele sv. Jana Křtitele a sv. Jana Evangelisty v minoritském klášteře v Brně (PRIX 2011, 280, 283, obr. 160). Nelze vyloučit, pokud lze soudit z publikované dokumentace, že obdobnou formu měly i rozeklané přípory v závěru nového chóru zmiňovaného kapitulního kostela na Vyšehradě z 1. třetiny 14. století (BENEŠOVSKÁ 2001, 93; cf. v citované práci obr. 11 na s. 92 – u středního prutu zřetelný oblounek). Přirozeně linearizované hruškové svazkové přípory se uplatnily i v průběhu 14. století. Připomeňme alespoň nedaleký kostel Panny Marie Sněžné na Novém Městě pražském. Hruškové linearizované přípory se uplatnily v polovině 14. století v mendikantské architektuře i jinde, například v dlouhém chóru minoritského kostela ve Wiener

Neustadt (kolem 1330; DONIN 1935, 71). S poukazem na analogii v olomouckém dómu nelze vyloučit, že analyzovaný zlomek přípoje byl vytesán někdy v době kolem roku 1300, případně o něco později, v polovině 14. století. Z dalších dvou uvedených prvků, nalezených v konstrukci zděné lavice refektáře, je možné datovat volně pouze fragment kružby se zaostřeným lalokem (obr. 42: K74). Kružby se zaostřenými laloky jsou u nás běžné v polovině 14. století. Ojediněle je však lze zaznamenat již v cenných raně gotických kružbách kostela sv. Jana v Jindřichově Hradci, v hradním paláci na Křivoklátě a Choustníku, v Petrovicích u Sušice a na sklonku 13. století v chóru městského kostela v Nymburku (např. LÍBAL 2001). Rozhodující je sférický útvar lemující lalok kružby, zobecňující od roku cca 1270 ve Francii a nastupující kolem roku 1290/1300 v německém prostředí.

Forma okenního sloupku (obr. 42: K71), respektive svislého prutu kružby, přesnější časové zařazení neumožňuje. V profilaci však již nenalzáme charakteristické hůlkovité pruty, ale mělké výžlabky. S podobnou proměnou profilace okenních prutů se setkáváme například již u kružeb presbytáře dominikánského klášterního kostela v Českých Budějovicích (LÍBAL 2001, 62). První posvěcení kostela proběhlo patrně v roce 1274, ale kostel byl dokončen až kolem roku 1300 (nověji PAVELEC 2008, 3). Datovat fragmenty dalších okenních kružeb je rovněž obtížné (obr. 42, 43: K75, K93). Pouze v případě fragmentu kružby K67 je možné uvažovat o její dataci do poloviny 14. století, a to zejména na základě zmiňovaného kontextu jeho nálezů. Zlomek byl nalezen spolu s prvky K71 a K74. Do téže doby lze snad datovat i fragment okenního ostění (obr. 42: K1). Shodně profilovaná okenní ostění známe například z nejstarší etapy výstavby klášterního kostela sv. Anny a jižního i západního křídla ambitu (polovina 14. století) nedalekého kláštera dominikánek (KOVÁŘ 2017, 6).

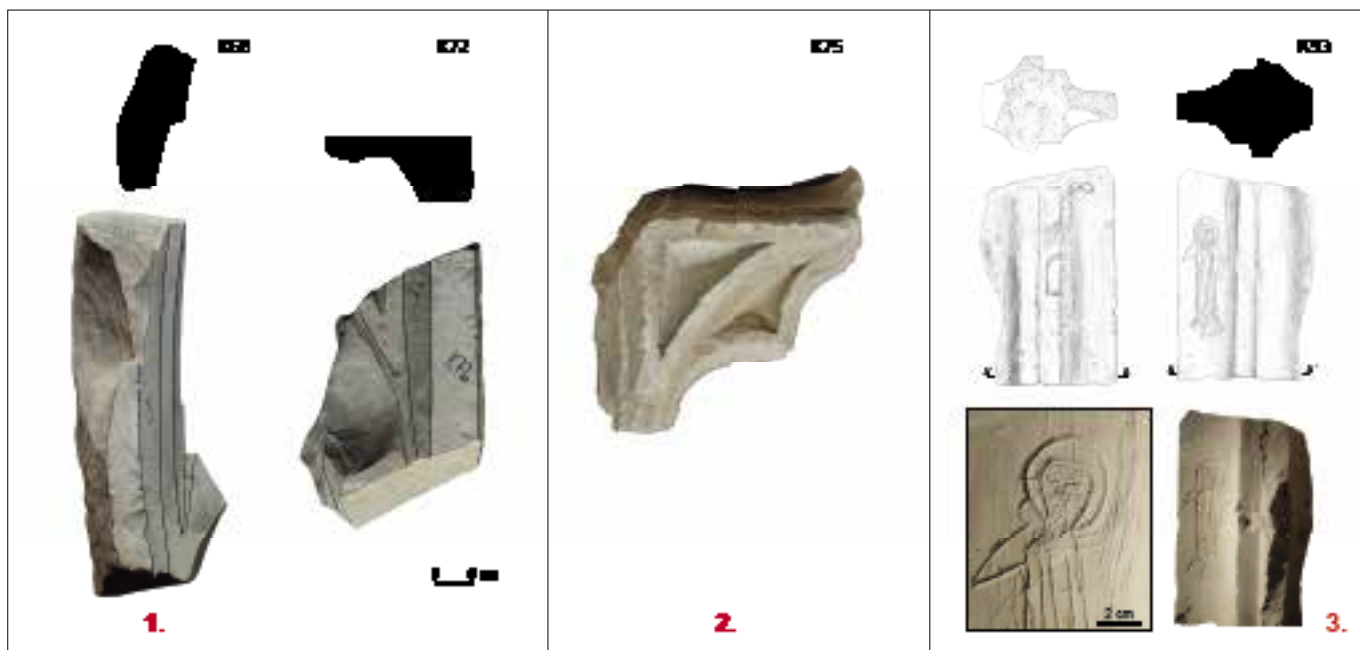
Datování třetí etapy výstavby klášterních staveb lze s výhradou zařadit do doby kolem roku 1300 či do první poloviny 14. století. O významu kláštera v této době svědčí i již zmíněný pohřeb Jana, druhorozeného syna krále Václava II. (1296; FRB IV, 344), a zaznamenaná zde probíhající závažná politická jednání (1317; např. TOMEK 1892a, 218). Je třeba připomenout, že k roku 1309 je připomínán ambit (TEIGE 1915, 390), se kterým, respektive s jeho adaptací, by teoreticky rovněž mohl souviset uvedený fragment hruškové přípoje.

VI.4 Čtvrtá stavební etapa

CHARAKTER A TECHNOLOGIE VÝSTAVBY ČTVRTÉ STAVEBNÍ ETAPY

Následující, tedy čtvrtá stavební etapa rovněž spadá do období gotiky. S ní lze spojit především adaptaci staršího refektáře (obr. 21, 23) a pravděpodobně i další stavební akce, které ovšem nedokážeme prozatím blíže specifikovat. S touto fází je možné hypoteticky spojit několik dislokovaných článků – především nález opukových čtvercových dlaždic podlahy refektáře (obr. 21, 28B: vr. A15-13, 32: vr. D6-16, 34B), fragment sedla portálu původně snad s pravoúhlým rámem (obr. 42: K77), zlomek okenního bankálu s navazující profilací ostění a případně další fragmenty: přízdní klenební žebro a hruškový prut, nalezené jako druhotně použité prvky v další mladší přičce a podezdívce dodatečně vloženého schodiště refektáře (obr. 42: K45 z konstrukce Z109; 42: K61 z konstrukce Z72), pokud vůbec tyto zlomky souvisejí s klášterními stavbami.

Ve čtvrté stavební fázi došlo k pronikavé úpravě staršího objektu refektáře. Především v jeho jižní stěně byly prolomeny nově špalety minimálně tří oken (obr. 23A). Pozorovatelné byly ovšem pouze jejich hrany, případně pak linie vlastních špalet, neboť okenní niky vyplňovaly dodatečně zazdívký. Nelze tedy vyloučit, že některé špalety navázaly na starší otvory. Minimálně v případě středního otvoru šlo o nově prolomený otvor (okno?), neboť porušil starší odkládací niku první stavební fáze (obr. 23A, 27). Rovněž i u dalších otvorů lze uvažovat o tom, že byly, minimálně dílem, nově prolomeny. Vodičkem pro takový závěr je fakt, že špalety nejsou řádně vyzděny, ale pouze opatřeny tenkou jemnou vápennou omítkou žlutošedé až mírně nazelenalé barvy. Charakter omítky i úroveň podlahy z čtvercových opukových dlaždic, kterými byl vydlážděn refektář, umožňuje spojit s tímto stavebním zásahem i vyzdění lavice podél stěn refektáře (obr. 21, 23, 32: konstrukce Z69, Z75, Z80, Z115, Z131). Na její koruně se dokonce zachovaly negativy po dřevěných špalicích, na nichž byla osazena nepochybně dřevěná sedací plocha. Právě vyzdění lavice lze dávat do souvislosti s prolomením otvorů – pravděpodobně okenních nik. Svědčila by pro to zmíněná omítka, kterou byl přehozen líc lavice a která byla dotažena k nově položené dlažbě z čtvercových opukových dlaždic (obr. 32B), neboť v zásadě jde o stejnou omítku. Jak již bylo uvedeno, výšková úroveň dlažby z čtvercových dlaždic odpovídá provozu zmíněné lavice, ke které byla ostatně dlažba přisazena. Důležité je zjištění, že touto omítkou byly omítnuty

Obr. 43. Praha 1-Staré Město, Klementinum. Architektonické články řazené do 4. etapy výstavby dominikánského kláštera sv. Klimenta. **1** – zlomky okenních kružeb K68 (nález ze zdi Z13 v sondě A3) a K72 (nález z novověké navážkové vrstvy B1-4 v sondě B1); **2** – zlomek okenní kružby K75 z výplně studny B1-4 v sondě B1; **3** – svislý dělicí okenní prut K93 s rytinou světce, nález z novověké navážky D1-4 v sondě D1 v místě ambitu; také viz foto na obálce (zaměření profilů a foto J. Hlavatý; foto 3 M. Frouz; kresba S. Svatošová, 2014).

i plochy stěn refektáře, jak naznačují sporé fragmenty jejího jádra, které přilnuly na podřezávané spáry kvádříkového zdiva první stavební fáze. Se zmíněnými úpravami refektáře nepochybně bezprostředně souvisí odstranění starší, severojižně orientované, dělicí zdi (obr. 21), která vymezovala západní díl obdélného traktu severního křídla kvadratury.

Prostor refektáře po této úpravě získal podobu prostorného sálu, osvětleného minimálně od jihu okny. Jeho podlaha byla vydlážděna pečlivě vytesanými čtvercovými a při stěnách i trojúhelnými opukovými dlaždicemi. Před pokládkou nové podlahy byla patrně odstraněna i další dělicí stěna ve východní části severního křídla. Relikty podlahy byly nalezeny pouze na třech místech refektáře (obr. 21). Zbytek lože obdobné podlahy byl nalezen i v malé zjišťovací sondě u východní zdi kapitulní síně (obr. 36: vr. F2-52). Podél obvodových stěn byla vyzděna kamenná lavice s dřevěným deštěním a stěny refektáře velmi pravděpodobně pokryla vápenná omítka jemné struktury.

O tom, že se v této stavební etapě upravovaly i jiné partie kláštera, svědčí nálezořá situace v prostoru východního křídla kvadratury. V archeologické situaci zde byl zjištěn destruovaný líc stěny vyzděné z kvádříků, které pokrývala právě jemná vápenná omítka ne nepodobná struktuře omítky, kterou byly omítány v této fázi líce stěn refektáře (obr. 35, 36, 37A).

INTERPRETACE A DATACE ČTVRTÉ STAVEBNÍ ETAPY

Absolutní datace této stavební proměny kláštera není jednoduchá. Vycházet lze ze stratigrafických vztahů, ale i užitých stavebních forem. Bez významu není ani charakter článků, které byly druhotně použity při vyzdívání lavice (obr. 42: 4). V době adaptace refektáře již byl zřejmě zcela potlačen funkční význam řady prvků, jakým byla například již zmíněná odkládací nika. Základ lavice vyzděné podél stěn refektáře byl rovněž založen na odstraněné západní příčné zdi, která vymezovala západní díl severního křídla v první stavební fázi. Pronikavě odlišné od první stavební etapy je i zpracování kamenických článků, tedy opukových dlaždic, na kterých spatřujeme stopy po použití nástroje s ozubeným ostřím.

Pro dataci této fáze lze využít charakter druhotně použitých architektonických článků ve zdivu lavice, již postrádajících raně gotické formy. Důležitý je především již zmíněný nález fragmentu kružby se zaostřeným lalokem (obr. 42: K74), kterou lze pracovně datovat snad do poloviny 14. století. Z forem dalších architektonických článků, které lze hypoteticky spojovat s klášterními konstrukcemi tohoto časového horizontu, není bez významu uvedený dílec sedla portálu patrně s pravouhlým rámem (obr. 42: K77). Sedlový typ portálu ve své vyvrálé podobě (sedlová nadpraží mají i některé raně gotické portály) podle nerevidované chronologie pravděpodobně nebudeme datovat hlouběji před polovinu 14. století (stále nejlépe MENCL 1960, 136). Běžně se užíval, vedle jiných, ve druhé polovině 14. století. Nejnovější výzkumy dokládají výskyt tohoto typu portálu v Praze na Starém Městě již v 1. polovině 14. století, konkrétně již ve 30. letech (RYKL/BERÁNEK 2006, 14, obr. 7 na s. 8). Nelze ovšem bezpečně vyloučit, že uvedený dílec se sedlem původně

náležel typu lomeného portálu s plným tympanonem, kde se uplatnil obdobný spárořez. Tento typ portálu byl běžně rozšířen ve druhé třetině 14. století v západních Čechách.

Z dislokovaných architektonických detailů je třeba připomenout dílec okenního prutu, jehož profilace sestává z širokého výžlabku, pásku, pravoúhlého zářezu a dalšího výžlabku (obr. 43: K93). Vhodné je rovněž zmínit fragment okenního bankálu s částí profilace navazujícího okenního ostění (obr. 42: K5). Jedná se o typ profilací, který se vyskytuje v Praze (v jednoduché podobě např. čp. 630/I, čp. 22/I) v době kolem poloviny a ve 2. polovině 14. století (cf. LÍBAL/MUK 1996, 210, 211). Známe jej i z jiných objektů (jako například hradů Karlštejn nebo Zbořený Kostelec). Zda s touto fází souvisejí i jiné dislokované fragmenty, nelze prozatím bezpečně zodpovědět.

K časovému zařazení této úpravy mohou přispět i zmínky v písemných pramenech.³⁵ Zpráve z roku 1357 by mohl odpovídat již upravený – tedy i rozšířený – prostor refektáře. Na základě výše uvedeného lze s opatrností soudit, že čtvrtá stavební etapa probíhala snad nejdříve kolem roku 1350. O významu konventu v době kolem poloviny 14. století svědčí i fakt, že v roce 1340 se v klášteře konalo jmenování nové městské rady (RBM IV, 300–301; TOMEK 1892a, 218). Ovšem nejvýznamnější událostí 14. století bylo pro pražský konvent konání generální kapituly řádu v roce 1359 (VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 524) a též založení *studia generale* v letech 1347–1348 (ČERNUŠÁK 2001, 72).

VI.5 Pátá stavební etapa – provizorní adaptace klášterních staveb

Nelze vyloučit, že ještě před příchodem jezuitů a s ním související renesanční úpravou klášterních objektů proběhly v klášteře stavební zásahy, které charakterizuje užití jílů jako spojovacího materiálu. Stavebně bylo upraveno severní křídlo kvadratury, a to minimálně v rozsahu identifikovaného západního dílu (obr. 21: Z72). Pojednávání stavební úpravy však mají charakter provizorní adaptace. Jako zdicí materiál byly hojně využity rozebírané středověké stavební konstrukce, které můžeme velmi pravděpodobně ztotožnit s klášterními stavbami (obr. 39: K62, 42: K61, K77). Jak již bylo uvedeno, pojivem vyzdívaných stěn nebyla vápenná malta, ale prostý jíl. Pokud lze soudit, tyto adaptace se omezily na vestavbu zdí do staršího raně gotického traktu severního křídla klausury. V této fázi byla upravována (opravována?) i jižní stěna refektáře a snad jí lze přisoudit i některé zdi vybudované při presbytáři kapitulní síně. Pro dataci těchto úprav je důležitá skutečnost, že ve zdivu byly druhotně využity jak raně gotické, tak vrcholně gotické architektonické články (obr. 39: K62, 42: K61, K77). Je třeba tedy zvážit, zda tyto úpravy nemohou souviset s návratem příslušníků konventu po ukončení husitských válek, snad až po polovině 15. století. Kapitulní síň s dvojicí kaplí si adaptovali na malý kostel. Je otázkou, zda do svého odchodu v roce 1555 přistoupili k nějakým dalším stavebním úpravám areálu. Jako pravděpodobnější se jeví možnost, že významná raně novověká přestavba kvadratury souvisí až s příchodem jezuitů, kteří klášterní objekty po nějakou dobu využívali. Adaptaci na jezuitskou kolej je nejspíše možné datovat do doby po polovině 16. století.

VII. DALŠÍ ČÁSTI KLÁŠTERA

VII.1 Stavba východně od kvadratury

ARCHEOLOGICKÝ A STAVEBNĚ HISTORICKÝ VÝZKUM

Obdobného charakteru, jako jsou popsány fragmenty zdiv, které spojujeme s nejstarší fází výstavby klášterního areálu – konkrétně s východním a hlavně severním ramenem konventu –, byly i relikty stavby odkryté v roce 2014 východně od kvadratury. V roce 2017 byl v sondě v severo-východním rohu Haly služeb objeven další krátký úsek zdiva, patrně základu západní obvodové zdi téže stavby (obr. 35).

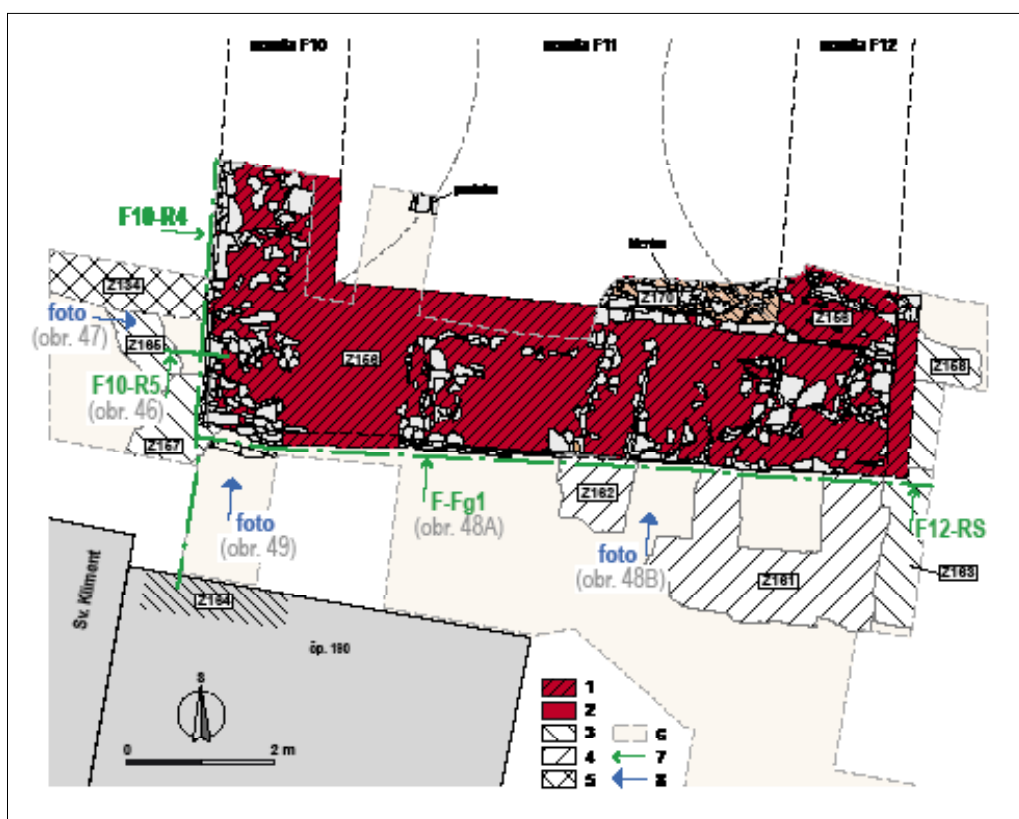
Zmíněné středověké konstrukce na území bývalého kláštera byly v roce 2014 odhaleny 38 m východně od kapitulní síně, a to v liniovém výkopu pro kabelový kolektor na dnešním Hlavním nádvoří. Objeven zde byl pozůstatek jižní části budovy středověkého stáří, která byla později rozšiřována a přestavována (obr. 35, 45). Odkryta byla pouze část objektu výrazně obdélného půdorysu o délce cca 32 m (obr. 44). Výkop odhalil hlavně jeho jižní část, kterou reprezentuje především základ a menší úsek nadzemního zdiva jižní, pravděpodobně štítové stěny objektu a úseky navazujících bočních zdí traktu (obr. 45). Koruna objeveného zdiva se místy nalézá jen

35 V roce 1357 „in refectorio monasterii ... presente Bohuslavo lectore domus s. Clementis...“. K roku 1374 lze pak citovat „die XIX m. Julii hora quasi resp. Refectorio monasterii S. Clementis“ (TEIGE 1914, 391).

Obr. 44. Praha 1-Staré Město, Klementinum – jižní část Hlavního nádvoří. V sondě F10 odkryta jižní a část západní zdi Z156 pozdně románského až raně gotického objektu stojícího východně od kvadratury dominikánského konventu. **A** – středověké konstrukce a k nim, zejména od jihu, přiléhající novověké zděné objekty poničené výkopy pro inž. sítě, pohled od jihu; **B** – jižní zeď Z156 pozdně románského až raně gotického objektu, pohled od jihovýchodu (A: foto J. Hlavatý, 2014; B: foto K. Žďárský, 2014).

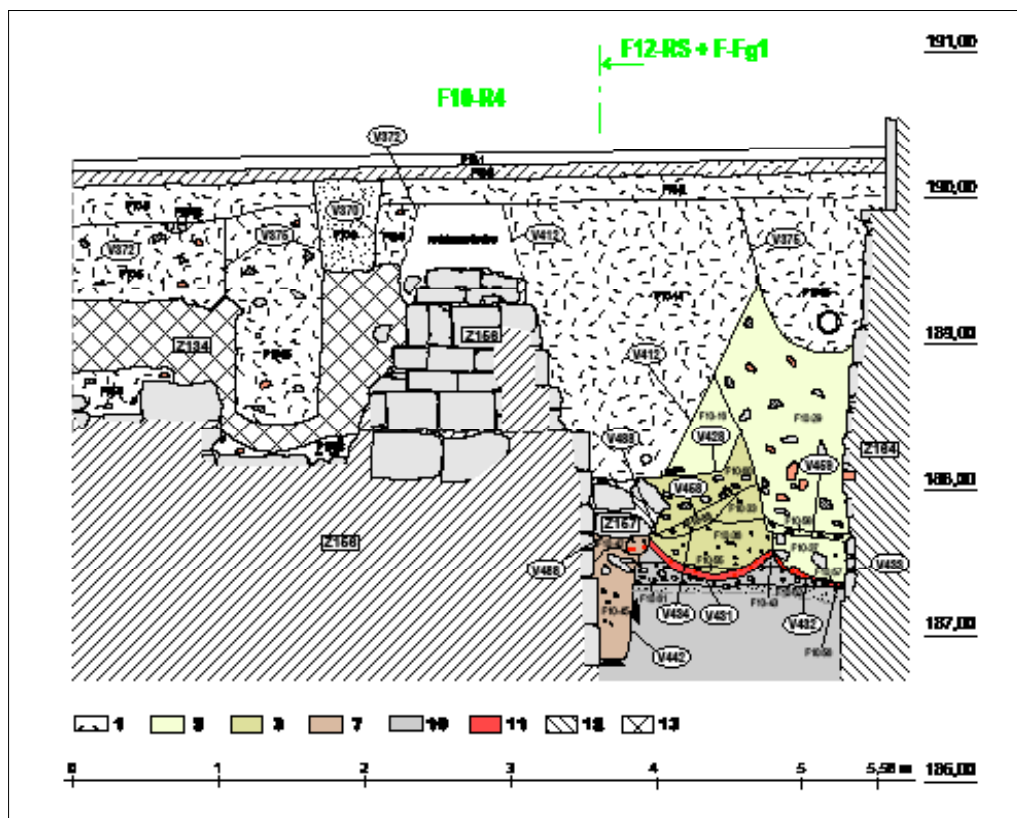
Obr. 45. Praha 1-Staré Město, Klementinum – Hlavní nádvoří. Jižní část pozdně románského až raně gotického objektu východně od kvadratury konventu ve východní části klášterního areálu (situace viz obr. 14, 35: sondy F10, F11 a F12). Legenda: 1 – raně gotické konstrukce (Z156); 2 – rub klenby gotického suterénu (Z170); 3 – vrcholně středověké až raně novověké konstrukce; 4 – novověké konstrukce; 5 – zděná kanalizace; 6 – plocha archeologických sond; 7 – situování publikovaných řezů (obr. 46, 48) a fotogrammetrických snímků (zeleně); 8 – směr pohledu fotografií (modře). (Kresba K. Žďárský, L. Hájek, J. Švach, 2014; grafická úprava J. Hlavatý a S. Babušková, 2017.)

půl metru pod současným povrchem, výška nádvoří je dnes na kótě 190,25 m (obr. 46, 48). Konstrukce byly značně narušeny výkopy pro inženýrské sítě. Pro malou hloubku a plošný rozsah sondy mohly být prozkoumány jen částečně.

Šířka 9,3 m dlouhé jižní obvodové zdi stavby činila 2 metry. Její jižní líc je od nivelety 188,7 m, tj. 1,5 m od dnešního povrchu nádvoří, vyzděn z hruběji otesaných opukových kvádrů. Celkem se dochovalo šest nadzemních řádků vysokých 13, 14, 18, 10, 9 a 14 cm. U některých spár byl pozorován náznak podřezávání. Řádky nebyly striktně horizontální. Mírně stoupaly od západu k východu (188,6–188,9 m), zřejmě v závislosti na původní geomorfologii terénu ve středověku. Ložnou spáru nejspodnějšího z kvádrůvých řádků je snad možno považovat za rozhraní nadzemního a základového zdiva a patrně za úroveň povrchu terénu v době stavby, patrně v 1. polovině 13. století. V litém jádru se nacházela lomová opuka. Jihozápadní nároží stavby bylo narušeno při dodatečných stavebních úpravách (obr. 47). Archeologické situace byly u zdi odstraněny při novověkých úpravách terénu (obr. 45, 46, 48).

Západní stěna budovy mohla být v kolektoru sledována pouze v délce 3,5 metru. Její původní šířku neznáme, přesahovala hodnotu 0,8 m, podle analogie s východní stěnou by mohla dosahovat okolo 1,6 metru. Kromě krátkého úseku s kvádrů, navíc s mladší přízdívkou, bylo možné ze západní stěny dokumentovat zejména zdivo základové, neboť její nadzemní kvádrův

Obr. 46. Praha 1-Staré Město, Klementinum – jižní část Hlavního nádvoří, sonda F10. Pohled na jižní konec západní zdi (Z156) pozdně románského až raně gotického objektu východně od kvadratury konventu dominikánského kláštera s řezem F10-R4 procházejícím nadložími jižně od zdi Z156, včetně základového výkopu pro ni. Situace řezu viz obr. 14, 35 a 45.

Legenda: 1 – recentní navážky a výplně výkopů pro inž. sítě; 2 – navážky spjaté se stavbou Klementina – barokního kostela sv. Klimenta (poč. 18. stol.); 3 – výplně zahluobených objektů a zvýšení terénu v novověku; 7 – základový výkop pro zeď Z156 (1. pol. 13. stol.); 10 – geologické podloží; 11 – raně středověké pyrotechnologické objekty (2. pol. 11. až 1. třetina 13. stol.); 12 – barokní objekt tzv. jezuitské tiskárny (čp. 190/I); 13 – zděná kanalizace (kresba K. Žďárský, 2014; analýza stratigrafie J. Havrda; grafická úprava J. Hlavatý a S. Babušková, 2017).

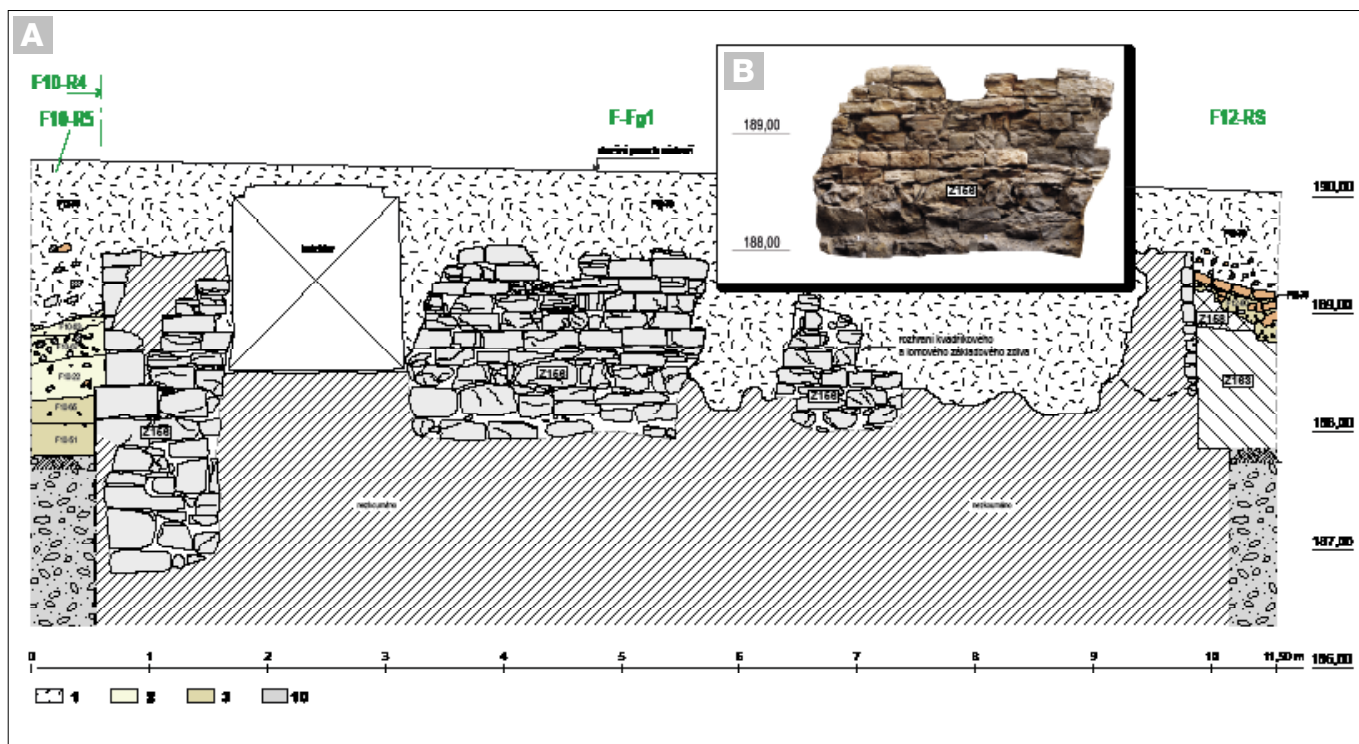
partie byla v minulosti zničena výkopem pro cihlový kanál. Západní líc tvořilo opět šest dochovaných kvádříkových řádků vysokých 22, 12, 15, 27, 11 a 12 cm. Ze základové partie zdi, která od nivelety 188,4 m předstupovala o 10 cm k západu, byl odkryt pouze jeden vyšší řádek zdiva. Pro malou hloubku sondy situované západně od zdi nebyly parametry základového výkopu pro západní zeď budovy ověřeny. S největší pravděpodobností pokračování zmíněné západní zdi obdélného traktu odkryla zjišťovací sonda v severovýchodním rohu Haly služeb v roce 2017. Starší sídlištní situace, datované keramikou do 12. století, narušilo zde mohutné základové zdivo z lomové opuky široké 1,55 metru.³⁶

Nejméně mohla být prozkoumána východní zeď objektu, a to v úseku dlouhém 2,8 m. Šířka této zdi činila 1,6 m, v základové partii 1,85 metru. Z nadzemního zdiva se dochovaly pouze čtyři opukové řádky vysoké 18, 12, 18 a 15 cm. Rozhraní

Obr. 47. Praha 1-Staré Město, Klementinum – jižní část Hlavního nádvoří. Pozdně románský až raně gotický objekt východně od kvadratury konventu dominikánského kláštera. Pohled na část západního líce nadzemní partie západní zdi, viz obr. 46 uprostřed (foto J. Hlavatý, 2014).

³⁶ V sondě v Hale služeb byly dokumentovány i dvě úrovně novověké podlahy přizemí nepodsklepeného interiéru této části budovy. Starší byla zaznamenána na kótě 188,86 a mladší ve výšce 189,33/Bpv. Na niveletě 188,65 byla vrstva písku – snad podsyp další podlahy.

Obr. 48. Praha 1-Staré Město, Klementinum – jižní část Hlavního nádvoří, pohled a řez F10-R5 + F-Fg1 + F12-RS (obr. 14, 35 a 45). **A** – pohled na jižní líc jižní zdi (Z156) pozdně románského až raně gotického objektu východně od kvadratury konventu kláštera a řez nadloží východně i západně od zdi. **B** – fotogrammetrický snímek nejzachovalejší partie jižního líce zdi Z156. Je patrné šest řádek z opukových kvádrů, pod nimi základové zdivo z lomové opuky (foto, zaměření a kresba J. Hlavatý, 2014).

Obr. 49. Praha 1-Staré Město, Klementinum – jižní část Hlavního nádvoří. Pozdně románský až raně gotický objekt východně od kvadratury konventu dominikánského kláštera. Jihozápadní nároží, vlevo dole šikmo přizdžené mladší zdivo z lomové opuky, pohled od jihu, viz obr. 48 vlevo (foto J. Hlavatý, 2014).

jejíž tloušťka činila 0,45 m, je prostor vyplněný zásyem s výrazným podílem stavebního odpadu. Výšku podlahy suterénu neznáme, patrně se nalézá v rozmezí nivelet 185,0 a 186,0. Pata klenby se nacházela ve výšce cca 187,5/Bpv, tj. přibližně v úrovni povrchu terénu ve 13. století. Její vrcholnice je nutno očekávat ve výšce max. 189,3/Bpv. Pro rekonstrukci výšky klenby je důležitý nález podlahy přízemí. Podlaha byla nalezena v malé zjišťovací sondě při severním okraji zkoumané plochy. Zachyceny zde byly části větších opukových dlaždic (min. rozměr 24 cm), s povrchem na kótě 189,45 (obr. 45). Dlaždice byly položeny do vrstvy malty promísené se stavebním odpadem. Nález je možné interpretovat jako podlahu mírně zvýšeného přízemí objektu. Pod ní se nachází zásep klenby suterénu. Je možné konstatovat, že povrch podlahy se naléзал

základového a nadzemního zdiva bylo na niveletě 188,9 m. Základ byl dvakrát odstupňován. Nejdříve předstupoval před nadzemní zdivo o 5 cm a v nižší úrovni o dalších 30 cm. Vyzděn byl z lomové opuky, pouze ve svrchní partii základu bylo použito pravidelných velkých opukových kvádrů.

Suterén budovy, jejíž vnitřní šířka činí 6 m, byl zaklenut valenou klenbou z lomové opuky, jejíž vrcholnice měla východozápadní orientaci. Klenba je přizdžena k severnímu líci jižní zdi domu. Pokud lze soudit, klenba snad byla vložena až dodatečně, což je třeba ovšem chápat spíše jako doklad technologického postupu. Malty zdi a klenby, jejíž příkrě stoupající rub byl odkryt na ploše 2,5 × 0,6 m, nevykazovaly výrazné rozdíly. Pro prozkoumání interiéru zaklenutého suterénu byla využita vrtná sonda dlouhá tři metry. Bylo zjištěno, že pod klenbou,

cca 0,5 m nad vrcholně středověkým terénem v této části klášterního areálu. Nalezená podlaha byla položena až při novověkých úpravách objektu jezuity, kteří jej používali ke školním účelům až do jeho zbourání na počátku 18. století (obr. 6).

K archeologickému datování bylo možné využít jednu nevelkou zjišťovací sondu položenou u západního konce jižní zdi stavby (obr. 45). Bohužel v místě sondy byla nadloží stratigrafie takřka kompletně zničena výkopy pro sítě (obr. 44). Prozkoumány zde mohly být pouze spodní partie tří do podloží zahlučených objektů. Do staršího horizontu náleží dvě v superpozici se nalézající jámy s propáleným dnem, které můžeme označit jako pyrotechnologická zařízení z 12. století, která je možné dát do souvislosti s výrobou a zpracováním železa. Třetím objektem byl 0,3 metru široký výkop podél jižního líce jižní zdi stavby vyplněný pískem s příměsí opuky. Objekt interpretujeme jako základový výkop pro zmíněnou zeď (obr. 46: V442). Existence stavby je zřejmá i na historických plánech areálu. Vyobrazena je na plánu z roku 1696 (obr. 11) i na Millerově plánu (1555?) stavebních předchůdců Klementina (obr. 6).

Objekt prošel ve středověku několika úpravami, které není ovšem možné přesněji časově zařadit, a proto je uvádíme v tomto kontextu bez dalšího následného zhodnocení. Ještě v gotice byl k východnímu průčelí zjištěného traktu přizděn objekt, který byl později rovněž upravován. Další zaklenutý objekt, který nebylo ovšem možné blíže podrobit zkoumání, vznikl i západně od popsaného východního traktu s kvádříkovým lícem. Při jiné úpravě bylo dodatečně zpevněno jihozápadní nároží odhaleného traktu vystavěného kvádříkovou technologií (obr. 45). Zesílení bylo provedeno formou přizděného diagonálně situovaného bloku zdiva, asi opěrného pilíře (obr. 49). Patrně na tento blok zdiva navázala zeď zobrazená už na Millerově plánu, který by měl ukazovat zástavbu okolo poloviny 16. století. Upravován byl i jižní líc jižní zdi zjištěného traktu. Tyto úpravy jsou reprezentovány především lokálními plombami.

INTERPRETACE A DATACE STAVBY VÝCHODNĚ OD KVADRATURY

Přesnější datování stavby je obtížné, protože se v archeologických sondách nezachovaly vhodné stratigrafické situace, které by napomohly k jejímu chronologickému zařazení.³⁷ S přihlédnutím ke stavební technologii je možné ji datovat rámcově do 1. poloviny 13. století. Interpretace stavby nalezené východně od kvadratury kláštera není bez otazníků. Nelze vyloučit, že dům je o něco málo starší než klášter a stál zde již před příchodem dominikánů. Hypoteticky by tak mohl náležet k pražským románským kvádříkovým domům, jichž známe z Prahy na sedm desítek. Dominikáni ho po svém příchodu ke kostelu sv. Klimenta u mostu mohli zapojit do klášterního areálu. Pro značnou šířku obvodových zdí (1,6 a 2 m) minimálně 30 m dlouhé stavby je jistě možné uvažovat o vícepodlažním objektu. Běžná šířka zdí kvádříkových domů datovaných do 2. pol. 12. a 1. pol. 13. století se pohybuje okolo jednoho metru. Ani obvodové zdi o několik málo desítek let mladších raně gotických věžových domů Havelského Města nedosáhly takové síly. Např. věžové domy čp. 401 a 402 měly šířku obvodových zdí 1,4 a 1,2 m s tím, že jejich přibližně čtvercový půdorys o vnější straně 9,9 m a v druhém případě 9,6 a 10,7 m (SEMERÁD 2016, 150) se rozměrově blíží šířce objektu v Klementinu (9,3 m).

Druhé možnosti, že stavba byla budována současně s kvadraturou, se kterou je takřka shodně orientována, nasvědčuje stavební technologie srovnatelná s nalezenými částmi východního a severního křídla kvadratury dominikánského kláštera. Patrně méně pravděpodobná je eventualita, že trakt vybudovali dominikáni hned po příchodu k patě mostu a do dokončení kvadratury jim sloužil jako hlavní konventní budova.

Z analýzy písemných pramenů z počátku 15. století vyplývá, že se stavba nalézala v prostoru, který náležel klášteru. Je sem situována klášterní zahrada, přesněji zahrady dvě: přední zahrada a (zadní) zahrada (MUSÍLEK 2012), což naznačuje existenci klášterních budov mezi zahradami. Funkční zařazení stavby, která je od kvadratury konventu vzdálena na čtyři desítky metrů, je nejisté. Jak jsme již uvedli, mohlo by se jednat o dům pro hosty – *domus hospitum*, který byl běžně součástí dominikánských klášterů již ve 13. století (PEŠKA 2015, 112, 135), či o stavbu využívanou laickými bratry zajišťujícími běžný provoz klášterního areálu. Snad je pravděpodobnější využití stavby pro činnost řádové školy (pozdější *studium generale*). Hypoteticky lze uvažovat i o *cellarii*. K interpretaci budovy viz kapitulu V.5.4. Samostatně stojící *domus hospitum* známe pouze z Krakova, Budy a snad i z Brna (PEŠKA 2015, 140, 143).

³⁷ Ve výplni základového výkopu pro jižní zeď stavby byl nalezen nepočetný soubor keramiky z okruhu nádob s klasicky zduřelým okrajem, které se používaly ještě v 1. polovině 13. století, ale objevují se již v průběhu ve 2. pol. 12. století.

VII.2 Zahrada východně od konventu

První zmínka o klášterní zahradě (*hortus fratrum eiusdem monasterii*) je z roku 1404 (TOMEK 1866, 61). Situována je východně od klausury. Díky zprávám o stromech se mohlo jednat v pozdním středověku dokonce o sad (TOMEK 1866, 63; MUSÍLEK 2012, 22). Na rozdíl od další (zadní?) klášterní zahrady, která se nalézala ještě východněji, je tato zahrada se sadem označována jako zahrada přední. V rámci předprojektových prací byla v roce 2001 realizována zjišťovací archeologická sonda přímo v Hale služeb. Sonda byla položena v prostoru východně od východního křídla středověkého konventu právě v místech, kam bývá přední klášterní zahrada situována (obr. 14: sonda S3/2001). V sondě 2001/20-S3 se nad nejstarší partii nadloží, kterou reprezentovaly sídlištní a výrobní objekty ze sklonku raného středověku, nalézaly horizontálně uložené hlinité vrstvy. Toto souvrství mocné 1,5 m dokládá postupný nárůst terénů v průběhu vrcholného středověku a raného novověku (HAVRDA 2004, 367). Nutno poznamenat, že z doby existence kláštera zde chybějí, až na výjimky, doklady výraznějších sídlištních aktivit, které v městském prostředí běžně nalézáme (zhloubené sídlištní objekty, zděné konstrukce, dlažby apod.). Jejich absence v archeologických pramenech naznačuje, že by toto místo mohlo být ve 13. a 14. století využíváno jako zahrada či sad, ovšem jednoznačně určit jeho funkci se pomocí jedné nevelké zjišťovací sondy nepodařilo.

Situace vrcholně středověkého stáří byly zkoumány ve třech sondách prohlubujících dno liniového výkopu pro nový kabelový kolektor, který byl v roce 2014 situován podél severní stěny barokního kostela sv. Klimenta na Hlavním nádvoří Klementina (obr. 14: sondy F4, F8 a F10). Svrchní partii nadloží tvořily 1,5 m mocné novověké navážky s keramikou 17. století, které bezpochyby vznikly při stavbě barokního kostela sv. Klimenta v letech 1711–1714. Navážky překryly vrcholně a pozdně středověkou partii nadloží, kterou je možno spojit s obdobím existence klášterní zahrady. Situaci reprezentovalo 0,4 m vysoké horizontálně uložené hlinité souvrství, které bylo možné rozdělit do tří poloh. Nálezy z nejmladší vrstvy ji datují až do 15.–16. století. Tato vrstva překryla polohu s keramikou 14. století a z nejstarší vrstvy ze zmíněného souvrství byla získána keramika 2. pol. 13. století. Pod tímto souvrstvím se nalézaly sídlištní objekty, které na základě keramiky nalezené v jejich zásypu zanikly v 1. polovině 13. století.

Ke středověkým nálezům patří torzo zděné konstrukce z lomových opukových kamenů kladených na výšku, pojených vápennou maltou. Nalezena byla cca 8 m východně od východního křídla konventu, v těsném sousedství severovýchodního opěráku závěru polygonální kaple vybíhající z kapitulní síně (obr. 40A: Z149). Interpretace nálezu je obtížná. Z jednoho dochovaného řádku zdíva byl odkryt pouze jeden líc sledovatelný v délce 1,3 m, orientovaný ve směru severozápad–jihovýchod. Na základě stratigrafické pozice je možné konstrukci pouze rámcově datovat do vrcholného či pozdního středověku, s tím, že při její stavbě byly narušeny sídlištní vrstvy z 13. až 1. poloviny 14. století.

K další zástavbě ve východní části kláštera není možné se vyjádřit, neboť zde nebyly položeny žádné vhodné sondy. Z písemných pramenů a historických plánů vyplývá, že se zde v pozdním středověku a raném novověku nalézalo několik domků. Pouze dva z nich jsou zmíněny před rokem 1420.

VIII. ZÁPADNÍ A SEVEROZÁPADNÍ OKOLÍ KLÁŠTERA

Sondy situované pod západním křídlem Klementina při Křižovnické ulici a pod západním koncem jihozápadního křídla barokního komplexu, které se nalézají mezi Studentským a Révovým nádvořím, přispěly k poznání prostoru v těsném západním a severozápadním sousedství kvadratury kláštera. V roce 2011 byl v rámci 1. etapy zmíněné revitalizace Klementina proveden výzkum ve čtyřech kanalizačních šachtách v Křižovnické ulici. Nejbližší k dominikánskému klášteru byla sonda umístěná v chodníku před průjezdem ze Studentského nádvoří Klementina směrem na Křižovnické náměstí (obr. 14: sonda S6/2011). V hloubce 5,7 m zde byla objevena konstrukce nástupu na románský Juditin most tvořená dlažbou z tmavých diabasových kamenů. Sonda se nalézala přímo v ose mostu. S východním koncem dlažby souvisela konstrukce vyzdřená z břidlicových kamenů. Pro malý plošný rozsah odkryvu však není možné tuto konstrukci interpretovat. Na východní stěně sondy se nad diabasovou dlažbou dochoval relikt opukového zdíva severojižní orientace, patrně vrcholně středověkého stáří (HAVRDA 2013c, 493). Toto zjištění má význam pro rekonstrukci komunikačního schématu východně od mostu přes Vltavu. Zdivo by totiž mohlo být ohradní zdí hřbitova, který se nalézal východně od staroměstského konce Juditina mostu

(kapitola IX.). Hroby z konce 12. a průběhu 13. století byly situovány přímo v linii prodloužení mostu (obr. 51) a zpochybňují tak starší hypotézy o existenci komunikace k mostu v prostoru jižní části Klementina.

V roce 2011 byly v areálu Klementina realizovány ještě dvě nevelké sondy. První v suterénu západního křídla bývalé jezuitské koleje (obr. 14: sonda S7/2011), v níž byly pod současnou podlahou odkryty dvě lineární zděné konstrukce. V jejich hmotě byly nalezeny druhotně použité raně gotické architektonické články, převážně zlomky klenebních žeber. Na základě nálezů keramiky byly postaveny někdy v průběhu 14. století. Právě v této době se tak do nově budovaných staveb, v rámci jedné z vrcholně středověkých stavebních aktivit, dostaly raně gotické architektonické prvky původně použité v jiných konstrukcích. Snad primárně náležely k jedné z prvních stavebních etap dominikánského kláštera (HAVRDA 2013b, 493; HAVRDA/KOVÁŘ 2011, 74).

Z hlediska poznání konventu a jeho nejbližšího okolí byla důležitá sonda, která se nalézala na západním konci Studentského nádvoří, blízko kostela Nejsv. Salvátora (obr. 14: sonda S9/2011). Pod dnešním povrchem se nachází sled navážkových vrstev. Kamenitohlinité navážky překryly výrazné souvrství z kamenitých poloh tvořených vždy úlomky určitého typu pískovce. Nálezovou situaci je možné interpretovat jako kumulaci kamenického odpadu. Starší horizont (HAVRDA 2013a, 493) reprezentovalo na dvě desítky hrobů (obr. 14: sonda S9/2011; 16).

V místech, kde se dnes nalézá severní část západního křídla Klementina, byly v roce 2013 pod podlahou sklepů odkryty relikty vrcholně a pozdně středověkých měšťanských kamenných domů. Na jihu tato gotická zástavba navázala na starší zeď kolmou na Křižovnickou ulici, vystavěnou z opukových kvádrů. Zaznamenaná délka pouze 0,7 m široké zdi orientované přibližně ve směru jihovýchod–severozápad dosahuje 11,7 m (obr. 14: sonda A6 – Z21; 17). Zdivo je dobře dochováno včetně původních stavebních detailů (úprava spár, otisk dřevěného ztužidla). Interpretace nálezu není jednoznačná. Mohlo by se jednat o severní obvodovou zeď neznámého románského domu, jehož pozůstatky však nebyly zachyceny. Spíše předpokládáme, že se původně jednalo o zeď ohradní a až později byly k jejímu severnímu líci přistavěny gotické konstrukce. Na jih a jihovýchod od ní nebyly až po úroveň severní zdi severního křídla konventu zaznamenány žádné další středověké konstrukce. Kvádrková zeď, nalézající se 22 m severně od konventu dominikánů, tak s největší pravděpodobností tvořila jižní hranici areálu, který se nacházel severně od kláštera a jehož duchovním centrem byl farní kostel sv. Martina Menšího. Mezi tímto areálem a klášterem mohla probíhat komunikace vedoucí od severovýchodu k Juditinu mostu. Zpevněný povrch středověké komunikace je nutno očekávat na základě prozkoumané sídlištní stratigrafie na jižním konci suterénu západního křídla Klementina v hloubce 1,4 m pod barokní podlahou sklepa (obr. 14: sonda B1), což souhlasí s niveletou povrchu diabasové dlažby východního nástupu na Juditin most na Křižovnickém náměstí (185,6 m, sonda S6/2011). Protože většina ze sond nebyla v místech předpokládaného průběhu komunikace dostatečně hluboká, její povrch se ověřit nepodařilo. Zdálo se, že tyto závěry korespondují se starším archivním výzkumem a historicko-topografickými analýzami území, které zde od pozdního středověku vyčleňují zalomenou uličku mířící diagonálně směrem ke kostelu sv. Martina Menšího (TOMEK 1892a; ČAREK 1978, 22; MUSÍLEK 2012). Průběh uličky pro vrcholně středověké období zatím nikde ověřen nebyl. Dlažba nalezená v roce 2017 pod severozápadním rohem Hospodářského dvora, nedaleko od jihovýchodního nároží kostela sv. Martina Menšího, se ukázala být až z 16. století. Pod dlažbou se nenalezaly pozůstatky starobylé komunikace, ale studna ze 14. století.

Severozápadně od severního křídla konventu, v jeho těsném sousedství, byla v místě výkopu pro kanalizaci položena liniová sonda (obr. 14: sondy B2 až B6, B8 a A10). Pod barokní dlažbou sklepa a jejím podsypem se zde nalézalo vrcholně středověké souvrství, při jehož bázi byla evidována výrazná vrstva malty dokládající intenzivní stavební činnost. Zlomky keramiky 13. a 14. století nalezené v tomto souvrství naznačují možnou souvislost odkryté maltové úrovně s jednou z gotických stavebních etap dominikánského kláštera. Maltová vrstva byla objevena 5 m severozápadně od severozápadního nároží severního ramene konventu. Pod vrstvou malty se již nalézaly sídlištní situace typické pro závěr raného středověku, kladené do období před příchodem dominikánů, tj. objekty interpretované jako zahloubené části dřevohlinitých domů. Nálezy sloupových a kúlových jam v jejich okolí naznačují existenci dalších dřevěných staveb postavených na tehdejší povrchu (zjištěný povrch podloží u severozápadního rohu kvadratury na kótě 185,6; povrch terénu v 1. pol. 13. stol. v nadmořské výšce cca 186,1). Na základě stratigrafie, nálezů keramiky a i několika mincí je možné předklášterní osídlení rozdělit do několika horizontů, které je možné datovat od 2. pol. 10. do 1. pol. 13. století.

IX. POHŘBÍVÁNÍ V AREÁLU KLÁŠTERA

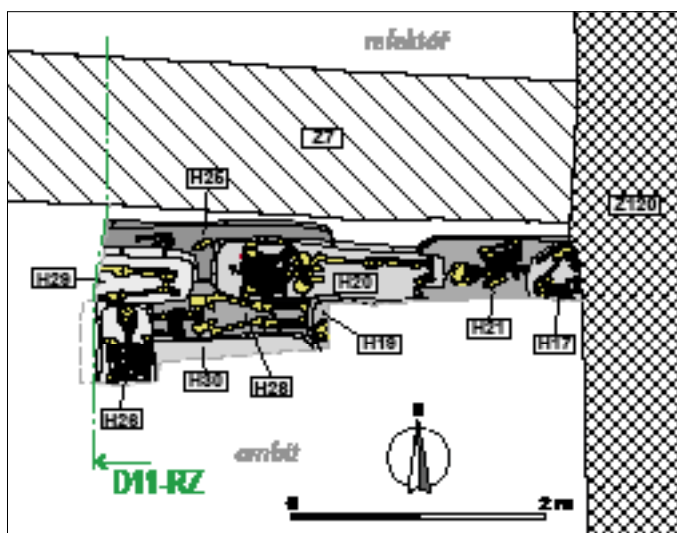
Hroby nalezené na území kláštera můžeme na základě dosavadních poznatků rozdělit podle jejich prostorové distribuce do tří skupin, které vykazují i odlišné časové zařazení. Všechny hroby byly zkoumány pouze v plošně malých odkryvech, převážně v úzkých liniových výkopech pro síť (obr. 14: sondy S9/2011, D7, D11, G2, S1/2003; 21). Proto mají předkládaná zjištění povahu pouze dílčí sondy do problematiky pohřbívání ve sledovaném prostoru. K nejstarším nálezům patří skupina raně středověkých hrobů zařaditelných do 1. pol. 10. století. Ty byly nalezeny jak na Studentském, tak na Hlavním nádvoří Klementina (HAVRDA/ŽĎÁRSKÁ 2017, v tisku).

IX.1 Hřbitov v ambitu kláštera

Přímo v ambitu kláštera se nalézal rozsáhlý vrcholně a pozdně středověký etážový hřbitov.³⁸ V severní části kvadratury bylo v liniové sondě zachyceno na ploše 1,5 × 4 m celkem 15 hrobů či jejich částí (obr. 16). Z nich 14 bylo odkryto v sondě D11 v severovýchodním rohu Studentského nádvoří (obr. 19, 21, 50) a jeden hrob byl objeven ve výkopu pro kanalizaci ve sklepě pod jižním křídlem Klementina (obr. 14: sonda G2). Hroby se nalézaly ve středním úseku severní chodby ambitu kláštera dominikánů. Z určitelných jedinců byli zastoupeni muži i ženy, zaznamenány byly i tři hroby dětské.³⁹ Celkem se podařilo určit pohlaví u deseti dospělých pohřbených, z nichž byly tři ženy a sedm mužů (STLOUKAL/KUŽELKA 2016). Nález pohřbených žen a dětí potvrzuje zná-

mou skutečnost, že v mendikantských kláštorech byli pohřbíváni i laičtí obyvatelé měst. Obdobná situace s ženskými pohřby v mužských konventech byla odkryta i jinde, například v ambitu minoritského kláštera v Mostě (KLÁPŠTĚ/MUK/BUBENÍK 2010, 452). Časté pohřby u konventních kostelů a v ambitech mendikantů dokládají archeologické výzkumy i v Berouně, Jindřichově Hradci nebo v Brně (PEŠKA 2015). Kromě běžné orientace pohřbených ve směru východ–západ byly

Obr. 50. Praha 1-Staré Město, Klementinum – severovýchodní část Studentského nádvoří, sonda D11, severní část (viz obr. 14, 21 a řez D11-RZ obr. 19). Etážové pohřebiště laiků objevené ve střední části severní chodby ambitu konventu dominikánského kláštera. Na půdoryse pro přehlednost nezobrazeny čtyři hroby z mladších úrovní pohřbívání (zaměření a kresba P. Hladík, 2013).

ve dvou případech registrovány i severojižně orientované hroby. Že byl tento prostor intenzivně využíván k pohřbívání, dokládají četné, až pětinasobné superpozice hrobových jam. Pro omezenost plochy, danou šířkou ambitu, byly hroby hloubeny těsně vedle sebe, ale i tak docházelo při pohřbívání k narušením starších hrobů mladšími. Na zkoumané ploše měly hrobové jámy dna ve dvou až třech úrovních. Jejich původní hloubku je možné poměrně spolehlivě odhadnout na 1,6–1,8 metru. Pozůstatky rakví se nedochovaly, jen u jednoho pohřbeného se objevily fragmenty želez, snad pozůstatek kování rakve. Žádný z pohřbených u sebe neměl věci osobní potřeby, šperky apod. Pouze ve dvou hrobech byly nalezeny dva neurčitelné zlomky z barevného kovu. Na základě stratigrafie a nálezů keramiky v zásypech hrobů je možné pohřbívání datovat do intervalu od 2. pol. 13. do 1. pol. 15. století.

Ke klášternímu pohřebišti objevenému v severní části kvadratury náležel bezpochyby i hrob odkrytý v nejjižnější místnosti suterénu jižního křídla Klementina. Nalezeno zde bylo torzo hrobové jámy orientované ve směru východ–západ. Na stěně sondy byly viditelné obratle pohřbeného dospělého jedince. Datovat ho je možné pouze rámcově do vrcholného či pozdního středověku (HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015, 47). Z hlediska situování klášterních staveb se tento hrob nalézal na jižní straně rajskeho dvora v místech, kde se mohl nacházet jižní ambit, jehož existence pro

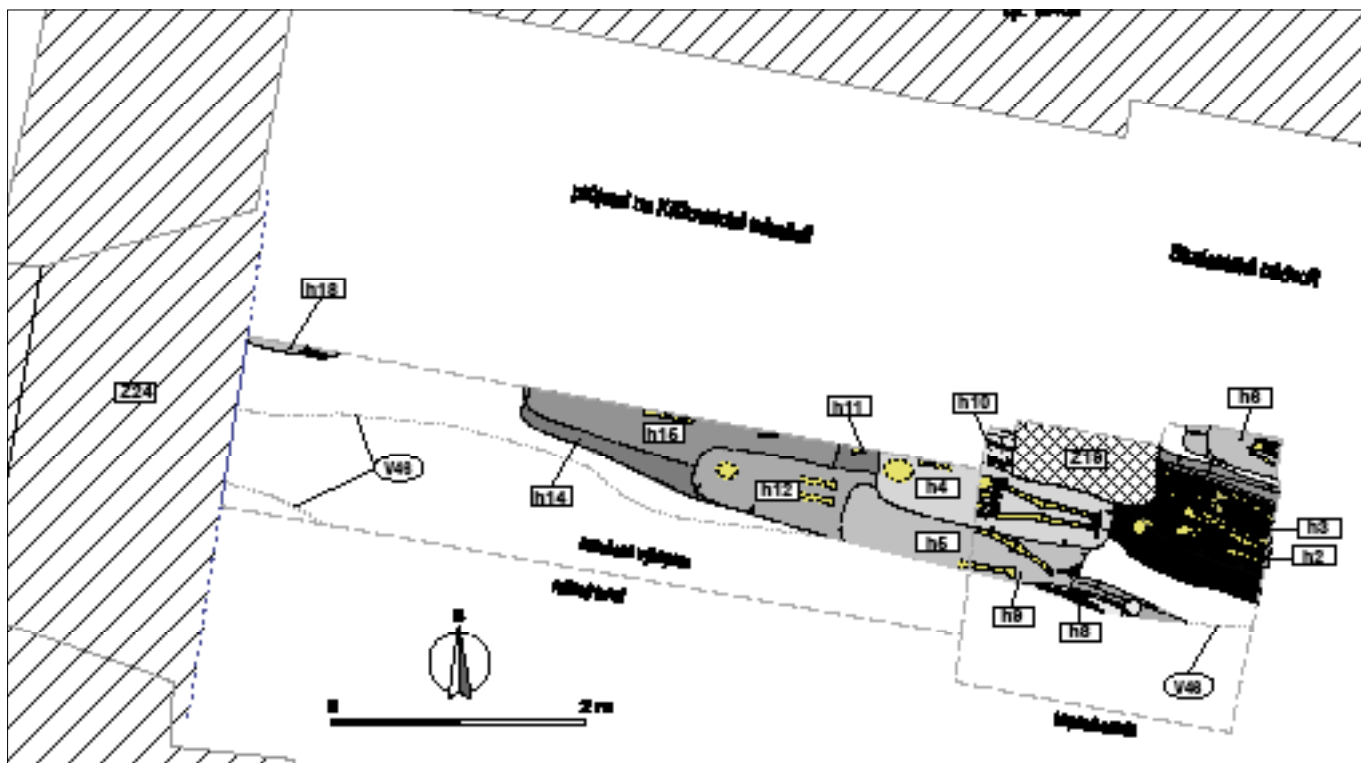
38 Přínosné by bylo srovnání s dalšími archeologicky prozkoumanými hroby v českých mendikantských kláštorech – Beroun (SOMMER 1979), Most (KLÁPŠTĚ/MUK/BUBENÍK 2010). V Praze byly zkoumány kromě hrobu v kostelech a kaplích i hroby v ambitu a v kapitulní síni minoritského kláštera u sv. Františka (BORKOVSKÝ 1956, 201, 203).

39 Určení kosterních nálezů provedl Vítězslav Kuželka a Milan Stloukal z antropologického oddělení Národního muzea (STLOUKAL/KUŽELKA 2016). V. Kuželka se aktivně zúčastnil dokumentace objevených ostatků i v průběhu exkavačních prací.

nedostatek vhodně umístěných sond archeologicky doložena nebyla. Žádné vrcholně středověké hroby nebyly zjištěny v archeologických sondách na ploše rajskeho dvora, pod podlahou refektáře a ani v prostoru klášterní zahrady (obr. 14, 16).

IX.2 Hřbitov západně od konventu

V západní části Studentského nádvoří Klementina, v průjezdu do Křižovnického náměstí (obr. 14: sonda S9/2011) byl v roce 2011 proveden archeologický výzkum vyvolaný hloubením kanalizační přípojky (HAVRDA 2013a, 493). Pod mohutnými pozdně středověkými a novověkými navážkami a vrcholně středověkým souvrstvím povodňových sedimentů byla odkryta část patrně rozsáhlejšího pohřebiště (obr. 51). Dokumentováno zde bylo 18 hrobů, které náležely do čtyř časově odlišných etap pohřbívání.

Výrazně intenzivnější pohřbívání na zkoumané ploše probíhalo ve dvou starších etapách, které je možno na základě zlomků keramiky datovat do 2. poloviny 12. století až 1. poloviny 13. století. Do tohoto staršího horizontu náleží 16 hrobů. O intenzitě pohřbívání svědčí i četná, místy až čtyřnásobná superpozice hrobových jam. Všechny hroby byly orientovány ve směru ZSZ–VJV, pohřbení leželi na zádech s hlavou hledící k východu, s rukama podél těla. Pouze ve dvou případech byly nalezeny zbytky dřeva, snad pozůstatky rakví. Na základě antropologické analýzy je možné konstatovat, že vyzvednuté ostatky patřily dospělým jedincům, a to pěti mužům a dvěma ženám. U ostatních se pohlaví určit nepodařilo (KUŽELKA 2017, 5). Hroby byly uspořádány v řadách a nalézaly se těsně vedle sebe (HAVRDA 2012, 87). Ze dvou mladších etap se dochovalo po jednom hrobu. Oba tyto hroby je snad možno zařadit na základě několika fragmentů keramiky z jejich zásypů až do 2. pol. 13. století či do počátku století následujícího. V zásypu druhého nejmladšího hrobu v sondě byla nalezena mince německé provenience, fenik pasovského biskupství, ražba asi z let 1190–1215.⁴⁰ Zmenšená intenzita pohřbívání v mladším období snad dokládá přesun pohřebiště někdy v průběhu 2. poloviny 13. století či na počátku století následujícího na jiné místo v rámci plochy dominikánského kláštera, patrně do ambitů, konventního kostela či kaplí.

Jednotlivé etapy pohřbívání byly vždy na čas přerušeny a v prostoru pohřebiště probíhala sídlitní,⁴¹ hlavně stavební činnost. To dokládají výrazné, horizontálně uložené vrstvy stavebního odpadu – úlomky a větší kusy opuky různé velikosti. Nad druhou etapou (horizontem) pohřbívání se

Obr. 51. Praha 1-Staré Město, Klementinum – západní část Studentského nádvoří, sonda S9/2011. Etážové pohřebiště v průjezdu ze Studentského nádvoří na Křižovnické náměstí (viz obr. 14). Na jihu narušeno novověkým liniovým výkopem (výzkum NPÚ Praha č. 2011/15; zaměření a kresba J. Hlavatý, 2011).

40 Nález určil J. Militký. Výzkum NPÚ Praha č. 2011/15, sonda S9, vrstva S9-120, spodní výplň hrobu H2, sáček 284 (HAVRDA 2012, 143).

41 Kontinuitu pohřbívání přerušuje sled několika tenkých vrstev, do nichž jsou mladší hroby zapuštěny.

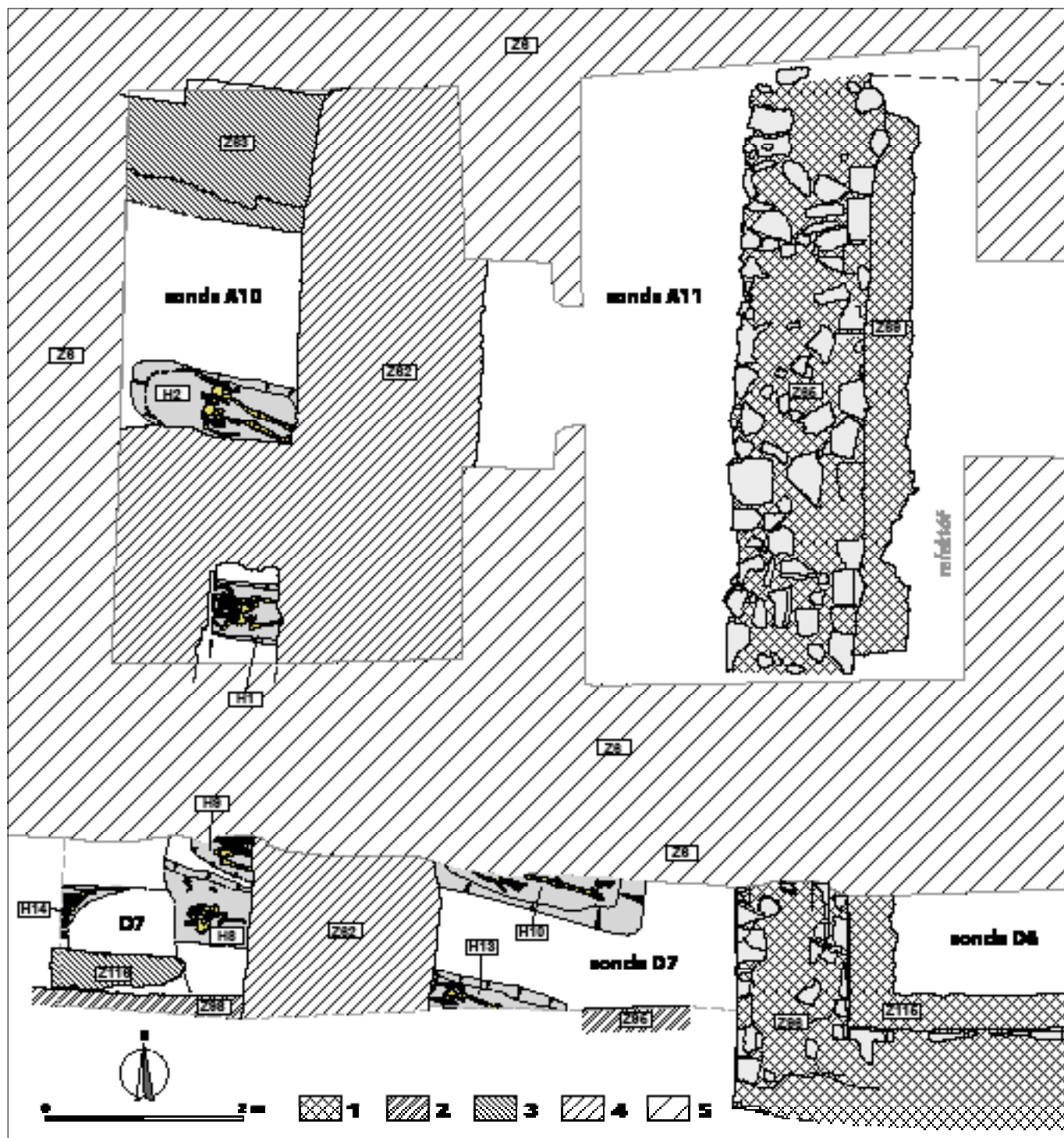
Obr. 52. Praha 1-Staré Město, Klementinum – severozápadní část Studentského nádvoří a přilehlý suterén jižního křídla Klementina, sonda A10 (viz obr. 14, 21). Kresebná dokumentace pohřebiště z 2. pol. 15. až 1. pol. 16. století západně od severního křídla konventu dominikánského kláštera.

Legenda: 1 – západní část jižní stěny refektáře Z65 a Z96 s lavicí Z115; 2, 3 – raně novověké zděné konstrukce Z63, Z95, Z98 a Z116; 4 – raně barokní konstrukce Z62; 5 – jižní křídlo Klementina Z6 (zaměření a kresba P. Hladík, 2011).

vyskytly i vrstvy malty. Hrudky malty se nalézaly takřka ve všech zásypech hrobů v popisované sondě (sonda S9/2011) kromě čtyř, které byly zařazeny do nejstaršího horizontu. Zmíněné stavební aktivity je možné hypoteticky spojit se stavbou Juditina mostu a datovat je do doby vlády Vladislava II. 1158–1172 (DRAGOUN 2002, 141) či s výstavbou zatím přesně nelokalizovaného románského kostela sv. Klimenta, ke kterému objevený hřbitov s největší pravděpodobností náležel. Až dva mladší horizonty pohřbívání, které začalo již před polovinou 13. století a pokračovalo i ve století čtrnáctém, lze bezpečně spojit s existencí dominikánského kláštera.

IX.3 Hřbitov severozápadně od konventu

Nejmladší skupina hrobů byla objevena před západní zdí severního křídla kláštera, tedy již mimo plochu vlastního konventu (obr. 14: sonda D7; 16). Odkryto zde bylo ve dvou úrovních celkem

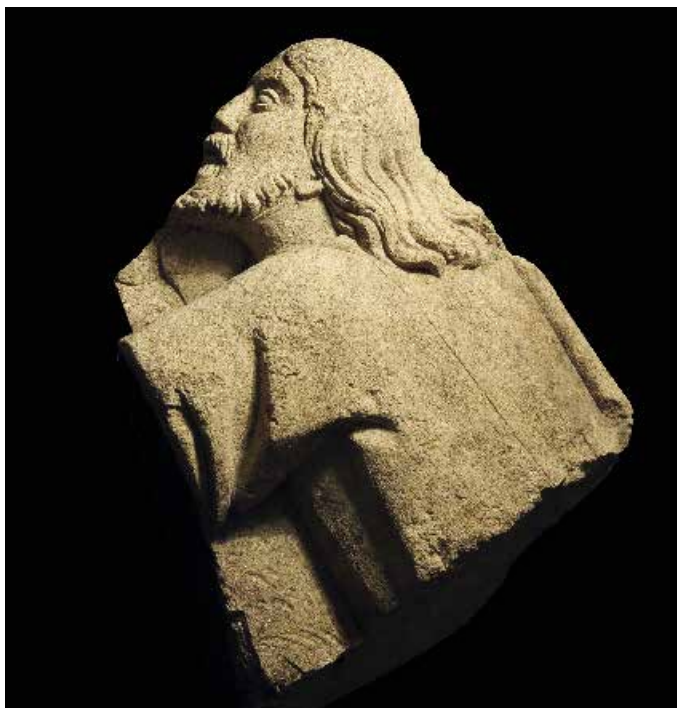
12 hrobů uspořádaných do pravidelných řad (obr. 52). Na základě stratigrafické pozice hrobů a nálezů keramiky je možné hroby datovat do období od 2. pol. 15. po 1. polovinu 16. století s možným přesahem na obě strany. Zda se na tomto hřbitově pohřbíváno i po příchodu jezuitů v roce 1555, respektive po roce 1568, kdy řád vykoupil domy při Křižovnické ulici, není možné pro malé množství nepříliš chronologicky citlivých nálezů jednoznačně potvrdit. Protože hroby byly narušeny raně novověkými zděnými objekty, které spojujeme s aktivitou jezuitů, zdá se, že pohřbívání zde skončilo krátce po polovině 16. století. I tady byly kromě dospělých pochovány děti. Nalezen byl hrob s ostatky novorozence a dále dítěte, které zemřelo ve věku přibližně šesti měsíců. Pohlaví se podařilo určit u většiny nalezených dospělých jedinců. Pochovány zde byly dvě ženy a dále šest mužů, z nichž u dvou bylo určení pohlaví nejisté (STLOUKAL/KUŽELKA 2016, 1–3).

Intenzivní pohřbívání západně od rajskeho dvora středověkého kláštera naznačuje velké množství sekundárně ložených lidských kostí nalezených při archeologickém rozebírání navážkových vrstev ze 17. století v sondách v západní části Studentského nádvoří a pod jižní částí západního křídla Klementina. Směrem k východu a k severu od nalezených dvanácti hrobů se počet kostí v navážkách zmenšoval. Tyto nálezy (vyzvednuto zde bylo více než pět stovek lidských kostí či jejich zlomků) nejspíše vypovídají o narušení plochy někdejšího hřbitova při hloubení základů pro západní křídlo Klementina v 17. století.

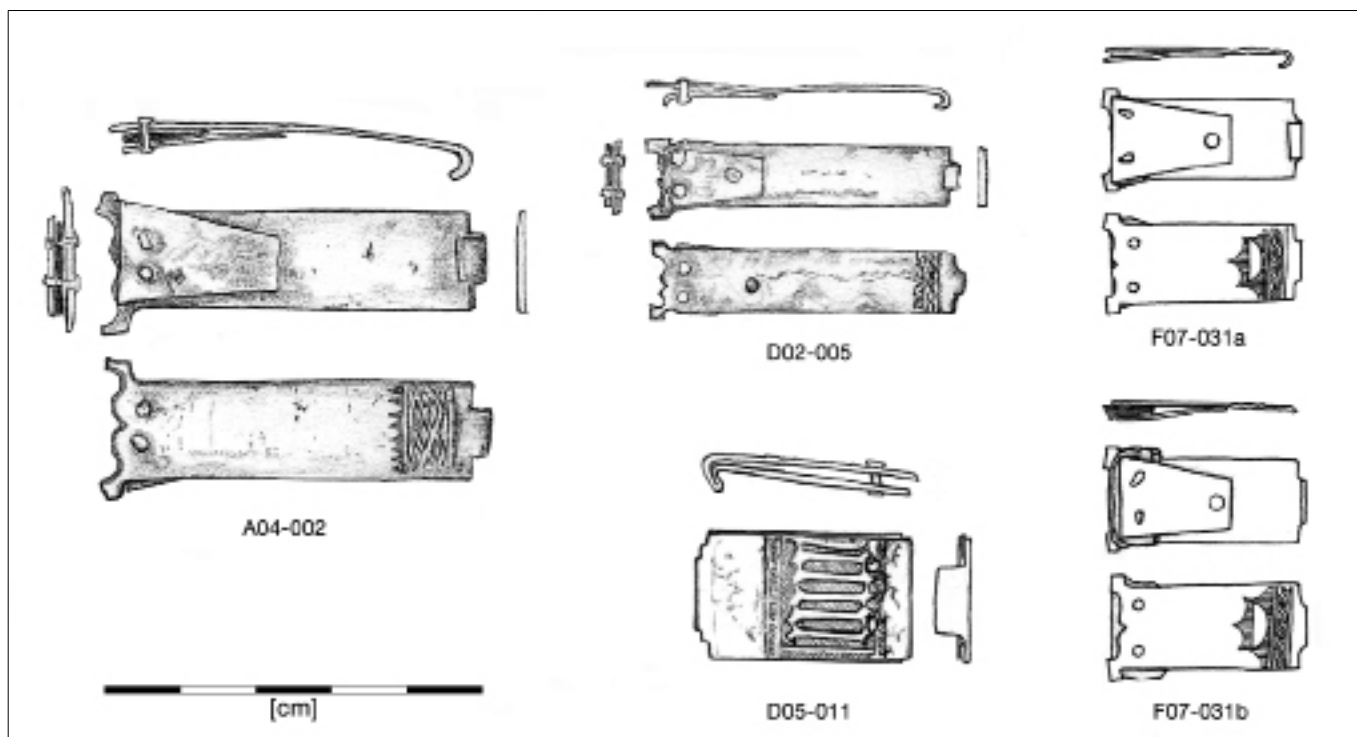
Že se severozápadně od klauzury nalézal na počátku novověku hřbitov, dokládají i zmínky v písemných pramenech (MUSÍLEK 2012, 30; VILÍMKOVÁ 1969). Klášterní hřbitov se zde poprvé připomíná až roku 1558. Podle blíže neurčených starších výsad měli mít majitelé domů, které vysadil klášter v Křižovnické ulici a při východní straně Křižovnického náměstí, volný průjezd na konventní hřbitov („má míti vrata a svobodný průjezd na krchov“), který užívala kovářka a jenž byl umístěn někde u jejího domu čp. 190aa1 (obr. 13; TEIGE 1915, 398; cf. RUTH 1995, 484). Další zmínka pochází z roku 1593, v níž je rohový dům čp. 190aa1 zmiňován jako „nárožní dům proti mostu při krchovu též koleje“ (TEIGE 1915, 382).

X. ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZY SPJATÉ S KLÁŠTEREM

Kromě reliktů středověkých zdí kláštera, objevených *in situ* při archeologickém výzkumu, je s jeho existencí možno spojit ještě několik dalších typů nálezů. V novověkých situacích datovaných do 16. a 17. století, zkoumaných v prostoru někdejšího středověkého kláštera a v jeho nejbližším okolí, bylo nalezeno více než 140 raně a vrcholně gotických architektonických článků. Některé byly vyzvednuty z vrstev vzniklých při zvyšování terénu, jiné byly použity při zdění mladších konstrukcí. I když nevíme přesně, z kterých částí kláštera původně pocházely, jejich existence ukazuje na složitý architektonický vývoj celého areálu. Zajímavým nálezem je opukový architektonický článek, patrně část sloupku gotického okna, na kterém se dochovala neumělá rytina mužské postavy se svatozáří – světce (obr. 53). Fragment byl vyzvednut z novověkého násypu v místě severní chodby ambitu dominikánského kláštera. Nalezeny byly i drobné opukové a pískovcové zlomky interpretovatelné jako kamenický odpad. Za zmínku stojí absence nálezů cihel. Je snad tedy možno uvažovat, že jako hlavní stavební materiál kláštera se uplatnila pražská opuka, výjimečně pískovec.

Obr. 53. Praha 1-Staré Město, Klementinum. Fragment opukového reliéfu – snad součást výzdoby dominikánského kostela sv. Klimenta. Nález patrně pochází z votivní desky či z výzdoby letneru. Zloměk postavy zobrazující Krista modlíciho se v Getsemanské zahradě. Dílo je datováno do posledních desetiletí 14. století (ROYT 2017). Předmět byl nalezen (HAVRDA 2017) v nepoužívaném sakráriu kostela Nejsv. Salvátora v Klementinu v roce 2016 (foto P. Neubert, 2016).

Obr. 54. Praha 1-Staré Město, Klementinum. Knižní kování nalezená v letech 2012–2014 v novověkých navážkových vrstvách v areálu bývalého dominikánského kláštera (vrstvy D2-05, D5-11 v severní chodbě ambitu, F7-31a, b v klášterní zahradě) a v nejbližším okolí (A4-02) kláštera (výzkum NPU Praha č. 2012/35; kresba S. Svatošová, 2014).

Západně od kvadratury byly ve vrstvách se stavebním odpadem (obr. 32), jejichž vznik klademe do 14. století, tj. patrně do 4. stavební etapy kláštera, nalezeny četné úlomky různých pískovců. Zaznamenány byly nazelenalé glaukonitické pískovce z okolí Kostelce nad Labem. I původ dalších pískovců (jemnozrné bílošedé, okrové až hnědé, hrubozrné železité) je možné hledat v oblasti severovýchodně od Prahy. Středověké lomy se nalézaly hlavně na dnešních katastrech obcí Nehvizdy, Horoušany a Vyšehorovice. Právě odtud se již od středověku dovážel do Prahy stavební kámen pro různé významné stavby. Z kamenického hlediska je možné některé pevné jemnozrné pískovce označit za ušlechtilé stavební či sochařské kameny. To dokládají i nálezy několika drobných pískovcových zlomků architektonických prvků nalezených v areálu někdejšího středověkého kláštera. Lze se domnívat, že pocházejí hlavně z výzdoby interiéru. U některých vzorků nelze zcela vyloučit ani bližší exploatační oblast – zaniklé pískovcové lomy v severní části pražského Hloubětína nebo v okolí Dolních Počernic (ZAVŘEL 2017, 8). Výrazná kumulace kamenického odpadu tvořeného výhradně zlomky různých pískovců byla objevena ještě na jednom místě, a to v západní části Studentského nádvoří (obr. 14: sonda S9/2011). Pro absenci chronologicky citlivých nálezů ji však můžeme datovat pouze do širšího intervalu 14.–16. století (HAVRDA 2013a, 489).

K významným nálezům učiněným v místech, kde se nalézal středověký klášter, patří nevelký zlomek opukového reliéfu s postavou Krista (obr. 53), nalezený v kostele Nejsv. Salvátora (HAVRDA 2017b, 64). Objeven byl v nepoužívaném renesančním sakráriu.⁴² Fragment pochází z pašijového výjevu – modlíci se Kristus v Getsemanské zahradě (na Olivetské hoře). Reliéfni deska, patrně památka votivního charakteru, byla nejspíše součástí výzdoby exteriéru klášterního kostela sv. Klimenta. Jednoznačně vyloučit nemůžeme ani možnost, že by mohla pocházet z letneru kostela. Na základě uměleckého rozboru je hodnotné dílo středověkého umělce datováno do konce 14. století, patrně do období krátce po roce 1370 (ROYT 2017, 17).⁴³

K nemnoha dalším hmotným pozůstatkům připomínajícím existenci kláštera patří též několik jednoduchých pozdně středověkých knižních kování (obr. 54). Nalezena však byla v raně novověkých navážkách v prostoru někdejšího kláštera a v jeho nejbližším okolí. Vzhledem k jejich sekundárnímu uložení nelze vyloučit, že některé z předmětů pocházejí až z období po příchodu jezuitů (1555). Jiné movité nálezy, které by bylo možné vztáhnout k existenci kláštera, učiněny nebyly. Stejně jako u architektonických prvků, nálezové okolnosti zlomků okenního skla nedovolují určit, a to ani hypoteticky, kdy a kde byly primárně použity.

⁴² Zlomek byl objeven P. Petrem Vacíkem, kaplanem pražské Akademické farnosti u Nejsv. Salvátora, v roce 2016.

⁴³ Ivo Hlobil nálezy posoudil obdobně a datuje ho po roce 1380. Sdělení I. Hlobila zaznělo na odborném kolokviu v Akademické farnosti u Nejsv. Salvátora v Praze 19. 4. 2017, které bylo uspořádáno u příležitosti prezentace tohoto nálezu.

XI. PŘEDLOKAČNÍ OSÍDLENÍ DO PŘÍCHODU DOMINIKÁNŮ

Jak vypadalo osídlení před příchodem dominikánů v komunikačně exponované části Starého Města pražského těsně před patou Juditina mostu, zodpověděl archeologický a stavebně historický výzkum pouze částečně, neboť většina nálezů byla torzovitě povahy. Na celém území areálu Klementina se v 2. pol. 11. a ve 12. století nalézaly dílny, v nichž docházelo ke zpracování či přímo výrobě železa a později i barevných kovů. Kromě výrobních zařízení zde byly nalezeny i zahlobbené objekty interpretovatelné jako suterény dřevohliněných domů a též zde stály dřevěné nezahlobbené stavby. Podle keramických nálezů v jejich zásypech objekty zanikly nejpozději v průběhu 1. poloviny 13. století. Jejich odstranění je tedy možné dát do souvislosti s příchodem bratří kazatelů a založením kláštera.

Dominikáni se usadili v hustě osídlené části města v místech, kde se navíc kromě dřevohliněných objektů nalézaly i stavby kamenné, a to jak profánní, tak sakrální. Objevené kamenné stavby archeologicky a stavebněhistoricky datovatelné do 2. pol. 12. až 1. pol. 13. století byly vybudovány technologií charakteristickou pro pražskou románskou architekturu. Typické jsou konstrukce z pečlivě otesaných opukových kvádrů kladených do pravidelných řádků s tím, že v litém jádru zdí je použita lomová opuka. Severně od kláštera byla nalezena zeď datovaná na základě keramiky do 1. poloviny 13. století z pravidelných kvádrů, orientovaná kolmo ke Křižovnické ulici (obr. 16, 17). Zeď je možno považovat za ohradní zeď areálu patrně souvisejícího s kostelem sv. Martina Menšího, který se nacházel v severozápadní části Klementina. První písemná zmínka o tomto kostele, u kterého byla i fara a hřbitov, je až z roku 1325, ovšem nelze vyloučit jeho původ již ve 13. století, čemuž nepřímo nasvědčuje i malý rozměr stavby. V sousedství kostela se nalézal dvorec tepelských premonstrátů (obr. 13). Další kvádrová stavba nejasné funkce se nalézala v místě dnešní Vlašské kaple. Kvádrový objekt, v jehož sousedství byl vybudován konvent s klášterním kostelem, byl orientován přibližně stejně jako přilehlá severní fronta Karlovy ulice (obr. 15, 16). Snad se jednalo o jeden z kvádrových domů, kterých z Prahy známe několik desítek.

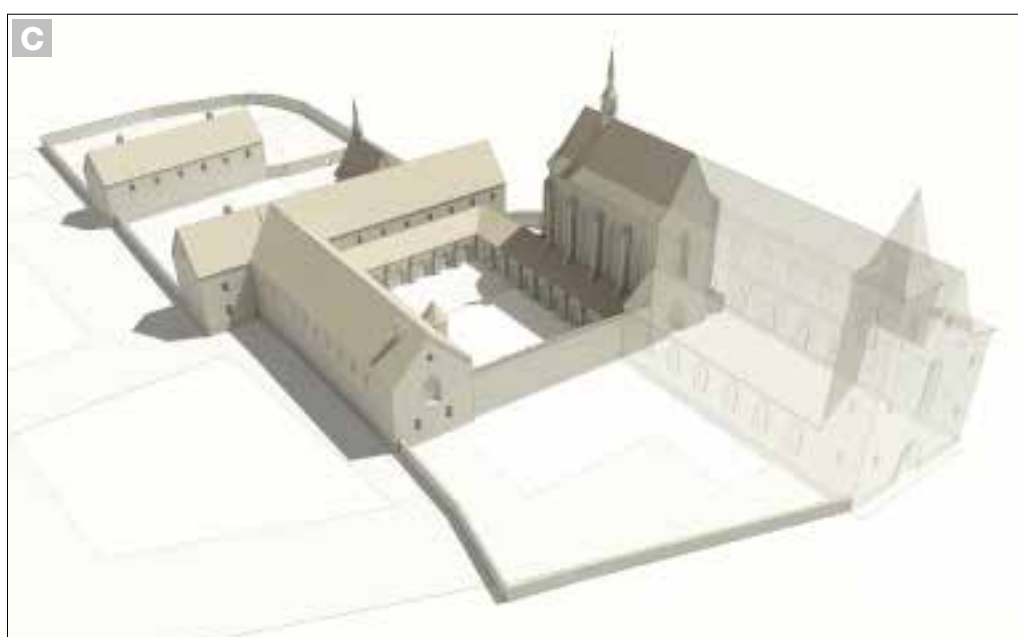
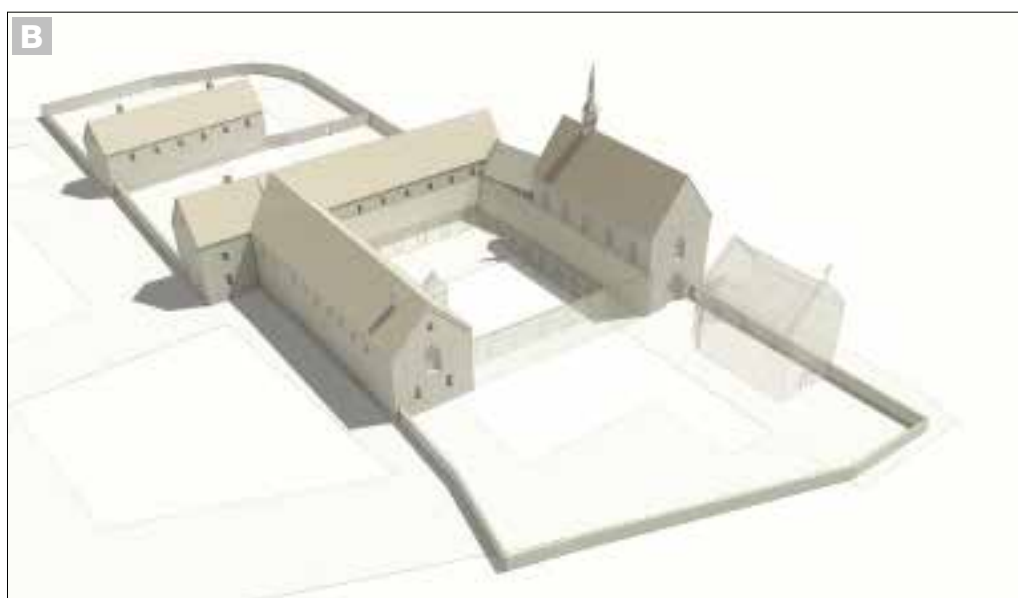
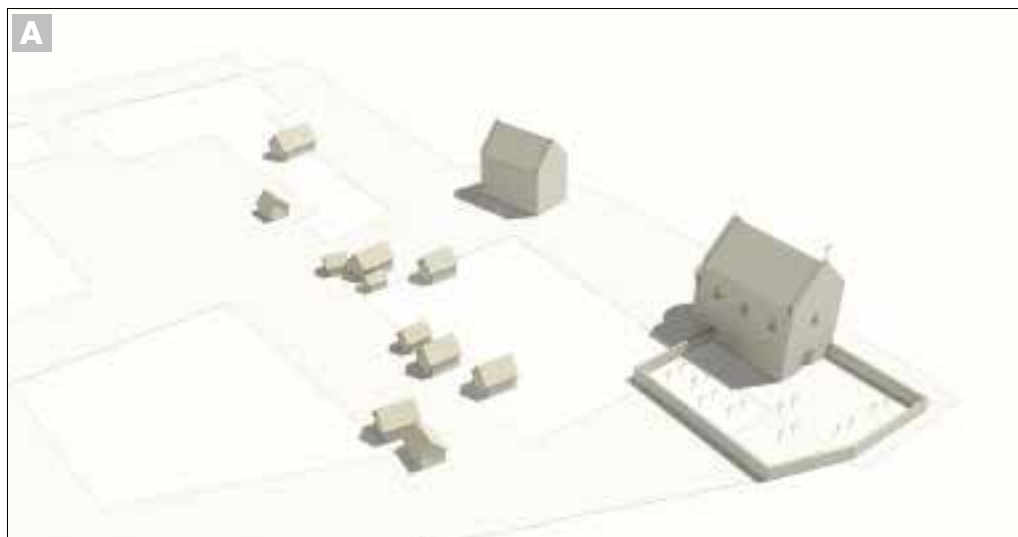
Při usazení dominikánů v Praze u paty mostu došlo k odstranění starší dřevohliněné zástavby. V případě, že by si bratři kazatelé vybrali (či dostali) parcely například u nově budované hradby v prostoru pozdějšího Havelského Města, tj. v místech, kde se ještě ve 30. letech 13. století se nalézaly i nezastavěné plochy, klášter by byl stavěn víceméně na zelené louce – na území ve srovnání se západní částí Starého Města osídleném výrazně méně. Protože si však bratři kazatelé zvolili (či získali) pro stavbu kláštera místo s množstvím starších staveb, navíc ležící u hlavní pražské komunikace směřující k mostu přes Vltavu, muselo dojít při stavbě konventu k výrazné urbanistické změně tohoto prostoru.

Otázka umístění předpokládaného předklášterního kostela sv. Klimenta jednoznačně zodpovězena nebyla. Významnou indicií je ovšem nález etážového hřbitova v průjezdu mezi Křižovnickým náměstím a Studentským nádvořím Klementina. Starší horizont hřbitova je možné datovat do období od 2. pol. 12. do 1. poloviny 13. století. Románskou svatyni by pak bylo možné hledat pod lodí jezuitského kostela Nejsv. Salvátora, přímo na hraně nejnížší staroměstské terasy. Na okraji této terasy, tj. hned nad nivou Vltavy, byly postaveny i blízké románské kostely sv. Valentin a sv. Jana Na zábradlí, u kterých se také pohřbívalo, jak doložily archeologické výzkumy (obr. 3, 16). Románská kvádrová stavba, z níž se dochoval dva metry dlouhý úsek východozápadně orientované rovné zdi (obr. 15: 1), vzdálená 50 m východně od předpokládaného kostelního pohřebiště (obr. 16), by mohla být součástí dvorce, který se v těchto místech nalézal snad ještě před vybudováním Juditina mostu. K němu by náležel i románský kostel sv. Klimenta a několik dřevohliněných domů, jejichž suterény byly nalezeny v jihozápadní části Klementina.

XII. SOUHRN A ZÁVĚR

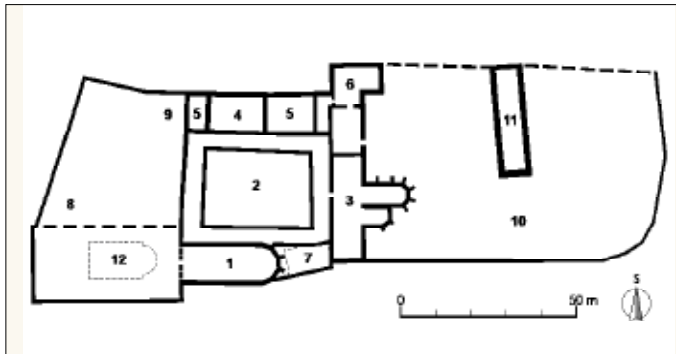
Archeologické a stavebněhistorické výzkumy ukázaly na výstavnost dominikánského kláštera sv. Klimenta, na počátku husitských bouří pobořeného, v 16. století přestavěného a následně zlikvidovaného, který v našich zemích patřil k největším a nejvýznamnějším (obr. 55, 56). Poloha konventu u jediného mostu přes Vltavu ukazuje na význam řádu Bratří kazatelů v rámci organismu města. Rozpoznán byl jeho složitý stavební vývoj od 2. čtvrtiny 13. století až do roku 1711, kdy byla poslední část kláštera odstraněna a nahrazena barokní jezuitskou kolejí. Díky analýzám zděných konstrukcí a nálezům sekundárně uložených architektonických článků bylo možné vyčlenit čtyři gotické a následně dvě až tři novověké stavební etapy. Archeologické odkryvy dovolily poznat základní uspořádání středověké klausury. Vymezen mohl být rajsý dvůr,

Obr. 55. Hmotová rekonstrukce dominikánského kláštera sv. Klimenta na Starém Městě pražském pomocí 3D vizualizace: **A** – stav areálu před příchodem dominikánů; **B** – raně gotický konvent; **C** – vrcholně gotický konvent (hypoteticky loď konventního kostela, rekonstruována s dvojicí věží v západním průčelí). Vytvořeno na základě ikonografie, historických plánů a výsledků předložených terénních výzkumů. (Na základě podkladů autorů vytvořil V. Dvořák, 2017.)

na jehož severní straně se nalézalo křídlo kvadratury s refektářem. Nepodsklepená stavba byla koncipována jako mírně zahlobená, stejně jako tomu bylo u jiných středoevropských konventů (v Brně, Krakově, Vídní, Křemži či Budě).

Ambit se podle historických plánů nalézal prokazatelně na severní a východní straně rajskeho dvora. První zmínka o něm je z roku 1309. V sondě na rajském dvoře kláštera však jeho konstrukce nalezeny nebyly. Na severní straně rajskeho dvora byl odkryt rabovací výkop vyplněný drobným kamenem, který zde byl vyhlouben právě v místě jižní zdi severní chodby ambitu. Západně či spíše východně od refektáře byla patrně situována kuchyně. Nutno poznamenat, že na zkoumaných místech nebyly nalezeny žádné suterény, které se obvykle vážou na kuchyňské provozy konventů. Objevena nebyla ani žádná studna, odpadní/fekální jámka ani žádné otopné zařízení. To lze snad vysvětlit malou plochou archeologických sond. Stavba vystupující ze SV nároží kvadratury by mohla obsahovat latríny. Kvůli absenci vhodných sond nemáme žádné informace o možné existenci západního křídla kvadratury. Pouze částečně bylo prozkoumáno východní rameno klausury s kapitulní síní, později rozšířenou o polygonálně ukončenou kapli, kterou lze patrně ztotožnit s kaplí sv. Bartoloměje zmiňovanou v písemných pramenech počátku 15. století. Jižně od ní se nalézala další kaple s polygonálním závěrem (snad zasvěcená P. Marii či sv. Vincenci). Nad kapitulní síní se patrně nalézala společná ložnice bratří (dormitář).

Obr. 56. Dominikánský klášter sv. Klimenta na Starém Městě pražském v 2. polovině 13. století. Návrh funkčního určení jednotlivých prostor. 1 – konventní kostel sv. Klimenta; 2 – rajskeho dvůr s ambity, v nichž se pohřbívalo; 3 – kapitulní síň s kaplemi sv. Bartoloměje a sv. Vincence (?); 4 – refektář; 5 – kuchyně (?); 6 – latríny (?); 7 – starší románský dům (zbouraný či částečně adaptovaný pro potřeby konventu); 8 – starší pohřebiště; 9 – mladší pohřebiště; 10 – klášterní zahrada; 11 – trakt východně od kvadratury: škola (?); 12 – předpokládaná poloha románského kostela sv. Klimenta (podle návrhu autorů J. Hlavatý, 2017).

Necelých čtyřicet metrů východně od klausury byl objeven výrazně protáhlý objekt s valeně zaklenutým suterénem, postavený stejnou technikou jako kapitulní síň a refektář, tj. z hruběji opracovaných kvádrů. Jeho přesné časové i funkční zařazení není jednoznačné, snad se mohlo jednat o školu, vyloučit nemůžeme ani dům hostů (*domus hospitum*) či např. obydlí laických bratří.

Východně od kvadratury měli bratři kazatelé klášterní zahradu. Jaké stavby se nalézaly západně od rajskeho dvora, nevíme. Prostor sloužil částečně k pohřbívání. Celý rozlehlý areál byl bezpochyby ohrazen zdí. Některé jeho okrajové části však ještě v průběhu vrcholného a pozdního středověku přešly do světských rukou, nejdříve pronájmem, pak i prodejem a nakonec po roce 1420 i zcizením. Ač se dominikáni mohli po určité době do Prahy vrátit a snad části areálu provizorně opravit, klášter sv. Klimenta již plně obnoven nebyl a jeho objekty později musely kompletně ustoupit novostavbě jezuitského Klementina.

V sondách, které však postihly pouze nepatrný zlomek z plochy klášterního areálu, bylo nalezeno množství sídlištních objektů, které v důsledku výstavby kláštera zanikly. Ze starších kamenných objektů byla východně od konventního kostela odkryta stavba vybudovaná kvádrkovou technikou, typickou pro pražské románské domy 2. pol. 12. a 1. pol. 13. století. Je třeba zdůraznit, že tato stavba má jinou orientaci než dominikánský konvent, který k ní byl přiložen, a odlišná je i použitou stavební technologií. Hypoteticky by se mohlo jednat o součást staršího dvorce, jakých z pražské předlokační aglomerace známe několik. Později byla primárně solitérní stavba nějakým způsobem zahrnuta do východního křídla konventu. Při stavbě kláštera zanikl i románský kostel sv. Klimenta, který musíme patrně, podle hrobových nálezů, hledat pod západní částí jezuitského kostela Nejsv. Salvátora.

Lze konstatovat, že uplatnění románské stavební technologie a retrospektivně zahleděných forem není u časných staveb dominikánů, obecně pak mendikantů, jevem výjimečným. Lze připomenout pražský Anežský klášter klarisek. K tomu lze přičíst doložitelné, někdy prosté stavební formy nejstarších konventních svatyní, ale i adaptace starších (farních) kostelů dominikány. Pokud jde o architektonické tvarosloví, mendikanté, dosud bez vlastní stavební tradice, využívali jako vzory lokální či cisterciácké stavby.

Je zřejmé, že pro vybudování tak velkého a architektonicky náročně provedeného areálu, které, jak bylo možné doložit, probíhalo ve více stavebních etapách minimálně 150 let, bylo nutné shromáždit značné množství finančních prostředků. Stavba kláštera tak ukazuje na oblíbenost bratří kazatelů mezi pražskými měšťany i českou šlechtou, bez jejichž darů by zřejmě nebyl dostavěn. Hmotné doklady tak doplnily známá písemná svědectví o působení dominikánů ve vrcholné středověké Praze. Na provázanost konventu s městskou společností ukazuje nález laického pohřebiště přímo v kvadratuře klauzury. Archeologie a stavební historie tak významně doplňují písemné informace o sepětí městské komunity s význačnou církevní institucí.

PRAMENY

- BLÁHOVÁ/FIALA 1975 — Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA (eds): Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae Regiae. Praha 1975.
- CDB V/1 — Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ (eds): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1. Praha 1974.
- DAŇHELKA ET AL. 1988 — Jiří DAŇHELKA / Karel HÁDEK / Bohuslav HAVRÁNEK / Naděžda KVÍTKOVÁ (eds): Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Praha 1988.
- FLAJŠHANS 1929 — Václav FLAJŠHANS (ed.): Václava Hájka z Libočan Kronika česká. Podle originálu z r. 1541. Praha 1929.
- FRB II — Josef EMLER / Václav Vladivoj Tomek (eds): Fontes rerum Bohemicarum II. Praha 1875.
- FRB III — Josef JIREČEK (ed.): Fontes rerum Bohemicarum III. Praha 1882.
- FRB IV — Josef EMLER (ed.): Fontes rerum Bohemicarum IV. Praha 1884.
- FRB V — Josef EMLER (ed.): Fontes rerum Bohemicarum V. Praha 1893.
- HAVRÁNEK/DAŇHELKA 1958 — Bohuslav HAVRÁNEK / Jiří DAŇHELKA: Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila. Praha 1958.
- HAVRDA 2012 — Jan HAVRDA: Nálezová zpráva. Záchranný archeologický výzkum Praha 1 – Staré Město, Klementinum čp. 1040/I, ppč. 80 a 84; Křižovnická ul. ppč. 1100 a Platněřská ul. ppč. 1104, výzkum NPÚ, ú. o. p. v Praze č. 2011/15.
- HEŘMANSKÝ 1952 — František HEŘMANSKÝ: Kronika Zbraslavská. Chronicon Aulae Regiae. Praha 1952.
- POKRAČOVATELÉ — Pokračovatelé Kosmovi. Překlad Karel Hrdina, V. V. Tomek a Marie Bláhová. Úvod napsali Marie Bláhová a Zdeněk Fiala. Praha 1974.
- KUCHAŘ 1971 — Karel KUCHAŘ (ed.): Plán Starého a Židovského města pražského. Praha 1971².
- KUŽELKA 2017 — Vítězslav KUŽELKA: Antropologická zpráva, Křižovnická čp. 1040/I (Klementinum), archeologický výzkum NPÚ v Praze č. 2011/15. Národní muzeum Praha 2017.
- MADURA 1972 — Romanus Fabianus MADURA (ed.): Acta Capitulum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum, vol. 1: 1225–1600. Roma: Pontificium Institutum Studiorum Ecclesiasticorum, 1972.
- NOVÁK 1903 — Jan Bedřich NOVÁK (ed.): Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296). Praha 1903.
- PÁTKOVÁ ET AL. 2011 — Hana PÁTKOVÁ / Věra SMOLOVÁ / Aleš POŘÍZKA / Filip CHARVÁT (eds): Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518. (= Documenta Pragensia Monographia 25), Praha 2011.
- RBM II — Josef EMLER (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. (1253–1310). Praha 1882.
- RBM III — Josef EMLER (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III. (1311–1333). Praha 1890.
- RBM IV — Josef EMLER (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. (1333–1346). Praha 1892.
- STLOUKAL/KUŽELKA 2016 — Milan STLOUKAL / Vítězslav KUŽELKA: Antropologický posudek Klementinum – archeologický výzkum NPÚ v Praze č. 2012/35. Národní muzeum Praha 2016.
- TEIGE 1910 — Josef TEIGE: Základy starého místopisu Pražského I (1437–1620). Praha 1910.
- TEIGE 1915 — Josef TEIGE: Základy starého místopisu Pražského II (1437–1620). Praha 1915.
- TOMEK 1866 — Václav Vladivoj Tomek: Základy starého místopisu pražského I. Praha 1866.
- ZAVŘEL 2017 — Jan ZAVŘEL: Rozbor vybraných kamenných nálezů z areálu Klementina II. Archeologický výzkum NPÚ Praha č. 2012/35.

LITERATURA

- ADÁMEK 2005 — Jan ADÁMEK: Písecké katolické kostely. Písek 2005.
- ADÁMEK/FRÖHLICH 1996 — Jan ADÁMEK / Jiří FRÖHLICH: Archeologický výzkum zaniklého dominikánského kláštera v Písku. [část 1.]. In: Prácheňské muzeum v Písku: zpráva o činnosti za rok 1995. Písek 1996, 35–43.

- ADÁMEK/FRÖHLICH 1997 — Jan ADÁMEK / Jiří FRÖHLICH: Archeologický výzkum zaniklého dominikánského kláštera v Písku. [část 2.]. In: Prácheňské muzeum v Písku: zpráva o činnosti za rok 1996. Písek 1997, 33–38.
- ADÁMEK/FRÖHLICH 2002 — Jan ADÁMEK / Jiří FRÖHLICH: Archeologický výzkum zaniklého dominikánského kláštera v Písku. [část 3.]. In: Prácheňské muzeum v Písku: zpráva o činnosti za rok 2001. Písek 2002, 33–40.
- ADÁMEK/SOMMER 1997 — Jan ADÁMEK / Jan SOMMER: Kostel dominikánů v Písku, jeho gotické pozůstatky a barokní proměna. *Průzkumy památek* 4, 1997/1, 43–62.
- BENEŠOVSKÁ 2001 — Klára BENEŠOVSKÁ: Pramen ideální podoby kapituliního chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. In: *Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapituliní chrámu sv. Petra a Pavla*. Bořivoj Nechvátal (ed.), Praha–Kostelní Vydří 2001, 90–101.
- BINDING 1982 — Gunther BINDING: Die Franziskaner Baukunst im deutschen Sprachgebiet. In: *800 Jahre Franz von Assisi*. Johannes Gründler (Hrsg.), Krems 1982, 431–460.
- BINDING/UTERMANN 1985 — Gunther BINDING / Matthias UTERMANN: *Kleine Kunstgeschichte der mittelalterlichen Ordensbaukunst in Deutschland*. Darmstadt 1985.
- BLÁHA/KOVÁŘ/SLAVÍK 2014 — Radek BLÁHA / Miroslav KOVÁŘ / Jiří SLAVÍK: Z nových přírůstků lapidária Muzea východních Čech v Hradci Králové (předběžná zpráva). In: *Sborník k počtě Jiřího Kalfersta*. Miroslav Novák / Miroslav Burgert (eds), *Archeologie východních Čech suppl. 1*, Hradec Králové 2014, 25–35.
- BLÁHOVÁ/FIALA 1974 — Marie BLÁHOVÁ / Zdeněk FIALA: *Pokračovatelé Kosmovi*. Praha 1974.
- BORKOVSKÝ 1956 — Ivan BORKOVSKÝ: Výzkum v klášteře bl. Anežky v Praze 1. *Archeologické rozhledy* 8, 1956, 194–204.
- BUBEN 2006 — Milan BUBEN: *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích : III. díl. Žebravé řády. I. sv.* Praha 2006.
- CINKE 1968 — Vladimír CINKE: Organizace českých klášterů ve 13. a 14. stol. na podkladě provinčním. *Československý časopis historický* 16, 1968, 435–446.
- ČÁREK 1978 — Jiří ČÁREK: Z dějin staroměstských domů. *Pražský sborník historický* 11, 1978, 20–39.
- ČERNUŠÁK 2001 — Tomáš ČERNUŠÁK: Vznik provincie a její rozvoj do husitských válek. In: *Historie dominikánů v českých zemích*. Tomáš Černušák / Augustin Prokop / Damián Němec (eds), Praha 2001, 11–102.
- ČERNUŠÁK 2002 — Tomáš ČERNUŠÁK: K otázce městského charakteru prvních dominikánských klášterů v českých zemích. *Dialog Evropa XXI – revue křesťanské orientace pro vědu a kulturu* 12, 2002/1–4, 51–55.
- DONIN 1935 — Richard KURT: *Die Bettelordenskirchen in Österreich : Zur Entwicklungsgeschichte der österreichischen Gotik*. Baden bei Wien 1935.
- DRAGOUN 1987 — Zdeněk DRAGOUN: Stav a perspektivy poznání staroměstského opevnění. *Staletá Praha* 17, 1987, 39–70, 242–243.
- DRAGOUN 2002 — Zdeněk DRAGOUN: *Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře*. Praha 2002.
- ENLART 1929 — Camille ENLART: *Manuel d'archéologie française. Deuxième partie. Architecture civile et militaire. Tome I*. Paris 1929.
- ENTZ 1972 — Géza ENTZ: Die Baukunst der Bettelorden in mittelalterlichen Ungarn. In: *Actes du XXe congrès international d'histoire de l'art, Budapest 1969. Évolution générale et développements régionaux en histoire de l'Art*. Budapest 1972, 487–492.
- FELD/SZEKÉR 1996 — István FELD / György SZEKÉR: Die neueren Ergebnisse der Archäologischen Erforschung der Klöster der Bettelorden in Ungarn. *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 12, 1996, 239–250.
- FIALA 1975 — Zdeněk FIALA: *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995–1310*, Praha 1975².
- FOLTÝN ET AL. 2005 — Dušan FOLTÝN ET AL.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005.
- GIESE 1939 — Leopold GIESE: *Bettelordenskirchen*. In: *Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte*. Bd. 2, Stuttgart 1939, 394–444.
- GLIŃSKI 2000 — Waldemar GLIŃSKI: Dominikański kościół św. Marii Magdaleny w Sandomierzu w świetle badań archeologicznych. In: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*. Marek Derwich / Anna Pobóg-Lenartowicz (eds), Wrocław–Opole 2000, 547–558.
- GRZYBKOWSKI 2004 — Andrzej GRZYBKOWSKI: Zabudowa najstarszych klasztorów dominikańskich w Polsce. In: *Nasi dominikanie. (= Kronika miasta Poznania, sv. 2004/3)*, Poznań 2004, 30–42.
- HÁJEK 1541 — Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká*. Editace Jan Linka (ed.), *Kronika česká*, Praha 2013.
- HAVRDA 2000 — Jan HAVRDA: *Praha 1 – Staré Město, Klementinum – hospodářský dvůr*. In: Zdeněk Dragoun a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 1997–1998*. *Pražský sborník historický* 31, 2000, 368–369.
- HAVRDA 2004 — Jan HAVRDA: *Praha 1 – Staré Město, Křižovnická ulice čp. 190/I a 1040/I – Klementinum*. In: Zdeněk Dragoun a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 2001–2002*. *Pražský sborník historický* 33, 2004, 367–368.
- HAVRDA 2011 — Jan HAVRDA: *Praha 1 – Staré Město, Mariánské náměstí ppč. 1105*. In: Z. Dragoun a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 2009–2010*. *Pražský sborník historický* 39, 2011, 429–430.
- HAVRDA 2013a — Jan HAVRDA: *Praha 1 – Staré Město, Klementinum čp. 1040/I b) průjezd na Křižovnické náměstí*. In: Zdeněk Dragoun a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 2011–2012*. *Pražský sborník historický* 41, 2013, 489–490.
- HAVRDA 2013b — Jan HAVRDA: *Praha 1 – Staré Město, Klementinum čp. 1040/I c) západní křídlo*. In: Zdeněk Dragoun a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 2011–2012*. *Pražský sborník historický* 41, 2013, 490.

- HAVRDA 2013c — Jan HAVRDA: Praha 1 – Staré Město, Křižovnické náměstí ppč. 1111 b). In: Zdeněk Dragoun a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 2011–2012. Pražský sborník historický* 41, 2013, 493.
- HAVRDA 2017a — Jan HAVRDA: Historie a podoba dominikánského kláštera sv. Klimenta. In: Kristus v Getsemanech : Nově objevený gotický reliéf v kostele Nejsv. Salvátora. Norbert Schmidt (ed.), Praha 2017, 33–49.
- HAVRDA 2017b — Jan HAVRDA: Místo nálezu fragmentu Krista na Olivetské hoře v jezuitském kostele Nejsv. Salvátora. In: Kristus v Getsemanech : Nově objevený gotický reliéf v kostele Nejsv. Salvátora. Norbert Schmidt (ed.), Praha 2017, 59–68.
- HAVRDA/KOVÁŘ 2011 — Jan HAVRDA / Miroslav KOVÁŘ: Příspěvek k diskusi o stavebních počátcích dominikánského kláštera u sv. Klimenta v Praze na Starém Městě. *Staletá Praha* 27, 2011/2, 74–88.
- HAVRDA/KOVÁŘ/PROKOPOVÁ 2013 — Jan HAVRDA / Miroslav KOVÁŘ / Anna PROKOPOVÁ: Praha 1 – Staré Město, Klementinum čp. 1040/I a). In: Zdeněk Dragoun a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 2011–2012. Pražský sborník historický* 41, 2013, 488–489.
- HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015 — Jan HAVRDA / Miroslav KOVÁŘ / Anna ŽĎÁRSKÁ: Románský kostel sv. Klimenta a příchod dominikánů na Staré Město pražské ve světle nejnovějších objevů. *Staletá Praha* 31, 2015/2, 42–61.
- HAVRDA/PROKOPOVÁ/KOVÁŘ 2013 — Jan HAVRDA / Anna PROKOPOVÁ / Miroslav KOVÁŘ: Archeologický výzkum v objektu staroměstského Klementina (Praha 1, čp. 1040/I). *Archeologické výzkumy v Čechách 2012 – sborník referátů z informačního kolokvia (= Zprávy České archeologické společnosti, supplement 89)*, 2012, 33–34.
- HAVRDA/ŽĎÁRSKÁ 2017 — Jan HAVRDA / Anna ŽĎÁRSKÁ: K pohřbívání v pravobřežní části pražské předlokační aglomerace v 9. a 10. století na příkladu pohřebiště v areálu Klementina. *Staletá Praha* 33, 2017/2, 94–134.
- HAVRDA/ŽĎÁRSKÁ/KOVÁŘ 2014 — Jan HAVRDA / Anna ŽĎÁRSKÁ / Miroslav KOVÁŘ: Archeologický výzkum pražského Klementina v roce 2013. In: *Archeologické výzkumy v Čechách 2013 – sborník referátů z informačního kolokvia (= Zprávy České archeologické společnosti, supplementum 93)*, 2014, 33–34.
- HAVRDA/ŽĎÁRSKÁ/KOVÁŘ 2015 — Jan HAVRDA / Anna ŽĎÁRSKÁ / Miroslav KOVÁŘ: Praha 1 – Staré Město, Klementinum čp. 1040/I. In: Zdeněk Dragoun a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 2013–2014. Pražský sborník historický* 43, 2015, 603–607.
- HORYNA/OUÍKOVÁ 2006 — Mojmír HORYNA / Petra OUÍKOVÁ: Kostel Nejsvětějšího Salvátora a Vlašská kaple : Praha–Staré Město. *Kostelní Vydří* 2006.
- HUML 1987 — Václav HUML: Kostel sv. Klimenta na Novém Městě pražském ve světle historicko-archeologického výzkumu. *Archaeologica Pragensia* 8, 1987, 157–254.
- HUML 1989 — Václav HUML: Archeologický výzkum zástavby bývalého biskupského dvora u sv. Petra na Poříčí. *Archaeologica Pragensia* 10, 1989, 205–259.
- HŮRKOVÁ/PICKA 2008 — Jindra HŮRKOVÁ / Jan PICKA: Archeologický výzkum v areálu dominikánského kláštera uvnitř hradeb v Klatovech – 1. část. *Klatovsko* 5, 2008, 29–65.
- JAKUBÍČKA 1916 — Maximilian JAKUBÍČKA: Příchod a počátky řádu dominikánského v našich vlastech. In: *Sborník historického kroužku 17. František Zdráhal / Matouš Kovář (eds)*, Praha 1916, 210–216.
- JEČNÝ/OLMEROVÁ 1992 — Hubert JEČNÝ / Helena OLMEROVÁ: Historie a proměny jednoho bloku při hradbách Starého Města pražského. *Staletá Praha* 22, 21–71.
- JUŘINA 2009 — Petr JUŘINA: Výstavba hradeb a vznik náměstí. In: P. Juřina et al., *Náměstí Republiky – výzkum století*. Praha 2009, 67–71.
- KADLEC 1966 — Jaroslav KADLEC: Řeholní generální studia při Karlově Universitě v době předhusitské. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Pragensis* 7, Praha 1966.
- KLÁPŠTĚ/MUK/BUBENÍK 2010 — Jan KLÁPŠTĚ / Jan MUK / Josef BUBENÍK: Klášter minoritů v Mostě. *Archeologické rozhledy* 62, 2010, 429–468.
- KŁOCZOWSKI 1956 — Jerzy KŁOCZOWSKI: Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku. *Lublin* 1956.
- KŁOCZOWSKI 2013 — Jerzy KŁOCZOWSKI: Klöster und Orden im mittelalterlichen Polen. (= *Klio in Polen*, Bd. 15), Osnabrück 2013.
- KONOW 1954 — Helma KONOW: Die Baukunst der Bettelorden am Oberrhein. Berlin 1954.
- KOUDELKA 1955 — Vladimír Josef KOUELKA: Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter I : Provinzialprieoren, Inquisitore, Apostolische Pönitentiare. *Archivum Fratrum Praedicatorum* 25, 1955, 75–79.
- KOUDELKA 1956 — Vladimír Josef KOUELKA: Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter II : Die Männer- und Frauenklöster. *Archivum Fratrum Praedicatorum* 26, 1956, 126–160.
- KOVÁŘ 2017 — Miroslav KOVÁŘ: Nové stavebně historické nálezy z bývalého Anenského kláštera v Praze, kde budujeme sídlo Činohry. *Interní zpravodaj zaměstnanců Národního divadla* 29, 2017, 6–7.
- KOVÁŘ v tisku — Miroslav KOVÁŘ: Z lapidária žďárského kláštera. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, v tisku.
- KUTHAN 1975 — Jiří KUTHAN: Gotická architektura v jižních Čechách : Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II. Praha 1975.
- KUTHAN 1994 — Jiří KUTHAN: Česká architektura v době posledních Přemyslovců. *Vimperk* 1994.
- LAZAROVÁ/LUKAS 2002 — Markéta LAZAROVÁ / Jiří LUKAS: Praha. Obraz města v 16. a 17. století : Soupis grafických pohledů. Praha 2002.
- LIBAL 1995 — Dobroslav LIBAL: Církevní architektura Plzeňska. In: *Gotika v západních Čechách 1230–1530*. Jiří Fajt (ed.), Praha 1995, 250–264.

- LÍBAL 2001 — Dobroslav LÍBAL: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001.
- LÍBAL/MUK 1996 — Dobroslav LÍBAL / Jan MUK: Staré Město pražské. Praha 1996.
- LOENERTZ 1951 — Raymond-Joseph LOENERTZ: Une ancienne chronique des provinciaux dominicains de Po-logne. Archivum Fratrum Praedicatorum 21, 1951, 5–50.
- ŁUŻYŃIECKA 2014 — Ewa ŁUŻYŃIECKA: Próba odtworzenia przeobrażeń rozplanowania klasztoru Dominikanów w Gdańsku. In: Średniowieczna architektura sakralna w Polsce w świetle najnowszych badań. Tomasz Janiak / Dariusz Stryniak (eds), Gniezno 2014, 145–172.
- MAGIRIUS 2017 — Heinrich MAGIRIUS: Aspekte zur Architektur der Oberlausitzer Bettelordenskirchen. In: Die Bettelorden in den beiden Lausitzen : Geschichte – Architektur – Kunst. Annegret Gehrmann / Dirk Schumann / Marius Winzeler (eds), Berlin 2017, 109–146.
- MAŁACHOWICZ 1978 — Edmund MAŁACHOWICZ: Architektura zakonu dominikanów na Śląsku. In: Z dziejów sztuki Śląskiej. Zygmund Świechowski (ed.), Warszawa 1978, 93–148.
- MARKIEWICZ/SZYMA/WALCZAK 2013 — Anna MARKIEWICZ / Marcin SZYMA / Marek WALCZAK: Sztuka w kręgu klasztoru Dominikanów w Krakowie. In: Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów. Anna Markiewicz / Marcin Szyma / Marek Walczak (eds), Kraków 2013, 15–82.
- MEERSSEMAN 1946 — Gilles Gérard MEERSSEMAN: L'architecture dominicaine au XIIIe siècle: législation et pratique. Archivum Fratrum Praedicatorum 16, 1946, 136–190.
- MENCL 1953 — Václav MENCL: Tvary klenebních žebér v české gotické architektuře. Zprávy památkové péče 11–12, 1951–1952/č. 9–10, Praha 1953, 268–281.
- MENCL 1960 — Václav MENCL: Vývoj středověkého portálu v českých zemích. Zprávy památkové péče 20, 1960/č. 1, č. 3–4, s. 8–26, 113–153.
- MONTAGNES 1979 — Bernard MONTAGNES: Architecture dominicaine en Provence. Paris 1979.
- MUSÍLEK 2012 — Martin MUSÍLEK: Klementinum (čp. 190/I, 1040/I) : Domovní blok číslo 1018 mezi dnešními ulicemi Karlova, Křižovnická, Platnéřská, Mariánské náměstí, Seminářská : Dějiny objektu. Nepublikovaný rukopis. Praha 2012. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ v Praze.
- NOVOTNÝ 1928 — Václav NOVOTNÝ: Čechy královské za Přemysla Otakara I. a Václava I. (1197–1253). (= České dějiny I/3). Praha 1928.
- OULÍKOVÁ 2006 — Petra OULÍKOVÁ: Klementinum : průvodce. Praha 2006.
- OULÍKOVÁ 2008 — Petra OULÍKOVÁ: Stavební vývoj. In: J. Vojta / V. Dvořák / P. Oulíková / M. Patrný, Stavebně historický průzkum Klementina, čp. 190/I a 1040/I, Praha 1–Staré Město. Aktualizace stavebně historického průzkumu SÚRP MO z roku 1969. Díl III. Praha 2008.
- PAVELEC 1996 — Petr PAVELEC: Nové poznatky o klášterním kostele Obětování Panny Marie v Č. Budějovicích. Zprávy památkové péče 56, 1996/9, 296–305.
- PAVLŮ 1987 — Irena PAVLŮ: Středověké osídlení v Praze 1 – Klementinu. In: Varia archaeologica 4 (= Praehistorica 13), 1987, 159–184.
- PEŠKA 2015 — Marek PEŠKA: Dominikánský klášter sv. Michala v Brně na Rybném trhu : Historie a stavební vývoj do poloviny 17. století v kontextu střední Evropy. Nepublikovaná disertační práce, Brno 2015. Uloženo: FF Masarykova univerzita Brno. Dostupné na: <https://is.muni.cz/th/18399/ff_d/Marek_Peska_Disertace.pdf>.
- PRIX 2011 — Dalibor PRIX: Dlouhý presbytář kostela v Žárech : K sakrální architektuře na moravsko-slezském pomezí kolem roku 1300. Opava 2011.
- PROCHÁZKA 1998 — Rudolf PROCHÁZKA: Archeologické výzkumy mendikantských klášterů v Brně. Pravěk NŘ, 1998, 277–296.
- PROKOP 2001 — Augustin PROKOP: Česká provincie v 15.–19. století. In: Tomáš Černušák / Augustin Prokop / Damián Němec: Historie dominikánů v českých zemích. Praha 2001, 101–114.
- RICHTER 1924–1925 — Václav RICHTER: Stavební vývoj kostela sv. Salvátora v Klementinu. Památky archeologické 34, 1924–1925, 336–371.
- ROYT 2017 — Jan ROYT: Fragment s postavou Krista z kostela Nejsv. Salvátora. In: Kristus v Getsemanech : Nově objevený gotický reliéf v kostele Nejsv. Salvátora. Norbert Schmid (ed.), Praha 2017, 15–22.
- RUTH 1995 — František RUTH: Kronika královské Prahy a obcí sousedních II (Karlova třída–U Půjčovny). Praha 1995.
- RYKL/BERÁNEK 2006 — Michael RYKL / Jan BERÁNEK: Výstavný středověký dům čp. 234/I v Praze na Starém Městě. Průzkumy památek 13, 2006/1, 3–34.
- ŘEHÁKOVÁ 2015 — Veronika ŘEHÁKOVÁ: Život relikvy, ženské anachoretství ve středověké Východní Anglii. církevní dějiny 17, 2015, 52–73.
- SEMERÁD 2016 — Matouš SEMERÁD: Praha 1–Staré Město, čp. 401, 402/I, Rytířská 18, 20 – věžové domy. Staletá Praha 32, 2016/2, 149–150.
- SCHALLER 1796 — Jaroslav SCHALLER: Beschreibung der königl. Haupt- und Residenzstadt Prag : 3. Altstadt. Prag 1796.
- SCHENKLUHN 2000 — Wolfgang SCHENKLUHN: Architektur der Bettelorden : Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa. Darmstadt 2000.
- SOKOL 1993 — Jan SOKOL: Mistr Eckhart a středověká mystika. Praha 1993.

- SOMMER 1979 — Petr SOMMER: Dominikánský klášter v Berouně. *Archaeologia historica* 4, 1979, 43–54.
- SOUKUPOVÁ 2011 — Helena SOUKUPOVÁ: Anežský klášter v Praze. Praha 2011².
- SOUKUPOVÁ 2015 — Helena SOUKUPOVÁ: Svatá Anežka česká : Život a legenda. Praha 2015.
- SVATOŠ 1986 — Michal SVATOŠ (ed.): *Graduale Magistri Wenceslai – Graduál mistra Václava*. Praha 1986.
- SZYMA 2004 — Marcin SZYMA: *Kościół i klasztor Dominikanów w Krakowie. Architektura zespołu klasztoru do lat dwudziestych XIV wieku*. Kraków 2000.
- TEJČEK 2008 — Michal TEJČEK: Dominikánský klášter v Klatovech uvnitř hradeb. Několik poznámek k jeho stavebním dějinám ve světle písemných pramenů. *Klatovsko* 5, 2008, 67–85.
- THOMA 1997 — Juraj THOMA: Příspěvek ke stavebnímu vývoji bývalého dominikánského kláštera v Českých Budějovicích. *Archaeologia historica* 22, 1997, 49–60.
- TOMEK 1855 — Václav Vladivoj TOMEK: Dějepis města Prahy I. Praha 1855.
- TOMEK 1892a — Václav Vladivoj TOMEK: Mappy staré Prahy k letům 1200, 1348 a 1419, list I. Praha 1892.
- TOMEK 1892b — Václav Vladivoj TOMEK: Dějepis města Prahy I. Praha 1892.
- TOMEK 1892c — Václav Vladivoj TOMEK: Dějepis města Prahy II. Praha 1892.
- VALLERY-RADOT 1960 — Jean VALLERY-RADOT: *Le recueil de plans d'édifices de la Compagnie de Jésus conservé à la Bibliothèque nationale de Paris*. Rome 1960.
- VILÍMKOVÁ 1969 — Milada VILÍMKOVÁ: Dějiny. In: *Stavebně-historický průzkum čp. 190/I, 1040/I – Klementinum, Praha 1-Staré Město, část I: Dějiny budov jezuitské koleje*. Milada Vilímková / Alena Balabánová, strojopis (= pasportizace SÚRPMO), Praha 1969, 1–91. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ v Praze.
- VILÍMKOVÁ 1970a — Milada VILÍMKOVÁ: Dějiny kostela. In: *Stavebně-historický průzkum kostela sv. Salvátora, Praha 1-Staré Město*. Milada Vilímková / Osvald Rulc, strojopis (= pasportizace SÚRPMO), Praha 1970, 1–36. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ v Praze.
- VILÍMKOVÁ 1970b — Milada VILÍMKOVÁ: Dějiny kostela. In: *Stavebně-historický průzkum kostela sv. Klimenta, Praha 1-Staré Město*. Milada Vilímková / Osvald Rulc, strojopis (= pasportizace SÚRPMO), Praha 1970, 1–25. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ v Praze.
- VILÍMKOVÁ 1970c — Milada VILÍMKOVÁ: Stavebně historická analýza. In: *Blok číslo 1018 mezi Křižovnickým nám., Křižovnickou ul., Platnéřskou ul., nám. prim. Vacka, Seminářskou ul., Karlovou ul., svazek III, strojopis* (= pasportizace SÚRPMO), Praha 1970. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ v Praze.
- VIOLLET LE DUC 2005 — Eugène VIOLLET LE DUC: *Encyclopédie médiévale : Tome I. Architecture*. Tours 2005.
- VLČEK/ SOMMER/FOLTÝN 1997 — Pavel VLČEK / Petr SOMMER / Dušan FOLTÝN: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997.
- WILD 1999 — Dölf WILD: *Das Predigerkloster in Zürich : Ein Beitrag zur Architektur der Bettelorden im 13. Jahrhundert*. Zürich–Egg 1999.
- ŽEMLIČKA 2016 — Josef ŽEMLIČKA: *Návraty do krajiny českého středověku : Výbor z díla*. Praha 2016.

SUMMARY

In 2012–2017 rescue archaeological excavations were undertaken in the area of Clementinum in the Old Town of Prague, mainly in the southern and western part of this former Jesuit college. At this site the Dominican monastery of St. Clement was located from the 13th century to the mid- 16th century. All earlier buildings were demolished during the Baroque redevelopment of the area, and therefore neither the character of the medieval buildings nor the urban structure of this site was known.

Recent excavations enabled a reconstruction of the appearance and the structural history of the Dominican monastery – one of the most important Bohemian mendicant monasteries –, which vanished between 1555–1726 during radical Baroque modifications of this Old Town Prague block. The Dominicans were the first mendicant order in Bohemia. The monastery in Prague was most probably founded from a convent in Krakow in Poland, most likely in 1225 or 1226. Possibly during the 1230s the convent moved from its early site at the east periphery of the town (Poříčí) to a more attractive site in the area of the Old Town end of the Judith bridge. According to the written evidence the monastery, or its substantial parts, stood as early as in the 1240s. The convent flourished for almost two centuries, being an intellectual centre with an important school of the order – *studium generale*. The Dominican masters also lectured at the theological faculty of the Charles University. After 1420, when the convent was damaged by the Hussites, the monastery was partially abandoned and some parts of the convent became private including the monastery garden. Some Friars Preachers returned after the Hussite rebellions to the devastated site, but the monastery has never been renovated to its original state.

Archaeological excavations revealed the northern wing of the medieval monastery with the refectory and part of the eastern wing with the chapter hall. Also two buttresses of the polygonal presbytery of St. Bartholomew chapel were revealed, which protruded from the chapter house to the east. To the east from the cloister a feature was discovered, dated to the 1st half of the 13th century.

The remains of the medieval monastery, revealed below the cellar floors and below both south courtyards of the former Jesuit college, were not damaged during the reconstruction of the area but were backfilled after their documentation. Also three cemeteries connected with the convent were revealed. Burials were

found in the cloister walk, a second cemetery with an earlier tradition was situated to the west from the cloister, and a late medieval-early post medieval one was located to the north-west from the north monastery wing.

The research of the medieval monastery covers three aspects, namely the character and the buildings of the earliest clausura, the question of the first church and the development of the periphery of the area.

The reconstruction of the appearance of the convent was, within certain limits, based also on several historic plans. Archaeological excavation and the building history survey identified not only the basic disposition, but also the modifications of the convent in four medieval building phases. The disposition of the earliest cloister, dated possibly between the 1220s–1240s, followed a standard model of monastic layout.

From the *first building phase* substantial wall fragments of the northern wing of the cloister are preserved, built in “the Romanesque style” of ashlar masonry with characteristic undercut pointing on the face. The northern wing included a large refectory, probably with a flat ceiling and no cellar. In the southern wall of the refectory a couple of niches were built (possibly for windows or a doorway) and a “cupboard” niche, typical for “Prague Romanesque houses”. A massive arch in the southern wall of the refectory could be connected with a communication within the wall thickness, a well compartment or generally with a large niche (for a lavabo?). One of the adjacent rooms can be identified as the monastery kitchen. From the east wing of the primary cloister a fragment of the outside wall was revealed, built by similar technology as the northern wing. The appearance of the earliest church is unknown.

According to the written evidence the community came to an earlier sanctuary of St. Clement. A new church was probably built soon afterwards, possibly with a complex three naved disposition and an elongated presbytery. Also a simpler hall type of the church may be considered, which appears within the earliest convents. Possibly during the first half of the 13th century a massive ashlar building with a single tract was built to the east from the cloister, with a cellar in the southern part, perhaps a monastery school or a publican house (*domus hospitum*).

The *second building phase* is documented only by the dislocated architectural masonry, represented by fragments of vault ribs and of associated piers with round shafts. This period of adaptation of monastery buildings can be dated to the second half of the 13th century, according to some fragments to the third quarter of the 13th century.

The monastery area went through a substantial redevelopment either at the end of the Přemyslid dynasty period, or during the reign of John of Luxembourg (*proposed third building phase*). In this period the elongated and long presbytery of the convent church of St. Clement was mainly constructed, with the east end formed by seven sides of a dodecagon (but the visible details are from the Renaissance historicism period). A fragment of a composite vault pier with filleted shafts, revealed in a secondary position, may be of that context, or from a vaulting in the cloister walk. Also fragments of window traceries are probably connected with this phase, some of them with sharply cut cusplings of high Gothic moulding, and the polygonal presbytery of the chapter house may also have been built in this phase.

The original refectory was substantially adapted in the *fourth building phase* from around the mid-14th century. The inner space of the refectory was widened to create a large hall in the northern wing of the cloister, to the detriment of adjacent rooms in the east and west. In the south wall of the refectory a couple of new window niches were inserted and a third one substantially reused an opening from an earlier building period. A bench was built along the perimeter of the refectory with wooden paneling, and architectural fragments, probably from the previous period, were reused in its stone plinth. Also a new floor of large opus tiles was laid. This adaptation could have corresponded with the holding of the general order chapter in the Prague convent in 1359, for example. Directly in the cloister walk there was an extensive high and late medieval multi-level cemetery for burying lay supporters of the monastery. Among the skeletons both male and female were represented, along with a number of children burials. In the late medieval and early post-medieval times a new cemetery was established to the west from the north arm of the convent. This later cemetery ceased to be used after the departure of the Dominicans in 1555, when its site was replaced by later buildings.

After the devastation of the convent during the Hussite rebellions provisional alterations were pursued in the interior of the north wing of the cloister (*fifth building phase*), with characteristic use of clay mortar and a number of reused fragments from the earlier dismantled building constructions. These adaptations, probably from around the mid or second half of the 15th century, preceded the arrival of the Jesuits and their modification of the convent building to a school.

The excavation also opened up the question of the pre-monastery development of the site with its remains revealed in the whole area of the monastery. Exact localisation of the Romanesque church of St. Clement by the Judith bridge, by which the Dominicans settled, remains unknown. It was situated most probably on the site of the nave of the present Jesuit church of The Holy Saviour. To the north from it a cemetery was revealed, which most probably belonged to an earlier sacral building standing to the west from the cloister, since the earliest graves may be dated to the end of the 12th or early 13th century. Perhaps an early medieval farmstead with a church and a cemetery could have been situated there. Apart from the timber or timber and clay buildings an ashlar house might have been a part of it. One wall of such building was discovered in the cellar below the sacristy of The Holy Saviour's church, to the north from the Vlach chapel. How was this structure set in the development of the convent, specifically to the south end of the east wing of the cloister, and when was it demolished, remains unknown.

One of the generally accepted reasons for transferring the convent, is the construction of the Old Town fortification, instigated by the king, which commenced sometime after 1230. The fortification, completed in the mid-13th century, placed the complete Poříčí outside the town ramparts and many buildings in front of the rampart vanished. The Dominicans probably attempted to settle their convent within the town, which was successful, probably with the king's support. Similarly other orders settled in the Old Town of Prague, the Templars (at the church of St. Lawrence), Minorites (St. James) and the German order (at the church of St. Benedict). Also combined monasteries of St. Clara order and the minor brethren, founded by St. Agnes of

Bohemia, were constructed. The construction of the Dominican convent of St. Clement, whose appearance and structural layout were partly revealed for the first time by the referred excavation, happened in the period of rapid development of the most important town of the Bohemian kingdom.

Fig. 1. Prague 1-Old Town, No. 190/I a 1040/I Clementinum. Archaeological excavation in the trench at the Main courtyard of the former Jesuit college. A wall of the eastern wing of the medieval Dominican monastery was revealed at the west end of the trench. View from the east (photo J. Hlavatý, 2014).

Fig. 2. Old Town of Prague and his hinterland around the mid 13th century. **1** – the Dominican monastery of St. Clement "at the foot of the bridge"; **2** – St. Clement church at Poříčí (currently Klimentská street), where the Dominicans originally settled after their arrival to Prague (map source: Map of the real estates; data by the authors depicted by S. Babušková, 2017).

Fig. 3. Prague 1-Old Town with ecclesiastical buildings shortly after the mid 13th century. **1** – church of St. Clement with the Dominican monastery; **2** – church of St. John the Baptist At the Banisters; **3** – rotunda of St. Cross; **4** – church of St. Valentin; **5** – church of St. Lawrence with a Templars commandry; **6** – church of St. Andrew (uncertain site); **7** – church of St. Phillip and James; **8** – church of St. Stephen in the wall (uncertain site); **9** – church of St. Martin in the wall; **10** – church of St. Aegidius with a collegiate chapter; **11** – church of St. Michael; **12** – church of St. Gall (proposed Romanesque phase); **13** – church of St. Leonard; **14** – church of the Virgin Mary At the puddle; **15** – church of St. Martin the Minor (hypothetical Romanesque dating); **16** – church of Virgin Mary before Týn with a hospital; **17** – church of St. Benedict with a commandry of The German knights; **18** – church of St. Castulus; **19** – "old" synagogue; **20** – monastery of the Clarisses and the Friars Minor Order; **21** – church of St. James with the Minorite monastery; **22** – church of The Holy Ghost with a monastery of the Knights of the Cross with the Red Star; **23** – church of St. Cross with a monastery of the Knights of the Cross with the Red Heart (map source: Stable cadastre print; historic data from the authors' sources compiled and depicted by S. Babušková, 2017).

Fig. 4. Illustration from the *Graduale magistri Wenceslai*, used during the liturgy in the Dominican church of St. Clement in Prague around 1400. Detail of St. Dominic with a kneeling monk (after SVAŤOŠ 1986; *Graduale Magistri Wenceslai*, fol. 104v).

Fig. 5. Illustration from the *Graduale magistri Wenceslai*, used during the liturgy in the Dominican church of St. Clement in Prague around 1400. Detail of the initial C with a church building (after SVAŤOŠ 1986; *Graduale Magistri Wenceslai*, fol. 198v).

Fig. 6. Jan Miller, 1710: Building ancestors of Clementinum. The plan depicts buildings existing in the area around 1555, i.e. tightly prior to the arrival of the Jesuits to Prague. According to the archaeological excavations the plan is not very accurate. (photocopy of an unpreserved plan, archived in AHMP, sign. A 481).

Fig. 7. Anonymous author, 1581–1590: schematic proposal of the modifications of the northern and eastern wing of the Dominican monastery for the use of the Jesuit school and college (Bibliothèque nationale de France in Paris, Nr. 1032, Hd-4c, 70).

Fig. 8. Anonymous author, 1593–1597: Plan of the completion of The Holy Saviour's church depicts the earliest Jesuit school building in the Bohemian Lands, including the individual classrooms. This is the only known plan depicting in detail the northern wing of the Dominican monastery. This part of the medieval convent was significantly modified after the arrival of the Jesuits, and demolished at the end of the 17th century. During the archaeological excavation the southern wall of the building was revealed at the courtyard. This is also the only plan depicting the polygonal end of the church – detail on the right (Bibliothèque nationale de France in Paris, Nr. 1033, Hd-4d, 168).

Fig. 9. Anonymous author, 1641: Plan of the Old and Jewish Prague Town. Detail of the eastern wing of the Dominican convent, apparent behind the newly built church of The Holy Saviour. The entrance into the convent is to the north from the church (copied from KUČAŘ 1976).

Fig. 10. Anonymous author, shortly after the mid 17th century: Plan of the Knights of the Cross, a section. Earlier buildings on the site prior to the Dominican convent are depicted together with the earliest Jesuit buildings – the western wing of Clementinum, Holy Saviour's church and the Vlach chapel (AHMP, sign. MAP P1 A/2231).

Fig. 11. Anonymous, 1696: Plan of the Old Town Jesuit Clementinum college with the detail of the eastern convent wing with the protruding polygonal end of the chapel with supporting pillars. This part of the original Dominican monastery was not demolished until the early 18th century. The accuracy of the plan was archaeologically confirmed (see the Fig. 35). After VALLERY-RADOT 1960, tab. 38, Nr. 1031–40; latest published in VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 528 (ARSI Rome, Boh. 200, Fundatio Coll. Pragensis ad S. Clementem).

Fig. 12. V. V. Tomek, 1892: Reconstruction plan of Prague in the year 1419. The section depicts the buildings in the closest vicinity of St. Clement convent (TOMEK 1892a). The monastery area is highlighted.

Fig. 13. Musilek, 2012: Schematic picture of Clementinum with the evidence of the earliest owners (MUSÍLEK 2012, 67).

Fig. 14. Prague 1-Old Town, Clementinum. Plan with all archaeological trenches in Clementinum between 1970 and 2017. (Depicted by J. Hlavatý, editing by S. Babušková, 2017).

Detail: The area of the medieval monastery outlined in a dashed line. Legend: **1** – archaeological trenches; **2** – archaeological trenches with excavated early medieval stratigraphy; **3** – area, where the medieval stratigraphy was destroyed during the foundation of Clementinum, and where only significantly sunken features were excavated; **4** – archaeologically documented tunnelled pipes; **5** – documented medieval constructions of the Dominican monastery; **6** – Romanesque constructions; **7** – outline of the medieval monastery; **8** – situations of the sections presented in the article; **9** – groundplans published in the article. The trenches from 2012–2015, described in the text, are labelled by a letter and a number, other trenches have the year of realisation (depicted by J. Hlavatý, editing by S. Babušková, 2017).

Fig. 15. Prague 1-Old Town. Clementinum – the southern wing. Elevation of the southern wall of the staircase into the basement below the sacristy of The Holy Saviour's church. Position of the staircase and the cellar below the sacristy (yellow in the detail bottom left). **1** – ashlar masonry wall from an Romanesque building; **2, 3** – constructions from roughly worked ashlar – perhaps a fragment of the southern wall of the southern cloister walk of the Dominican monastery (after HAVRDA/KOVÁŘ/ŽĎÁRSKÁ 2015, 50; edited).

Fig. 16. Prague 1-Old Town. Clementinum. Area of the former Dominican monastery of St. Clement on a map with the present-day buildings. Compiled from archaeological evidence and historical plans. **Black** – archaeologically documented medieval walls of the convent; **grey** – hypothetical medieval walls. In colours the extent of the buildings according to the historical plans: **brown** – simplified Miller's plan from 1710 with the situation before 1555 (see the Fig. 6); **red** – plan from 1696 (see the Fig. 11); **greyblue** – the chancel of St. Clement church after the plan from 1593–1597 (see Fig. 8); **orange** – plan from 1719 (the street line prior to the building of the eastern wing of Clementinum). **Crosses** – burials, **dashed** – hypothetical buildings prior to the monastery. (Data by the authors, depicted by J. Hlavatý, 2017.)

Fig. 17. Prague 1-Old Town. Clementinum. Ashlar wall Z21 discovered below the cellar floor in the western wing of Clementinum, trench 2012/A06 (see the Fig. 14). This construction belongs to the development around the later parish church of St. Martin the Minor. View from the southwest (photo by E. Ditmar, 2013).

Fig. 18. Prague 1-Old Town. Clementinum – Student courtyard. Section Nr. E2-RZ in the trench E2 by the northern wall of The Holy Saviour's church, 2012. **A** – section on the western side of the trench oriented at the right angle to the church. **1** – recent built up layers and infill of the pipe line trenches; **2** – early post medieval ground raising (Jesuit modifications of the medieval monastery area – built up and paving layers during the Baroque construction of Clementinum); **Z01** – above ground and foundation walling of the Jesuit church from the last quarter of the 16th century. Situation of the section see on the Fig. 14 (drawing by M. Smělík, 2012; graphic editing by S. Babušková, 2017). **B** – upper part of the foundations, which originated during the construction of the nave of the Jesuit church (on the left). Lesenes of sandstone blocks were part of the walling. Documented section E2-RZ – on the right. Medieval constructions, not revealed in this shallow trench, are probably much deeper (photo M. Smělík, 2012).

Fig. 19. Prague 1-Old Town. Clementinum – northeast part of the Student courtyard. Section across the cloister and part of the northern wing of the Dominican convent and the wall Z7; western side of the trenches D10, D11 and D12 (section D10-RZ, D11-RZ and D12-RZ). Situation of the section see Fig. 14 and 24. Legend: **1** – infills of the pipe line trenches covered with recent built up layers; **2** – built up layers from the Clementinum construction with paving on top (end of the 17th to the early 18th century); **3** – early post medieval ground raising and possibly exploitation pits in the site of the cloister walk Jesuit modifications of the medieval monastery area, a floor with ceramic tiles was laid in the interior of the northern wing (end of the 16th to the 1st half of the 17th century); **4** – early post medieval ground raising, the earliest Jesuit modification in the medieval monastery area, in the interior of the northern wing opuka floor tiles were laid on a built up layer (2nd half of the 16th century); **5** – ground raising in the cloister (1st half of the 15th century); **6** – ground raising in the cloister (?) and burying in the cloister walk, a floor with opuka tiles was laid in the interior (end of the 13th – early 15th century); **7** – layers from the cloister area, from the earlier phase of the monastery existence (containing fragments of mortar) and the earliest burials in the cloister walk (2nd and 3rd third of the 13th century); **8** – early medieval settlement stratigraphy (2nd half of the 11th – 1st third of the 13th century); **9** – burial from the 10th century; **10** – geological subsoil. (Excavation NPÚ in Prague Nr. 2012/35. Field drawing by E. Ditmar and P. Hladík, 2012; stratigraphic analysis by J. Havrdá and A. Žďárská; graphic editing by J. Hlavatý and S. Babušková, 2017).

Fig. 20. Rims of pottery vessels from the trenches D11 and D12 in the northeast part of the Student courtyard, the former area of the cloister of St. Clement monastery. Excavation NPÚ in Prague Nr. 2012/35 (drawn by V. Čermák).

Fig. 21. Prague 1-the Old Town, the Clementinum – the Dominican priory of St. Clement. The groundplan of the former north priory range with the area of the refectory revealed during the archaeological excavation in the year 2013. Situation see on the fig. 14. The legend: **1** – early Gothic masonry prior to the first half of the thirteenth century (probably from the 1230–1240s); **2** – high Gothic building alterations of the fourth construction phase of the priory, a stone bench and windows in the refectory (probably around the first half of the fourteenth century); **3** – provisional adaptations of the refectory (after the first half of the fifteenth century to the first half of the sixteenth century?); **4** – Renaissance alterations in the second half of the sixteenth century; **5** – early Baroque constructions (first half of the seventeenth century); **7** – high medieval graves; **8** – late medieval to early modern graves; **9** – high Gothic opuka floor of the refectory (probably around the mid fourteenth century); **10** – the position of the published sections and photogrammetric images (drawing J. Hlavatý, graphic editing S. Babušková 2017).

Fig. 22. Prague 1-the Old Town, the Clementinum – opuka ashlar (K 63) used secondarily in the early modern wall Z19 found beneath the floor of the west range of the Clementinum (drawing S. Svatošová, 2017).

Fig. 23. Prague 1-the Old Town, the Clementinum – the north part of the Student's Courtyard. **A** – adjusted photogrammetric elevation of the part of the north face of the south wall of the north range of the former Dominican priory. **B** – the groundplan of surviving masonry constructions (see figs. 14 and 24: D-Fg1 for the situation); **C** – photogrammetric image of the middle section of the north face of the south wall of the north range of the former Dominican priory with the best preserved constructions belonging to its first construction phase. For the archaeological situation see figs. 14 and 21 (photo and elevation J. Hlavatý, 2013, analysis M. Kovář).

The legend (the description of the modern constructions is omitted for the benefit of saving space; priority is given to the description of the first construction phase): **first construction phase:** **1** – foundations of the circumferential wall of the refectory; **2** – foundations of the partition wall of the refectory; **3** – rough foundations of a dividing wall; **4** – ashlar masonry; **5** – ashlar masonry with the remnants of the undercut pointing; **6** – western wall of the western wing by the refectory built of ashlar masonry; **7** – a niche; **8** – possible niche

edge presumably from the first construction phase; **9** – an archivolt of a transverse rib; **10** – an archivolt of a transverse rib; **11** – walling modified during the modern structural adaptations; **12** – position of the western jamb of an aperture built probably in the first construction phase; **13** – Gothic fragment secondarily used in the stone bench; **fourth construction phase**: **14** – stone bench built with the use of Gothic architectural fragments; **15** – paving of the opuka tiles; **16** – plastered western jamb of an additional opening possibly of a window niche; **17** – east splayed jamb possibly of a window niche; **18** – the jambs and the sill of a possible window niche (the surface of the jambs was plastered); **19** – fragments of thin Gothic plaster; **20** – foundation beam of the wooden siding; **21** – the floor of an additionally adapted entrance in an opening within the ashlar wall and the narrowing addition within it (doorway?); **22** – walled-up Gothic (probably window) niche. **Modern building modifications**: **23** – the jamb of a modern opening partially broken into the area of the niche from the fourth construction phase; **24** – a blocking wall of the window niche (an early Gothic springing of the wedge shaped ribs was found in the infill of the niche); **25** – window niche; **26** – plinth plaster of the modern interior; **27** – arch base showing signs of provisional adaptations (underpinning with the portion of clay mortar); **28** – blocking of an earlier opening; **29** – doorway niche; **30** – foundation course dividing the modern walls; **31** – plaster covering the additional blocking of an earlier window niche; **32** – the level of the (raised) modern floor; **33** – secondarily built in Gothic architectural fragment; **34** – reused Gothic fragments; **35** – underpinning of the foundations from the first construction phase; **36** – restored and then partially chipped off architectural fragment (ashlar?); **37** – a carefully dressed architectural fragment (ashlar?).

Fig. 24. Prague 1-the Old Town, the Clementinum – north-eastern part of the Student's Courtyard. The north range of the Dominican priory. An upper part of the north face of the south wall of the early Gothic refectory. The top of the wall is to be found just beneath the courtyard's surface. In the modern period the wall was pierced through by a number of openings. View from the north-east. (Photo J. Hlavatý 2013).

Fig. 25. Prague 1-the Old Town, the Clementinum – the north part of the Student's Courtyard. The north range of the Dominican priory. A view of the lower part of the north face of the south wall of the early Gothic refectory (on the right). An ashlar face of the above-ground masonry (fig. 23: 46) and the opuka bench adjacent to it in the fourteenth century (bottom right). Far left – foundation masonry of the Clementinum. A view from the west (Photo J. Havrdá, 2013).

Fig. 26. Prague 1-the Old Town, the Clementinum – the north-eastern edge of the Student's Courtyard. The cloister garth of the Dominican priory. Photogrammetric image of the part of the south face of the south wall of the north priory range (D-Fg2). The foundation masonry, heavily disturbed ashlar face of the above-ground part and the modern alterations are noticeable. The lines mark the division between the foundations and the above-ground masonry and the level of the terrain at the start of the construction of the priory (187, 2 m a. s. l.). See Fig. 21 for the situation: photogrammetric picture D-Fg2 (elevation and photo J. Hlavatý, 2013).

Fig. 27. Prague 1-the Old Town, the Clementinum – the north part of the Student's Courtyard. The north (interior) face of the south wall of the north priory range. Above the ashlar lines there is a partially walled-in niche (**1**) at the height of 1,15 m above the reconstructed floor level of the first construction phase (**2**), and the remains of the later bench of the fourth construction phase (**3**). (Photo E. Ditmar, 2013).

Fig. 28. Prague 1-the Old Town, the Clementinum – the ground floor of the south range between the Student's and the Vine Courtyards. The Dominican priory, the north priory range. The middle section of the north wall of the refectory (Z74 = Z76; the earliest construction phase of the priory) revealed beneath the floor of the Baroque cellar of the south range of the Jesuit college (trenches A14, A15, A16). The groundplan catches the abutting bench (Z75 = Z80) and the preserved torso of the opuka floor of the refectory. For the situation see figs. 14 and 21. **A** – a view of the south face of the north wall of the refectory A14-RS + A15-RS, opuka ashlar course is preserved above the foundations; **B** – the groundplan of the revealed constructions; **C, D** – sections A15-R2 and A14-RV through the north wall (Z74 = Z76) of the north priory range. (Drawing E. Ditmar and A. Žďárská, 2013; graphic editing J. Hlavatý and S. Babušková, 2017). The legend: **1** – the construction of the recent floor of the cellar in the year 2013; **2** – a Baroque cobble pavement of the ground floor and its bedding; **3** – pre-priory settlement stratigraphy (the eleventh to the beginning of the thirteenth centuries); **4** – the Gothic bench of the refectory (the fourth building phase) contemporary with the opuka pavement A15-13; **5** – subsoil.

Fig. 29. Prague 1-the Old Town, the Clementinum – the south range, trench A13 (section/elevation A13-R3; see Figs. 14 and 21). The Dominican priory. South (interior) face of the north wall of the refectory (Z66 = Z74 = Z76). This is the only section of this wall with two above-ground ashlar lines preserved; foundations below are of roughly worked opuka. The legend: **1** – the construction of the recent floor of the cellar in the year 2013; **2** – Baroque cobble pavement of the ground floor of the Clementinum; **3** – medieval masonry of the priory; **4** – Baroque masonry of the Clementinum (drawing M. Smelík, 2013).

Fig. 30. Prague 1-the Old Town, the Clementinum. Pottery from the trench A14 on the ground floor of the south range between the Student's and the Vine Courtyards. The finds from the settlement stratigraphy beneath the floor of the refectory (section A14-RV: layer A14-28, 30, 32), disturbed by the north wall of the early Gothic refectory (drawing V. Čermák, 2015).

Fig. 31. Prague 1-the Old Town, the Clementinum – the north part of the Student's Courtyard. The Dominican priory. Trench D6 – photogrammetric picture of the west face of the west wall of the north range (D-Fg3). **Above** – above-ground masonry with the face made of regular opuka ashlar lines; **below** – an upper part of the foundation masonry made of roughly worked opuka (foundation joint 184, 80 m.a.s.l.). A greater part of the wall was removed during the construction of the Clementinum (**left**). For the situation see Fig. 21 (photo and elevation J. Hlavatý, 2013).

Fig. 32. Prague 1-the Old Town, the Clementinum – the north-western part of the Student's Courtyard, trenches D6 and D7. The Dominican priory of St. Clement. **A** – section A-A' made up of the sections D6-RJ, D7-RJ (see Figs. 14 and 21). Section E-W through the west circumferential wall (Z96) of the north priory range with the refectory. The legend: **1** – the infills of the pipeline trenches covered by the recent backfills; **2** – backfills made during the construction of the Clementinum and the paving layer D-15 laid on them (the end of the seventeenth to the beginning of the eighteenth centuries); **3** – raised terrain in the modern period,

the paving layer D-83 is situated to the west from the north range, the Jesuit alterations of the adjusted medieval buildings, raised floor level in the interior of the north range (the end of the sixteenth to the first half of the seventeenth centuries); **4** – raised terrain in the early modern period, the Jesuit alterations in the area of the medieval priory, new floor of the former refectory made of opuka layer D6-6 (the second half of the sixteenth century); **5** – raised terrain in the second half of the fifteenth century to the first half of the sixteenth century (the existence of a burial site, the grave H13 is projected to the section); **6** – layers with abundant construction rubble located to the west of the north priory range, originating at the time of the existence of the priory from the fourteenth to the beginning of the fifteenth centuries, the floor (layer D6-16) and the stone bench (Z115) in the interior of the refectory (the fourth construction phase) are to the left; **7** – layers containing construction rubble (abundant fragments of opuka) presumably from the second construction phase of the priory and the infill of the foundation trench for the west circumferential wall of the north priory range from the first construction phase (the second and the third third of the thirteenth century); **7/8** – layer containing construction rubble from the first half of the thirteenth century, presumably from the first construction phase of the priory; **8** – early medieval settlement stratigraphy with features (from the second half of the eleventh to the first third of the thirteenth centuries); **9** – burnt-to-red bottoms of the pyrotechnological features (the twelfth century?); **10** – geological bedrock. The stone bench in the refectory (Z115): the west bench in the section, the north face of the south bench is next to it. **B** – the groundplan of the south-western corner of the north priory range. In the exterior of the west wall of the building there are wider foundations and the foundation trench. The opuka floor of the refectory (layer D6-16) and the bench (Z115) along the circumferential walls with the slots for the timber beams of the panelled coping of the bench. (Field drawing P. Hladík, 2012; the analysis of the stratigraphy J. Havrdá and A. Žďárská; graphic editing J. Hlavatý and S. Babušková, 2017).

Fig. 33. Prague 1-the Old Town, the Clementinum. The rims of pottery vessels from the trench D7 in the north-western part of the Student's Courtyard from the area west of the north range of St. Clement priory. South section of the trenches D6 and D7 (see Figs. 21, 32). The chart does not feature undisputed earlier admixture in the high medieval contexts (chalice-like rims). (Drawing V. Čermák, 2015).

Fig. 34. Prague 1-Old Town, Clementinum – northern part of the Student courtyard. Area of the former Dominican monastery, northern wing of the convent, trench D6. **A** – view into the southwestern corner of the refectory interior. Peripheral stone bench from the fourth building phase. On the top there is evidence of timber slots for wooden panelling, view from the northeast. **B** – floor from square opuka tiles adjacent to the bench, view from the west (photo J. Hlavatý, 2013).

Fig. 35. Prague 1-Old Town, Clementinum – southern part of the Main courtyard. Eastern part of the site of the former Dominican monastery in the area of the former chapter house with St. Bartholomew chapel and buildings to the east from it. The plan marks out linear trenches and revealed medieval constructions. Present day situation is underlaid with a section from a 1696 plan (see Fig. 11). Legend: **1** – early Gothic constructions (the earliest building phase of the monastery); **2** – high Gothic constructions; **3** – post-medieval constructions demolished before 1719; **4** – a wall in the north-south direction, possibly evidence of high or late medieval burgher buildings; **5** – archaeological trenches; **6** – dashed lines indicate structures of St. Clement medieval monastery. Published sections are depicted on the Figs. 36, 40, 45 (from the data by the authors depicted by J. Hlavatý, 2017.)

Fig. 36. Prague 1-Old Town, Clementinum – southwestern part of the Main courtyard, trench F2. Position see on the Figs. 14, 35. **A** – section F2-RS on the northern side of the linear trench with the eastern wall of the eastern wing of the Dominican convent (wall Z137) and its foundations (Z140). Interior on the western side (left). **B** – Groundplan of the eastern wall (Z137) of the eastern cloister wing of the Dominican monastery, altered in the post-medieval period with bricks, with wider foundations (Z140) on its eastern and western face. Small investigative trenches were undertaken on both sides. On the left, in the interior of the building, mortar bedding (layer F2-52) with the imprints of the medieval floor tiles in the chapter house (drawing L. Hájek, 2014). Legend: **1** – recent built up layers and backfills of pipeline trenches; **2** – built up, infill and paving layers from the Baroque construction of Clementinum (early 18th century); **3** – ground raising and the Jesuit adaptations of the medieval structures (2nd half of the 16th century to the 17th century), on top of the rubble ceramic floor tiles were laid in the former chapter house, adapted after 1420 to the convent church; **4** – ground raising, Jesuit modifications of the medieval monastery (2nd half of the 16th century); **6** – layers from the 14th to the early 15th century; left – in the interior of the chapter house – mortar bedding (layer F2-52) with the imprints of the floor tiles probably from the fourth building phase of the monastery; **7** – infill of the foundation trench for the monastery wall and layers of the 2nd and 3rd third of the 13th century; **8** – early medieval settlement stratigraphy (2nd half of the 11th to the 1st third of the 13th century); **10** – geological subsoil. **Red crosses** mark the two burnt places on the outer face of the building (drawing K. Žďárský, 2014; stratigraphy analysis J. Havrdá; graphic editing J. Hlavatý and S. Babušková, 2017).

Fig. 37. Prague 1-Old Town, Clementinum – southwestern part of the Main courtyard. The eastern wall of the eastern cloister wing of the Dominican monastery (trench F2, wall Z137). The wall was damaged in the past by a canalisation trench. **A** – view from the southwest of the wall Z137, damaged by a canalisation trench; bottom left the floor with ceramic tiles laid during the post-medieval alterations of the former chapter house; **B** – view from the east of the wall Z137, above its wide foundations there is a face of the above ground level with regular lines of opuka ashlar (photo K. Žďárský, 2013).

Fig. 38. Prague 1-Old Town, Clementinum – Main courtyard. Fragments of late medieval burial tombs possibly from the medieval convent or the church of St. Clement, revealed in the post-medieval situations. **1, 2, 4** – trench F2; **3** – trench F9 (photo J. Havrdá, 2016).

Fig. 39. Prague 1-Old Town, Clementinum. Table of architectural remains from the 2nd building phase of St. Clement monastery (identical scale). **1** – fragment of an attached round shaft K92 – from the wall Z146 in the trench F3; K30 – set secondarily in the post-medieval paving in the trench D4; **2** – fragment of the springing of two chamfered ribs rising from an octagonal base K17, removed from the infill of the Gothic window niche in the wall Z7 in the trench D4 (Fig. 23, 27); **3** – fragment of wedge shaped hollow chamfered rib K62

with corresponding parameters to the previous fragment, discovered in the wall Z72 in the trench A12 to the north from the monastery (Fig. 14); 4 – fragment of a window tracery K64, found in the post-medieval layer in the trench A5 to the northwest from the monastery (scaled drawing S. Svatošová).

Fig. 40. Prague 1-Old Town, Clementinum – southwestern part of the Main courtyard. Trench F4 from 2013 in the front of the Baroque church of St. Clement. Two pillars of St. Bartholomew chapel, modified in the early post-medieval period. Position see on the Figs. 14, 35. **A** – section (F4-RJ) with the stratigraphy showing the fronts of the two northern pillars of the polygonal chancel end of the chapterhouse chapel in the Dominican monastery. **B** – groundplan. The structure of the pillars was modified/elongated during the post-medieval adaptations of the monastery by the Jesuits. Legend: 1 – recent built up layers and infills of pipe line trenches; 2 – built up and paving layers from the Baroque construction of Clementinum (early 18th century); 3 – post-medieval ground raising (17th century?); 4 – early post-medieval ground raising, Jesuit modifications of the medieval monastery (2nd half of the 16th century); 6 – layers of the existence of the monastery (14th to the early 15th century); 7 – layers of the existence of the monastery (13th century); 8 – early medieval settlement stratigraphy with indistinctive pebble paving at its basis (2nd half of the 11th to the third of the 13th century); 10 – geological subsoil (drawing K. Žďárský, 2014, stratigraphy analysis J. Havrdá, graphic editing J. Hlavatý and S. Babušková, 2017.)

Fig. 41. Prague 1-Old Town, Clementinum – southwestern part of the Main courtyard. Trench in front of the Baroque church of St. Clement. Remains of two pillars of the polygonal chancel end of the chapterhouse chapel in the Dominican monastery. The construction of the pillars was modified with bricks during the post-medieval adaptations of the monastery. View from the northeast (photo K. Žďárský, 2013).

Fig. 42. Prague 1-Old Town, Clementinum. Architectural remains from the 3rd–4th building phase of St. Clement Dominican monastery. 1 – reused fragment of a compound vault pier K37 with the remains of three filleted shafts, found in the wall Z70 in the trench A10; 2 – fragment of a filleted rib K45, found in the wall Z109 in the trench D6; 3 – fragment of a window jamb K1 found in the wall Z70 in the trench D7; 4 – fragments of window traceries K74, K67 reused in the stone bench in the refectory, found in the wall Z69 in the trench A11; 5 – K77 (fragment of an ogee doorway, found in the wall Z72 in the trench A12); 6 – K61 (fragment of a filleted mullion, found in the wall Z72 in the trench A12); 7 – segment of a window sill K5 and the junction with the moulded jamb from the trench D7; 8 – fragment of a window mullion K71, found in the wall Z69 in the trench A11. (Scaled drawing M. Kovář and J. Hlavatý; drawing J. Hlavatý).

Fig. 43. Prague 1-Old Town, Clementinum. Architectural remains from the 4th building phase of St. Clement monastery. 1 – fragments of window traceries K68 (found in the wall Z13 in the trench A3) and K72 (found in the post-medieval built up layer B1–4 in the trench B1); 2 – fragment of a window tracery K75 from the infill of a well in the trench B1; 3 – vertical window mullion K93 with an engraving of a saint, found in the post-medieval built up layer D1–4 in the trench D1 in the cloister walk (sections J. Hlavatý; drawing S. Svatošová, 2014).

Fig. 44. Prague 1-Old Town, Clementinum – southern part of the Main courtyard. Southern and part of the western wall Z156 of a late Romanesque to early Gothic building, situated to the east from the cloister of the Dominican convent, revealed in the trench F10. **A** – medieval constructions with adjacent post-medieval buildings, mainly on the south side, damaged by pipeline trenches, view from the south; **B** – the southern wall Z156 of a late Romanesque to early Gothic building, view from the south-east (A: photo J. Hlavatý, 2014; B: photo K. Žďárský, 2014).

Fig. 45. Prague 1-Old Town, Clementinum – Main courtyard. Southern part of a late Romanesque to early Gothic building to the east from the cloister in the eastern part of the monastery area (situation see on the Figs. 14, 35: trenches F10, F11 and F12). Legend: 1 – early Gothic constructions (Z156); 2 – revers of the vault of the early Gothic basement (Z170); 3 – high medieval to early post-medieval constructions; 4 – post-medieval constructions; 5 – canalisation structure; 6 – area of archaeological trenches; 7 – position of published trenches and photogrammetric images (green); 8 – direction of the view of the photographs (blue). (Drawing K. Žďárský, L. Hájek, J. Švach, 2014; graphic editing J. Hlavatý and S. Babušková, 2017).

Fig. 46. Prague 1-Old Town, Clementinum – southern part of the Main courtyard, trench F10. Southern end of the western wall (Z156) of late Romanesque to early Gothic building to the east from the cloister of the Dominican monastery with the section F10–R4 through the stratigraphy to the south from the wall Z156, including the foundation trench for it. Position of the section see on the Figs. 14, 35 and 45. Legend: 1 – recent built up layers and infills of pipeline trenches; 2 – built up layers from the construction of Clementinum – of the Baroque church of St. Clement (early 18th century); 3 – post-medieval ground raising; 7 – foundation trench for the wall Z156 (1st half of the 13th century); 10 – geological subsoil; 11 – early medieval pyrotechnological features (2nd half of the 11th to the 1st third of the 13th century); 12 – Baroque Jesuit building also called printing works (No. 190/I); 13 – canalisation structure (drawing K. Žďárský, 2014; analysis of the stratigraphy J. Havrdá; graphic editing J. Hlavatý and S. Babušková, 2017).

Fig. 47. Prague 1-Old Town, Clementinum – southern part of the Main courtyard. Late Romanesque to early Gothic building to the east from the cloister of the Dominican convent. Part of the western face of the above ground level of the western wall, see the Fig. 46 in the centre (photo J. Hlavatý, 2014).

Fig. 48. Prague 1-Old Town, Clementinum – southern part of the Main courtyard, elevation and sections F10–R5 + F–Fg1 + F12–RS (Figs. 14, 35 and 45). **A** – elevation of the southern face of the southern wall (Z156) of late Romanesque to early Gothic feature to the east from the cloister of the convent and the section through the stratigraphy to the east and west from the wall. Legend: 1 – recent built up and infills of pipeline trenches; 2 – built up layers from the construction of Clementinum, Jesuit modifications of the medieval monastery (17th – early 18th century); 10 – geological subsoil. **B** – photogrammetric image of the most preserved part of the southern face of the wall Z156. Six layers of opuka ashlar are apparent; foundations below are from roughly quarried opuka (photo, survey and drawing J. Hlavatý, 2014).

Fig. 49. Prague 1-Old Town, Clementinum – southern part of the Main courtyard. Late Romanesque to early Gothic building to the east from the cloister of the Dominican convent. Southwestern corner, on the bottom left a later wall built to an angle from rough opuka, view from the south, see Fig. 48 left (photo J. Hlavatý, 2014).

Fig. 50. Prague 1-Old Town, Clementinum – north-western part of the Student courtyard, trench D11, the northern part (see Fig. 14, 21 and the section D11-RZ Fig.). Multilevel burial ground of the laymen discovered in the central part of the northern cloister walk of the Dominican convent. Four burials from the later levels are not depicted from clarity reasons (survey and drawing P. Hladík, 2013).

Fig. 51. Prague 1-Old Town, Clementinum – western part of the Student courtyard, trench S9. Multilevel burial ground in the trench from 2011 in the passage from the Student courtyard to the Křížovnické square (see Fig. 14.). Damaged on the south by a post-medieval linear trench (excavation by NPÚ Prague nr. 2011/15; survey and drawing J. Hlavatý, 2011).

Fig. 52. Prague 1-Old Town, Clementinum – north-western part of the Student courtyard and the adjacent basement of the southern wing of Clementinum, trench A10 (see Fig. 14, 21). Drawing documentation of the burial ground from the 2nd half of the 15th to the 1st half of the 16th century to the west from the northern wing of the Dominican monastery. Legend: **1** – western and part of the southern wall of the refectory; **2, 3** – early post-medieval constructions; **4** – early Baroque constructions; **5** – south wing of Clementinum Z6 (survey and drawing P. Hladík, 2011).

Fig. 53. Prague 1-Old Town, Clementinum. Fragment of an opuka relief – perhaps a part of the embellishment of St. Clement church. Possibly a votive panel or the choir screen decoration. A fragment with Christ praying in garden of Gethsemane. The work is dated to the last decades of the 14th century (ROVY 2017). The item was found (HAVRDA 2017) in an unused sacarium in the church of The Holy Saviour in Clementinum in 2016 (photo P. Neubert, 2016).

Fig. 54. Prague 1-Old Town, Clementinum. Book fittings found in 2012–2014 in the post-medieval built up layers in the area of the former Dominican monastery (layers D2-05, D5-11 in the northern cloister walk, F7-31a, b in the monastery garden) and in the closest vicinity (A4-02) of the monastery (excavation of NPÚ Prague nr. 2012/35; drawing S. Svatošová).

Fig. 55. Material reconstruction of the Dominican monastery of St. Clement in the Old Town of Prague using 3D visualisation: **A** – state of the site prior to the arrival of the Dominicans; **B** – early Gothic convent; **C** – high Gothic convent (nave of the convent church hypothetically reconstructed with a couple of towers at the western gable end). Based on iconography, historic plans and excavation results. (From the data by the authors compiled by V. Dvořák, 2017).

Fig. 56. St. Clement Dominican monastery in the Old Town of Prague in the 2nd half of the 13th century. Proposed functional determination of the spaces. **1** – the convent church of St. Clement; **2** – cloister walks with burials; **3** – chapter house with the chapels of St. Bartholomew and St. Vincent (?); **4** – refectory; **5** – kitchen (?); **6** – latrines (?); **7** – an earlier Romanesque house (demolished or partly adapted for the use of the convent); **8** – earlier burial ground; **9** – later cemetery; **10** – monastery garden; **11** – wing to the east from the cloister: a school (?); **12** – supposed site of the Romanesque church of St. Clement (from the proposals by the authors compiled by J. Hlavatý, 2017).

Translated by Linda and Patrick Foster, Martin Ollé

*Příspěvek vznikl v rámci výzkumné činnosti NPÚ a s podporou projektu GAČR (GA16-06083S) **Zrod českého města a žebřavé řády.***

Mgr. Jan HAVRDA
archeolog
NPÚ, ú. o. p v Praze
havrdaj.jan@npu.cz

Mgr. Miroslav KOVÁŘ, Ph.D.
historik architektury
NPÚ, ú. o. p v Praze
kovar.miroslav@npu.cz

Mgr. Anna ŽĎÁRSKÁ
archeolog
NPÚ, ú. o. p v Praze
zdarska.anna@npu.cz